

MUĞLA
SİTKİ KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ

SOBBIAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

SOBBIAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi
Journal of Social Sciences and Humanities Researches

Journal of Social Sciences and
Humanities Researches

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ali Koçman Kültür Sitesi
Kat: 1 Kötekli 48000
MUĞLA

Sonbahar / Autumn
Yıl / Year: 2023

Cilt / Volume:24 Sayı / Issue:53

ISSN:2149-5858
E-ISSN:2667-7296

ISSN:2149-5858
E-ISSN:2667-7296

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

SOBBİAD

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araőtirmaları Dergisi

ISSN 2149-5858
E-ISSN 2667-7296

Bu dergi 1302-7824 ISSN numaralı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisinin devamıdır. Dergi Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayımlanmaktadır.

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES RESEARCHES

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Adına Sahibi
Owner on Behalf of Mugla Sıtkı Koçman University

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Soner UYSAL

Alan Editörleri/Specialized Co-Editors

Prof. Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU

Doç. Dr. Saffet OCAK

Prof. Burcu KARABEY

Doç. Dr. Ufuk ÇÖRTÜK

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

Doç. Dr. Veli UĞUR

Prof. Dr. Süleyman Murat YILDIZ

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Prof. Dr. Zafer DURDU

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Müşerref GEZGÜÇ

Doç. Dr. Aydan BEKAR

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade ASLAN YILMAZ

Doç. Dr. Aytekin FIRAT

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Turan KALLIMCI

Doç. Dr. Dicle ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay HOŞGÖR

Doç. Dr. Filiz ÇEVİK TAN

Dr. Tefvik Orkun DEVELİ

Doç. Dr. Gökben AYHAN

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Alfina SİBGATULLİNA

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Prof. Dr. Cafer TOPALOĞLU

Prof. Dr. Serap ÖZEN

Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ

Prof. Dr. Umut AVCI

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ

Doç. Dr. Khaldoon NUSAIR

Prof. Dr. Gülay Ö. BEZER

Doç. Dr. Olena KARPENKO

Prof. Dr. Mensur NUREDDİN

Dr. Erdoğan AKMAN

Prof. Dr. Rövsen QULIYEV

Dr. Poznakhirev VİTALY VİTALİYOVYCH

Kapak Tasarım/Cover Design

Öğr. Gör. Özden IŞIKTAŞ

Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi (SOBBİAD) yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yer alan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün veya Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nin görüşlerini yansıtmaz. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Dergi ASOS İndeks, Open Akademik Journals Index ve Scientific Indexing Services tarafından taranmaktadır.

Journal Of Social Sciences And Humanities Researches (SOBBIAD) is a refereed journal and published biannually. Authors are responsible for the content and linguistic of their articles. Articles published here could not be used without referring to the Journal. The opinions in the articles published belong to the authors only and do not reflect those of Muğla University and Muğla Sıtkı Koçman University Journal of Social Sciences. The journal is abstracted by ASOS, Open Akademik Journals Index and Scientific Indexing Services.

Bilim Danışma Kurulu/Science Advisory Board

Prof. Dr. Adnan DİLER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali AKAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ali ÇİMAT

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ayşe AYDIN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram AKÇA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bora SÜSLÜ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Burcu KARABEY

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Enis Timuçin TAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Dr. Erkan POYRAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Famil ŞAMİLOĞLU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Füsün ÖZERDEM

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Hulusi DOĞAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Mine ŞENEL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fethiye İşletme Fakültesi

Prof. Dr. Muammer TUNA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Recep GÜRSOY

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi

Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Sibel CENGİZ

Ardahan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuğba UÇMA UYSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Turgay UZUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bilgin ŞENEL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Fethiye İşletme Fakültesi

Doç. Dr. Ekrem AYAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Erhun ŞENGÜL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Prof. Esra SAĞLIK ŞENALP

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Hakan ÜNAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Spor Bilimleri Fakültesi

Prof. Musa KÖKSAL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi

Doç. Dr. Uğur ÇALIŞKAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hanzade ASLAN YILMAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Tülay AKKOYUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Bu Sayının Hakemleri*/Referees of This Issue**

Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ

Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Bora SÜSLÜ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Cem DİŞBUDAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma TEKTÜFEKÇİ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Melih TINAL

Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KESEN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus Emre ÖZER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Aytekin FIRAT

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Burak EROĞLU

İzmir Bakırçay Üniversitesi

Doç. Dr. Çağatay BENHÜR

Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Esin Cumhuri YALÇIN

Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Gaye GÖKALP YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Doç. Dr. Gökben AYHAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Hamza ŞİMŞEK

Batman Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Hanifi VAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Murat AKTAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem KİREN GÜRLER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Yusuf TEPELİ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah EROL

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay MİRGEN

Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KALKAN

İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür BALMUMCU

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre KAHRAMAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep DEMİRCAN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Tuğçe M. İNAK ÖZBERK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

****Unvan bazında öncelikler göz önüne alınarak alfabetik sırayla yer verilmiştir.//**Sorted by academic title and alphabetical order.***

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

1	Mehmet AVCI, Bora SÜSLÜ Türkiye Ekonomisinde Senyoraaj Geliri, Kamu Borçlanması Gereği ve Enflasyon İlişkisi, Araştırma Makalesi	1
2	Mehmet TEMEL Muğla'daki İbadethanelerle İlgili 1925 Yılında Yapılan Envanter Çalışması, Araştırma Makalesi	15
3	İsmail KAYA, İdil AKKUZU, Hilal İAVARONE, İstem KÖYMEN KESER Sıcak Hava Dalgalarına Uyum Çerçevesinde Konut İçi Mekânsal Davranış Biçimlerinin Değerlendirilmesi: Kadıköy İlçesi Örneği, Araştırma Makalesi	41
4	Ali TEKİN Karaman-Ayrancı Divle Köyü'nde Bulunan İki Çeşmenin Mimari Açından İncelenmesi, Araştırma Makalesi	73
5	M. Seyyid YELEK Türkiye'de Grev Hakkını Düzenleyen Kuralların ILO Normları ile Uyumu, Araştırma Makalesi	87
6	Nermin ÇEMREK Devlet Teşviklerinin TMS 20, KÜMİ FRS ve MSUGT Açısından Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Araştırma Makalesi	107
7	Burak KAYIHAN TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardına Göre İşçilik Giderleri ve Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi, Araştırma Makalesi	126
8	Hasan TUTAR, Esra AYAZ Hizmetlerin İnternetinden Ne Anlamalıyız? Bir Literatür İncelemesi, Derleme Makalesi	148

Türkiye Ekonomisinde Senyoraaj Geliri, Kamu Borçlanması Gereği ve Enflasyon İlişkisi Mehmet AVCI¹, Bora SÜSLÜ²

Öz

Araştırma Makalesi

Kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), devletin tüm gelirleri ile tüm giderleri arasındaki fark olarak tanımlanmakta olup, ancak borçlanma veya para basma yoluyla kapatılabilmektedir. Bu açığın mutlak değerinden ziyade GSYH'ye oranı daha önemli bir göstergedir. Bu oranın yüksek olması devletin sermaye piyasasından borçlanmasına neden olabilmektedir. Borçlanılabilir kaynaklara olan talebin artması, faiz oranlarında bir artışa neden olmaktadır. KKBG'nin para basılması yoluyla kapatılması ise, enflasyonun ve faiz oranının yükselmesiyle sonuçlanmaktadır. Enflasyon süreci kamunun zaman tercihi ve politik önceliklerinden ve kaynak dağılımından bağımsız değildir. Kamu politikaları makro ekonomik dinamiklerin temel belirleyicisidir. Mali sistemleri zayıf ve vergi tabanları dar olan ülkelerde, devlet bir gelir kaynağı olarak senyoraaj ve enflasyon vergilerine daha fazla bel bağlamaktadır. Günümüz ekonomik yapısında bu tür gelirler ve bütçe açıkları para politikasının temel belirleyicisi konumundadır. Pandemi sonrası ortaya çıkan bütçe açıkları ve bu bütçe açıklarının gelecekteki bütçe fazlalıkları ile kapatılmama beklentisi, kamunun parasal varlıklarının getirilerini azaltmış ve kamu kesiminin daha fazla açık vermesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye ekonomisi için hem kurların artmasının hem de enflasyon beklentisindeki artmanın temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de 2008-2022 yılları arası dönemde senyoraaj geliri, kamu kesimi borçlanma gereği ve enflasyon ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Senyoraaj geliri, kamu kesimi borçlanma gereği, enflasyon, Türkiye

The Relationship between Seigniorage Income, Public Debt and Inflation in the Turkish Economy

Abstract

Research Paper

The public sector borrowing requirement (PSBR) is defined as the difference between all government revenues and all government expenditures, which can only be met by borrowing or printing money. The ratio of this deficit to GDP is a more important indicator than its absolute value. A high ratio may lead the government to borrow from the capital market. An increase in the demand for borrowable resources leads to an increase in interest rates. Closing the PSBR through money printing, on the other hand, results in an increase in inflation and interest rates. The inflation process is not independent from the time preference and political priorities of the public sector and resource allocation. Public policies are the main determinant of macroeconomic dynamics. In countries with weak fiscal systems and narrow tax bases, the state relies more on seigniorage and inflation taxes as a source of revenue. In today's economic structure, such revenues and budget deficits are the main determinants of monetary policy. The budget deficits that emerged after the pandemic and the expectation that these budget deficits would not be covered by future budget surpluses reduced the returns on public monetary assets and caused the public sector to run more deficits. This is the main reason for both the increase in exchange rates and the rise in inflation

¹Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, mehmeta@mu.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-1201-6718

²Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, sbora@mu.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-8029-4018

expectations for the Turkish economy. The aim of this study is to analyze the relationship between seigniorage revenue, public sector borrowing requirement and inflation in Turkey between 2008 and 2022.

Keywords: Seigniorage income, public sector borrowing requirement, inflation, Turkey

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 06.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted 14.09.2023

1. Giriş

2008 yılı öncesi dönemde ortodoks maliye politikası duruşu, uzun vadede kamu kesimi borç seviyesini sıfıra indireceği ve kamu yatırımlarının mevcut bütçeden ödenmemesi gerektiği şeklindeydi. Kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki dengenin tam istihdam ve fiyat istikrarını sağlayacak bir bakış açısıyla ayarlanması anlamına gelmekteydi. Keynesyen yaklaşıma uygun olarak, bu durum işsizliğin olduğu zamanlarında bir kamu açığı ve aşırı istihdam ve enflasyonist zamanlarında ise bir kamu fazlası anlamına gelmektedir.

2008 Küresel Mali Krizi sonrası dönemde talep yetersizliğinin yaşanması ve işsizlik oranlarının artması ile birlikte genişletici maliye ve para politikaları ekonomide temel politika olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Ekonomileri sürdürülebilirliğin yanı sıra daha yüksek bir büyüme patikasında tutmak için ihtiyaç duyulan kamu yatırımı için potansiyel olarak mali açık verilmesi benimsenmiştir (Heise, 2023: 249). Bu politikaların bir sonucu olarak kamu kesiminin borçlanma gereği artmış ve enflasyon olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu çalışmada da amacımız 2008 Küresel Mali Krizi ve Pandemi sonrası dönemde ortaya çıkan resesyon süreciyle birlikte oluşan kamu açıklarının kamun politik tercihi ile kapatılması girişimlerinin Türkiye ekonomisi için günümüz enflasyon problemlerinin temelini oluşturduğu hipotezini test etmektir.

Maliye politikası, vergiler, kamu harcamaları ve borçlanma gibi araçlarla toplam talebi üç şekilde etkiler. Borçlanma, gelirin bir parçası olup tüketimi etkiler. Vergiler aynı şekilde hem tüketimi ve hem de geliri etkiler. Kamu harcamaları da doğrudan tüketimi etkiler. Bu da ortaya çıkacak olan mali şokların toplam talebi etkilemesine, toplam talebinde izlenen para politikası rejimini etkilemesine neden olur. Bu etki ise tek yönlü değil karşılıklı bir etkiye sahiptir. Bilhassa 2008 sonrası maliye politikası uygulamalarındaki temel düşünce aynı zamanda “yeni görüş” olarak tanımlanmakta ve toplam talebi artırabilmek için konjonktür karşıtı maliye politikası önerilmektedir. (Delong ve Summers, 2012: 252-253). Bu görüşe göre:

- Maliye politikası, para politikasını tamamlayıcı olarak etkin konjonktür karşıtı politika için genellikle faydalıdır.
- Mali alan, genel olarak takdir edilenden daha geniştir. Çünkü teşvik kendi kendini amorti edebilir veya tahminlerin öne sürdüğünden daha düşük bir maliyete sahip olabilir.
- Sürdürülebilir bir teşvik, özellikle toplam arzı genişleten etkili bir şekilde hedeflenen yatırımlar şeklindeyse, birçok bağlamda istenebilir.

Ancak izlenen para politikası, kamu borcunun nominal değerini ve tahvil fiyatları kanalı ile de gelecekteki kamu borcunun reel değerini etkiler (Woodford, 1998). Kamu borçlanma gereğinin bu şekilde artması hem gelecekteki kamu gelirlerinin azalmasına hem de para politikasının etkinliğinin azalmasına neden olmaktadır. Nitekim Baydur ve Süslü'nün (2003) çalışmasında da gösterildiği gibi gelişmekte olan ülkelerde fiyat istikrarı için izlenen sıkı para politikasının hem kamunun gelirlerini azalttığını hem de kamunun borçlanma sürecini artırarak kamun borcunun reel değerini artırarak fiyat seviyesini artırdığı ortaya koyulmuştur. Fiyat seviyesindeki bu artış enflasyon belirsizliğini artırarak, toplumun güvenilirliğinin bir göstergesi olan ulusal para talebini azaltarak hem senyoraj gelirinin azalmasına ve önemli bir gelir kaybına uğramalarına hem de merkez bankalarının para politikası alanının daralmasına neden olmaktadır (Cochrane. 2022.8-9)

Senyoraj, devletin para basma tekeline sahip olarak elde ettiği gelirdir. Senyoraj, hükümetlerin geleneksel vergiler koymadan gelir elde etmesinin bir yolu olan para yaratmadan elde edilen kârdır. Diğer bir ifadeyle senyoraj, enflasyonun para sahiplerine uyguladığı toplam sermaye kaybı olan gerçek para varlıkları ve enflasyon vergisi gelirlerindeki değişimin toplamıdır.

Senyoraj, bir hükümetin yeni senetler basarak elde edebileceği mal veya hizmet sayısını da ifade eder. Kamunun satın alma gücü pahasına hükümete artan satın alma gücü sağlayarak, halka enflasyon vergisini dayatmasıdır. Modern dünyada gerek güçlü paralar (Dolar, Sterlin gibi) gerekse zayıf paralar açısından (TL gibi) senyoraj gelirine bakıldığında devletlerin varlığını ve gücünü devam ettirmesi açısından hayati önem sahip bir gelir kaynağıdır.

Senyorajın pozitif olması durumunda, hükümet paranın üretiminden ekonomik bir kazanç elde eder. Hükümetler ve merkez bankalarını senyorajdan iki temel fayda elde ederler. Tekel rantları, resmi finansal araçlar özel sektör tarafından tutulduğunda ve oranlar piyasa oranlarının altında olduğunda, finansal kurumların zorunlu karşılıkları tahakkuk eder. Sabit kuponlu tahviller ihraççıya kazanç sağlar çünkü gerçek enflasyon vade noktasına kadar yükseldiğinde değeri düşer. Bu vade sonundaki itibari değeri ile vade boyunca fiyatlardaki değişim tarafından düşürülen değer arasındaki farka eşit bir miktar kazanır (Jha,2033.339-340). Ancak Senyoraj negatif ise devlet ekonomik olarak zarara uğrar. Cagan (1956) çalışmasında yüksek

enflasyonlu ülkelerin para basarak ulusal gelirin yüzde 3-15' i arasında ekstra gelir elde ettiklerini sonucuna ulaştırırken, Fisher (1982) ise 1970'li yıllar için 24 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinde yaptığı araştırmada hükümet gelirinin yüzde 46'sını para yaratarak elde edilen gelirler olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Fiyatların öngörülebilir bir şekilde yükselmesi paranın reel değerini vergilerin reel değerine eşitleninceye kadar düşürür. Vergilerin reel değeri paranın reel değerinden fazla olduğundan hükümetin yaptığı harcamalar bütçe geliri olarak karşımıza çıkar. Paranın reel değeri azaldıkça harcamalar artar buda hem senyoraj, enflasyon vergisi hem de nominal vergiler ile hükümetim gelirlerinin artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla öngörülebilir enflasyon düşük bütçe açığı anlamına gelmektedir. Tam tersi durumda yüksek ve belirsiz enflasyon durumlarında reel para talebi azalacak senyoraj geliri ile vergi gelirlerinin azalmasına neden olacaktır.

2. Bütçe-Enflasyon İlişkisi

Kamunun toplam geliri vergi ve senyoraj gelirine dayanmaktadır. (1) nolu eşitlik kamunun toplam gelirin göstermekte olup sırasıyla toplam vergi geliri ve senyoraj geliridir. Senyoraj geliri, kamu finansman yaklaşımı çerçevesinde olup, hükümetin parasal yükümlülüklerinden elde ettiği faiz kazancı tarafından elde edilmektedir (Kenny ve Toma,1997: 76). Bu yaklaşım aynı zamanda fırsat maliyeti ya da bugünkü değer olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda diğer vergi gelirlerinin aksine hazineye doğrudan kaynak akışı söz konusu değildir. Buradaki kazanç fırsat maliyeti olup sıfır faiz maliyeti ile devlerin finansal varlık ihraç ederek elde ettiği kazancı ifade etmektedir (Küçüker V.d..1994.37). Dolayısıyla bu senyoraj stok kavramına dayanmaktadır.

Bu yaklaşımın temel mantığı hükümetin bastığı parayı tutan özel sektörün vazgeçtiği faiz kazancı (fırsat maliyeti), hükümetin bu yolla elde ettiği gelire eşittir. Yani parasal taban (Merkez bankası yükümlülüğü) hükümete sıfır faiz oranı ile verilen bir kredidir³.

$$T = t.Y/p_{t+i} \left(iL/p_{t+i} \right) \dots \dots \dots (1)$$

Yeni Keynesyen model, maliye politikası ve para politikası, sonlu zaman ufku altında çıktıyı ve enflasyonu her zaman birlikte belirler. Bu çerçevede (2) nolu denklem hükümet borçlarının göstermekte olup, kamu bonolarının fiyatlarına dayanmaktadır. (3) nolu denklem de bono fiyatları arttıkça hükümetin borçlanma ihtiyacı artmakta, borçlanma ihtiyacı bütçe açığını artırmaktadır. Çağdaş mali yaklaşımda dinamik bütçe kısıt altında bütçe denkliği bugünkü borcun gelecekteki

³ Eşitlik Phelps (1973), *Inflation in the Theory of Public Finance*, çalışmasından sadeleştirilerek oluşturulmuştur.

bütçe fazlasının bugüne indirgenmiş haline eşit olmasına bağlıdır (Blanchard, 1985: 238).

$$D_{t+1}^n = q_{t+1}/q_t \dots \dots \dots (2)$$

$$(q_{t+1}/q_t) \uparrow \rightarrow (D_{t+1}^n) \uparrow \dots \dots \dots (3)$$

Optimal politikaların temel belirleyicilerinde amaç fonksiyonu dinamik bütçe borç dinamiği olup, cari ve gelecekteki bütçe ise kısıtları oluşturmaktadır. Bu kısıtlardan kaynaklanan şoklar hem dinamik borç dinamiğini hem de enflasyon, çıktı gibi makroekonomik değişkenleri etkilemektedir. Bir başka deyişle enflasyon ve borç dinamikleri beraber belirlenmektedir. (Chafwehe v.d. 2022)'e göre optimal enflasyon kamu borcunun ortalama vadesine dayanmaktadır⁴. Bu durum Aynı zamanda bu kısıtlardan kaynaklanan şoklar finansal varlıkların getiri oranlarını sınırlandırarak para politikası araçlarını etkisini minimize etmektedir.

(4) nolu eşitlikte sırasıyla B_t bütçe açığını ihtiyacını D_{t+1}^n/p kamunun borçlanma ihtiyacının reel değerini, $S_{t+i}/(1+i)^t$ ise gelecekteki bütçe fazlasının bugüne indirgenmiş değerini göstermektedir. Eğer bütçe fazlası verilmez ise, borçlanma ihtiyacı enflasyon beklentisini artıracaktır. Bu çerçevede çağdaş mali teoriye göre enflasyon, kamu borçlarının reel değerinin kamu birincil fazlasının bugünkü reel değerine ayarlanması sonucunda ortaya çıkar

$$\left(B_t = \frac{D_{t+1}^n/p}{BS_{t+i}/(1+i)^t} \right) \rightarrow \pi_{t+1}^e \dots \dots \dots (4)$$

$$BS_{t+i} = G - t.Y/p_{t+i} \left(iL/p_{t+i} \right) \dots \dots \dots (4.1)$$

(4.1) nolu eşitlikte görüldüğü gibi gelecekteki bütçe fazlası kamunun gelecekte elde etmeyi planladığı gelir kalemleri olan vergi ve senyoraaj gelirlerine bağlıdır. Kamunun gelirlerinde bir azalma borçlanma ihtiyacının artmasına neden olacak buda gelirlerin azalmasına neden olarak parasallaşmayı artırarak enflasyon sürecinin hızlandırarak ekonominin kendi kendini besleyen bir krize girmesine neden olacaktır (Süslü, 2013.189-190).

⁴ Türkiye ekonomisinde kamu kesimini borç stokunun vade yapısına bakıldığında 2014 ile 2018 arası ortalama 6,4 yıl iken 2020 yılından itibaren 5,2 yıla düşmüştür. Daha detaylı bilgi için bakınız <https://www.hmb.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>

Çağdaş mali yaklaşım teorisinde paranın nasıl tanımlandığı önemlidir. Para devletin ödenmemiş borcudur. Bir başka ifade ile vaat edilen paradır. Dolayısıyla bu para hükümet gelirlerinden fazla ise belirsizliği artıracaktır. Bütçe açığının gelecek kamu fazlası ile ödeneceğinin garantisi iktisadi birimlerin kamu borçlanma sürecine kaynak ayırmalarına neden olurken, (5) nolu eşitlikte gösterildiği gibi hükümetin borçlanma araçlarını risk primlerinin artması (θ) ile ya cari harcamaların ya da kur beklentilerinin artması gelecek bütçe fazlasının önemi kalmayarak enflasyona neden olur (Cochrane, 2022. 26-27)

$$(D_{t+1}^n) \uparrow \rightarrow r^{(q_{t+1}/q_t)} / \theta \downarrow \dots \dots \dots (5)$$

Buda belirsizliği daha da artırarak ekonomik resesyonu hızlandıracaktır. Bu durumda para politikasının etkinliği minimize olacaktır.

2.1. İkili Bir Yapı Altında Bütçe-Enflasyon İlişkisi

Bireylerin reel serveti artıyor ise servetlerinin para kısmı artar. Para bir varlık olarak mal, hizmet ve borç ödeme için kullanılan yüksek likiditeye sahip araçtır. Eğer reel gelir artıyor ise nakit dengesi likidite olmayan varlıkları ikame edecektir. Gelir ile harcama arasındaki artan dengeyi rahatlıkla sağlar. Dolayısıyla reel servetteki bir azalma iktisadi birimler servetlerinin kompozisyonun değişmesine neden olacaktır. Borçlanma ihtiyacı ile finansal varlıkların risk primlerinin artması en nihayetinde parasallaşma sürecini artırarak enflasyonist beklentileri artıracaktır. Enflasyon reel parasal varlıkların değerini düşürerek diğer finansal varlıklara ikame sürecini artıracaktır (Woodford, 2016. 54-55).

Eğer kamu gelirleri toplumsal servete eşit ise, toplumsal servetteki artış, kamunun gelirlerinin sürecinin devamını sağlayacaktır. Tam tersi durumda bugünkü bütçe açığı gelecekteki bütçe fazlasından büyük ise enflasyon, faiz ve döviz kuru gibi temel makro büyüklüklerde artış meydana gelecektir.

$$G_t = W_t$$

$$W_t = D_t + \left(\frac{iL}{P_t} \right) - eIFA + NFA + (Y_t - \theta t) \dots \dots \dots (6)$$

Toplumsal servet, sırasıyla kamunun finansal araçlarına, reel para balansına, yabancı finansal ve gayrimenkul gibi finansal olmayan varlıklara son olarak da harcanabilir gelire bağlıdır. Eğer servetin içerisinde yabancı finansal varlıkların oranı artar ise toplumsal servet azalarak kamunun borçlanma ihtiyacının artmasına neden olacaktır. Bu durum (4.1) nolu denklemde gösterildiği gibi reel para balansının azalması gelecekteki bütçe fazlasının azalması anlamına gelmekte bu durum hem enflasyonun artmasına hem de kurun yükselmesine neden olarak kendi kendini besleyen yeni denge yaratarak ekonomik krize neden olacaktır. Türkiye gibi küçük

dışa açık bir ülkede toplam talebi dolayısıyla toplam serveti etkileyen değişken döviz kuru olduğundan dolayı denklemdeki $eIFA/t$ hem gelecekteki bütçe açığı için hem de bugünkü faiz değişkeni üzerinden bugünkü bütçe açığı için stratejik değişken haline gelmektedir (Süslü, Baydur, 2004: 90).

(6) nolu denklemdeki $\partial t = \beta D$ ve $D=rD-T$ yazarsak, bu durumda (6) nolu denklem $W_t = rD - T_t + (\dot{I}L/P_t) - eIFA + NFA + (Y_t - \beta D)$ haline gelir. Bu durumda olur ise gelecekteki borcun bugüne indirgenmiş halinde artış meydana gelecektir. Bu gelecekteki gelirin azalması anlamına gelecektir.

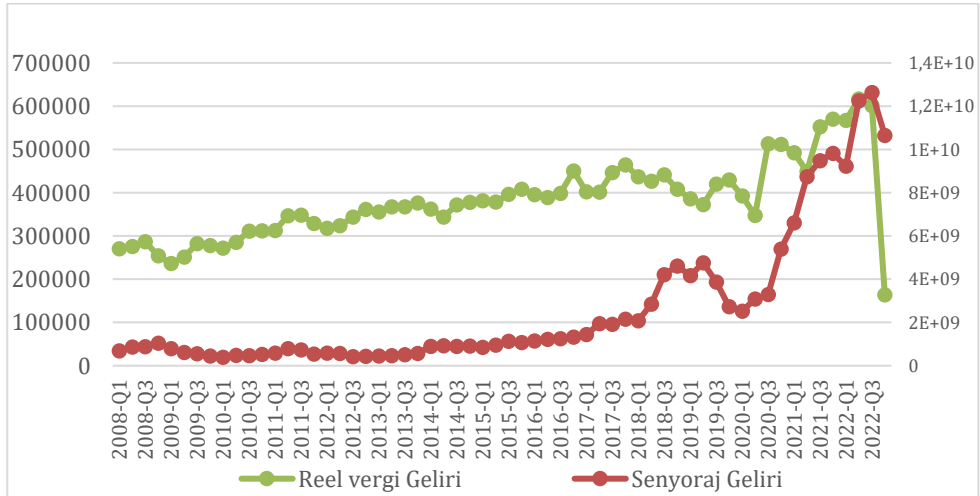
$$(\beta-r)>0 \Rightarrow (\beta - r) > 0 \Rightarrow (\dot{I}L/P_t) < 0 \Rightarrow (eIFA, NFA) > 0 \Rightarrow (W/1 + i) = 0 \dots \dots \dots (7)$$

$(\beta-r)>0$ ile beraber kamunun hem borcu artıyor hem de uzuyor. Bu borca konu olan finansal varlıkların (7) nolu denklemde görüldüğü gibi risk primini artırdığı için hane haklı servetinin reel değerini koruyabilmek için yabancı finansal varlıkların ve finansal olmayan varlıkların talebini artıracaktır.

3. Türkiye Ekonomisinde Senyoraç Geliri, Kamu Borçları ve Enflasyon

Yukarıda ortaya koyduğumuz model çerçevesinde 2008 finansal kriz sonrası Türkiye ekonomisindeki kamu borçlanma, enflasyon ve senyoraç geliri ilişkisi ortaya koyulacaktır⁵.

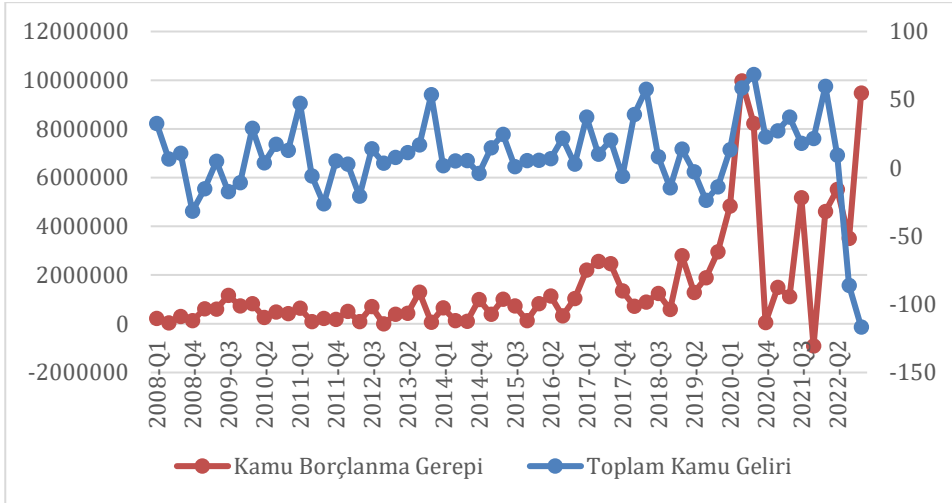
Grafik 1: Türkiye Ekonomisinde Senyoraç ve Vergi Gelirlerinde Değişim

⁵ Veriler TCMB veri dağıtım sitesinden alınmış olup, hesaplamalar yazarlar tarafından yapılmıştır.

Grafik 1’de (1) nolu eşitlikte gösterdiğimiz kamunu toplam vergi oranındaki ve senyoraaj gelirindeki değişmeyi göstermektedir. Bilhassa pandemi ile birlikte ortaya çıkan cari yıl enflasyon beklentisindeki değişim yukarı yönlü olmuş, 2013’de yüzde 8 olan TÜFE beklentisi 2021’da ilk yarısından itibaren yüzde 27’ye yükselmiştir⁶. Beklentilerdeki oynaklığın ciddi bir enflasyon riskinin göstergesidir (Baydur, 2022, 84-85). Bu durum ilk olarak kamunun hem nominal vergilerini hem de senyoraaj gelirlerinin artmasına neden olmuştur⁷. Ancak 2021 sonrası enflasyon beklentilerindeki artışın yükselmesi sonucu artan belirsizlik ile beraber 2022 ikinci çeyreğinden itibaren kamunun gelirlerinde önemli bir düşüş gözlenmektedir.

Grafik 2: Türkiye Ekonomisinde Borçlanma Gereği-Kamu Geliri İlişkisi

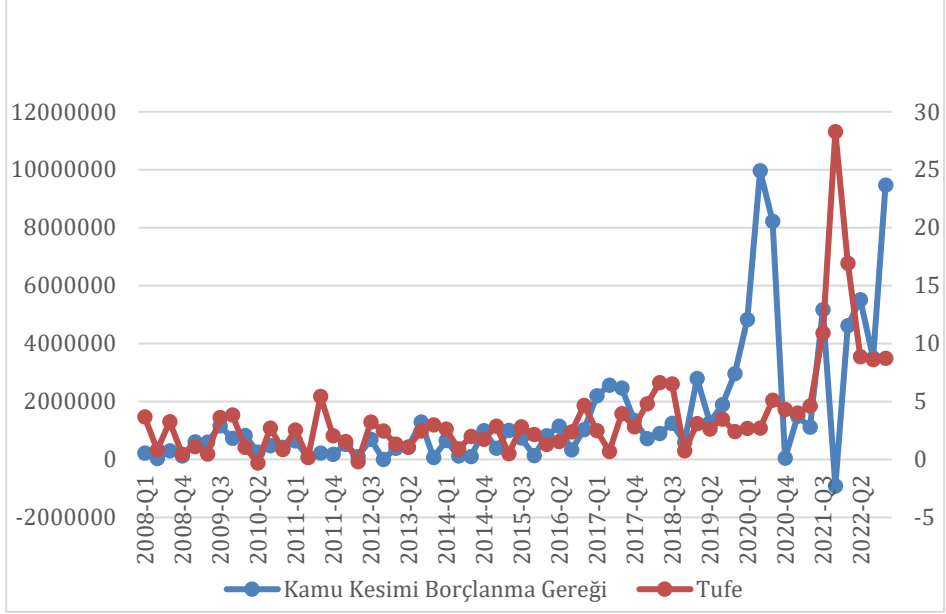
(2) ve (3) nolu eşitlikte gösterdiğimiz gibi vergi ve senyoraaj gelirinde azalma iktisadi birimlerin ulusal paraya güvenmedikleri anlamına gelmekte buda kamunun borçlanma için çıkardığı finansman araçlarının maliyetini artırmaktadır. Nitekim 2013’de yıllında kamunun faiz ödemesi GSYİH’ın yüzde 4,08 iken 2021 yılında bu değer yüzde 10,81’e çıkmıştır⁸. (3) nolu eşitlikte gösterildiği gibi faiz ödemelerinin artması kamunun borçlanma ihtiyacını da artırmaktadır. Nitekim Grafik 2’de görüldüğü gibi 2022 yılından itibaren azalan kamu gelirleri 2022 yılının 3 çeyreğinden kamunun borçlanma gereğinin artış trendine girmesine neden olmuştur.

⁶ TCMB hane halkı beklenti anketine göre hem cari yıl sonu hem de bir yıl sonundaki TÜFE beklentisi, 2021’in ilk altı ayından itibaren yükselme trendine girmiştir. Daha detaylı bilgi için <https://evds2.tcmb.gov.tr/> bakılabilir.

⁷ Enflasyonist dönemlerde nominal gelirlerdeki artış bir üst dilimden vergilendirilmeye neden olur. Bu durum literatürde mali sürüklenme olarak bilinir. Mali sürüklenme, nominal geliri artan kişilerin daha fazla vergilendirilmesidir. Daha detaylı bilgi için bakınız (Şansever, Saygı, 2019. 1063)

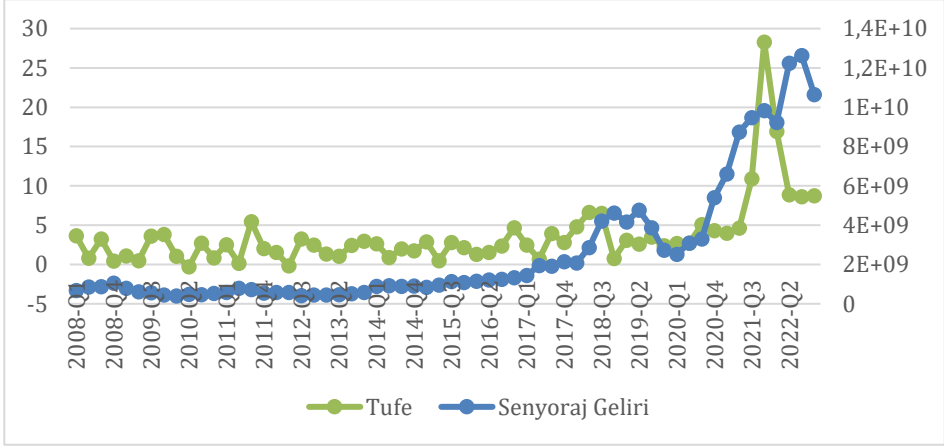
⁸ Veriler TCMB Veri dağıtım sitesinden alınarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 3: Türkiye Ekonomisinde Borçlanma Gereği-Enflasyon İlişkisi

(4.1) nolu eşitlikte gösterildiği gibi kamunun vergi gelirindeki ve senyoraç gelirindeki azalma aynı zamanda kamunun gelecekte elde edeceği bütçe fazlasının azalmasına neden olacak bu da iktisadi birimlerin servetlerindeki kamu borçlanma araçlarının azalmasına ve para ikamesine yol açacaktır. Para ikamesi ile beraber enflasyon trendine girecektir. Grafik 3'e bakıldığında kamunun borçlanma gereğindeki artış pandemi süreci ile birlikte artış trendine girmesi gecikme ile beraber enflasyonu da hızlandırmıştır. Enflasyonun nedeni kamunun 2020 yılı ile beraber başlayan borçlanma ihtiyacındaki artış ve bunun getirdiği ulusal paradan kaçış ile başlayan para ikamesidir. Böyle bir durumda merkez bankasının politika faizinin enflasyon beklentisi üzerinde etkisi azalmaktadır.

Grafik 4: Türkiye Ekonomisinde Enflasyon-Senyoraj İlişkisi

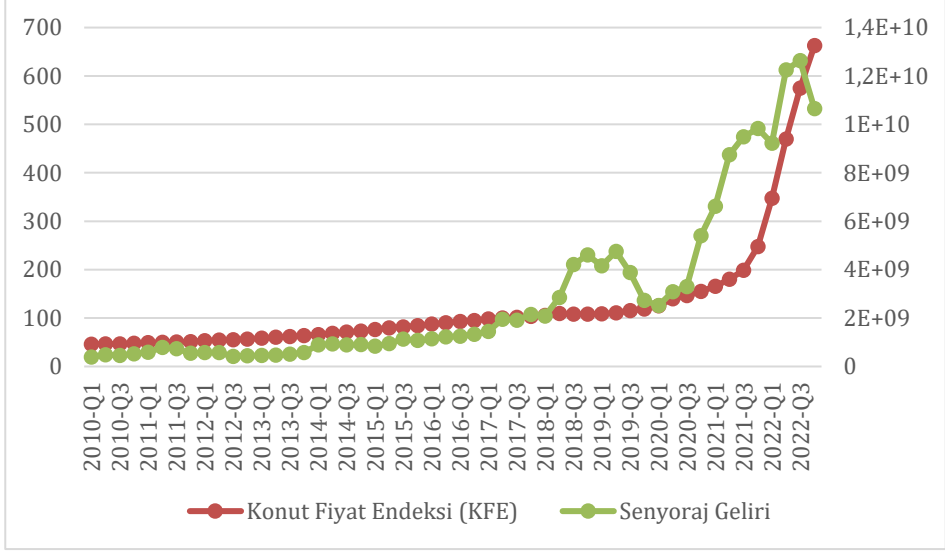

Para yaratma hacmi ne kadar büyük olursa, senyorajın değeri de o kadar yüksek olur. Senyoraj gelirin maksimum olması enflasyon beklentileri ile doğru orantılıdır. Senyoraj gelirin maksimum olduğu nokta $\pi/\Delta M/p = 1$ enflasyonun reel para elastikiyeti oranının 1 olduğu durumdur (Bofinger, 2021.369-382). Bir başka deyişle parasal artışın faiz oranını artırmadığı durumdur⁹. Grafik 4'e bu açıdan bakıldığında öngörülen enflasyonunu artışı ile beraber senyoraj gelirleri de artmış ancak bilhassa 2020 yılından sonra öngörülmeyen enflasyon oranındaki artış ile beraber $\pi/\Delta M/p > 1$ olduğundan dolayı ulusal para talebi azalarak senyoraj geliri de azalmıştır. Bu durum bir kısır döngü yaratarak hem enflasyonunu hızlanmasına hem de kamunun borçlanma gereğinin artışına neden olmuştur. Nitekim iktisadi birimlerin güvenilirliğinin gösteren çeyrek dönemlik veriler itibariyle yıl sonu enflasyon gerçekleşmesi il iktisadi birimler bir yıl sonu enflasyon beklentisi arasındaki fark 2013'de 0,84 iken 2020'den itibaren artış trendine önce 4,03'e 2021 yılında da 12,81'e yükselmiştir¹⁰ (Faust ve Svensson, 2001. 662.674).

⁹ Kamu finansman yaklaşımında senyoraj geliri (sr), $sr = (\pi + \alpha) iL/p \rightarrow (i - r + \alpha) iL/p$ dir. α büyüme oranı olarak adlandırarsak optimal durum $r = \alpha$ durumudur. Maksimumu senyoraj geliri ise $r > \alpha$ dır. Reel para balansının faiz elastikiyeti 1'den küçük olacak senyoraj geliri maksimize olacaktır. Bu durum aynı zamanda optimal enflasyon oranıdır Daha detaylı bilgi için bakınız Küçüker v.d. s.49)

¹⁰ Veriler TCMB veri dağıtım sitesinden alınmış yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Grafik 5: Senyoraç Geliri-Konut Fiyat Endeksi İlişkisi

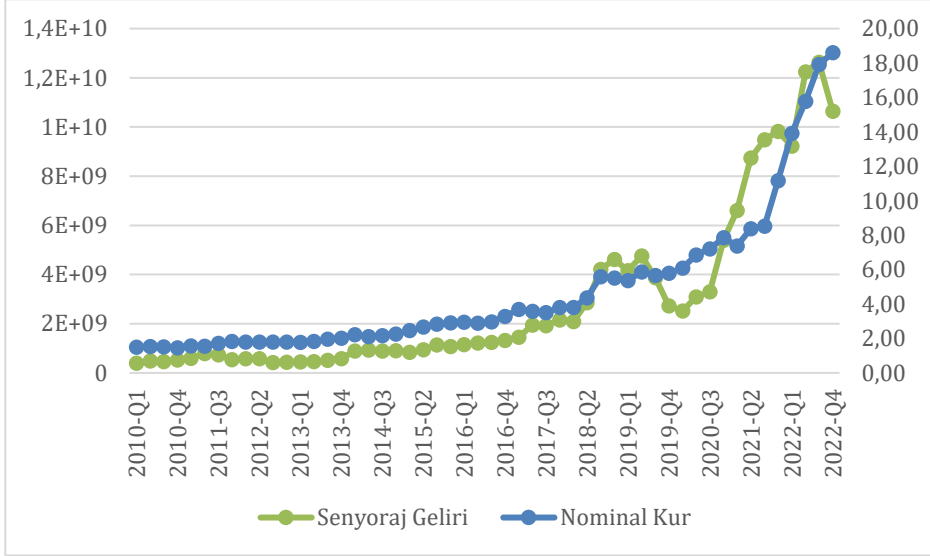
(6) nolu eşitlikte görüldüğü gibi ikili bir yapı gösteren Türkiye ekonomisinde¹¹ servet sadece kamunun finansal araçlarından reel para balansına değil aynı zamanda yabancı finansal ve gayrimenkul gibi finansal olmayan varlıkların getirisine de bağlıdır¹².

Grafik 3’de görüldüğü gibi kamu borçlanma gereğindeki artış ile birlikte enflasyon oranındaki artış ulusal para ve finansal araçların getirilerini belirsizleştirerek, toplam refahını korumak isteyen rasyonel iktisadi birimlerin finansal ve finansal olmayan varlıklara yatırımlarını artırmalarına senyoraç geliri azalmasına neden olmuştur. Grafik 5 ve 6’dan görüldüğü üzere gerek konut fiyat endeksi gerekse nominal kur değerleri 2021’den itibaren artış trendine girmişlerdir.

(7) nolu eşitlikteki durum bir başka deyişle risk primi artan ulusla varlıklar yerine yabancı finansal varlıkların ve finansal olmayan varlıkların talebinin artmasına (4) ve (4.1) nolu eşitliklerin artarak tekrarlanarak hem kamunun gelirlerinin azalmasına yol açarak borçlanma gereğinin artmasına hem de enflasyon beklentilerinin artmasına neden olmuştur.

¹¹ Buradaki ikili yapı kavramı hem ulusal paranın hem de yabancı para ve para benzeri aracın aynı anda sistemin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Daha detaylı bilgi için Süslü, Balmumcu (2015).

Grafik 6: Senyoraj Geliri-Nominal Kur İlişkisi

4. Sonuç

Enflasyon süreci kamunun zaman tercihi ve politik önceliklerinden ve kaynak dağılımından bağımsız değildir. Kamunun politikaları makro ekonomik dinamiklerin temel belirleyicisidir. Mali sistemleri zayıf ve vergi tabanlarının dar olman ülkelerde, devlet gelir kaynakları olarak senyoraj ve enflasyon vergilerine daha fazla bel bağlamaktadır. Günümüz ekonomik yapıda bu tür gelirler ve bütçe açıkları para politikasının temel belirleyicisi konumundadır. Pandemi sonrası ortaya çıkan bütçe açıkları ve bu açıkların gelecekteki bütçe fazlası/açığı ile kapatılıp kapatılmama beklentisi finansal varlıkların fiyatlarını etkileyerek parasal değişkenlerin gelecekteki değerlerine yön vermelerine neden olmuştur. Bu çerçevede paranın tanımı da değişerek sermaye piyasasındaki kamunun borçlanma araçları dönemler arası fayda maksimizasyonunu sağlayan para görevini üstlenmişlerdir. Pandemi sonrası ortaya çıkan bütçe açıkları ve bu bütçe açıklarının gelecekteki bütçe fazlaları ile kapatılmama beklentisi, kamunun parasal varlıklarının getirilerini azaltmış ve kamunun daha fazla açık vermesine neden olmuştur. Dolayısıyla iktisadi birimler servetlerini koruyabilmek için yabancı finansal varlıklara ve finansal olmayan varlık talebinin artmasına aynı zamanda kamunun sermaye piyasası araçlarının fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye ekonomi için hem kurların artmasının hem de enflasyon beklentisindeki artmanın temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu gelecekteki bütçe açığını bugüne indirgenmiş hali bugünkü borçlanma oranından fazla olduğu müddetçe, piyasa faiz oranları, enflasyon beklentisi ve nominal kurlar artmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Baydur. Cem Mehmet, Süslü Bora. (2003). “Sargent ve Wallace Açısından Para Politikasına Bakış: Sıkı Para Politikası Enflasyonu Engellemez: TCMB'nin Para Politikasının 1989-2002 Yılları İçin Değerlendirilmesi”. 5(2), SS. 67-80.
- Baydur. Cem. (2022). “Collatz Konjonktürü ve Faiz Paritesi Üzerinden Kur Tahminleri Ne Anlama Gelir?”. *İktisat ve Toplum Sayı 135*
- Blanchard, Oliver. (1985), “Debt, Deficit, and Finite Horizon”, *Journal of Political Economy*, 93(2).
- Bofinger. Peter. (2001). *Monetary policy: goals, institutions, strategies, and instruments* Oxford University Press.
- Cagan, P.D. (1956). *The monetary dynamics of hyperinflation*. In M. Friedman (Ed.), *Studies in the quantity theory of money*, ss. 25-117. Chicago: University of Chicago Press.
- Chafehe. Boris. Charles de Beaufort , Rigas Oikonomou. (2002). “Optimal monetary policy rules in the fisval theory of price level.” *Lidam Discussion Paper 2022/26*. <https://sites.uclouvain.be/econ/DP/IRES/2022007.pdf> (12.02.2023)
- Cochrane John.H. (2022). “The Fiscal Root of Inflation”. *Review of Economic Dynamics*. 45.
- Cochrane John.H. (2022). “Expectations and the neutrality of interest rates”. *Nber Working Series. Working Paper 30468*. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w30468/w30468.pdf (22.11.2022)
- DeLong, J. B., Summers, L. H. (2012); “Fiscal Policy in a Depressed Economy”; *Brookings Papers on Economic Activity* 43(1), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/03/2012a_delong.pdf (06.03.2023)
- Faust. J, Svensson L. (2001). “Transparency and credibility: monetary policy with unobservable goals”. *International Economic Review*, 42(2).
- Fischer, Stanley. (1982). “Seigniorage and the case for a national Money”. *Journal of Political Economy*. 90 (April): 295-313.
- Heise,Arne. (2023). “Fiscal policy after the crisiswhat is the role of fiscal policy in times of crisis, low interest rates and high public debts”. Stavros Drakopoulos ve Ioannis Katselidis (ed). *Economic policy and the history of economic thought*. London: Routledge

- Kenny, Lawrence, Mark Toma, (1997), “The Role bases and collections costs in the determination of income tax rates, seigniorance and inflation”, *Public Choice*, 92, ss. 75-90.
- Küçükler Celal, Hasan Kazdağlı. Cenap Erdemir. (1994). *Seigniorage in Turkey Concept and Measurment*. The Undersecretariat of Treasury General Directorate of Eoconomic Research.
- Jha, Raghbendra. (2003).” Macroeconomics for Developing Countries”. 2nd Edition. London Routledge.
- Phelps Edmund.S. (1973). “*Inflation in the Theory of Public Finance*” *The Swedish Journal of Economics* , Mar., 1973, Vol. 75, No. 1
- Süslü Bora, Cem Mehmet Baydur. (2004). “Enflasyon Açısından Kurların Önemi”, *İktisat İşletme ve Finans*, 19(220).
- Süslü, Bora. (2013). “Türkiye ekonomisi için büyüme beklentisi kendi kendini besleyen bir süreç mi? Neo-Wicksellyen bir bakış açısı”, [TİSK Akademi](#) , 8(16).
- Süslü Bora. Özgür Balmumcu. (2015).” Türkiye ekonomisi için tasarruf açığı ve para politikası”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(25)
- Şanver Cahit, Halil Emre Saygı (2019). “Türkiye’de gelir vergisi tarifesinin mali sürüklenme açısından incelenmesi: 2009-2019 dönemi”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 15 (4).
- Woodford, Micheal. (1998). “Public Debt Price Level”. <http://www.columbia.edu/~mw2230/BOE.pdf> (10.02.2023).
- Woodford, Michael. (2016). "[Quantitative easing and financial stability](#)," *Journal Economía Chilena (The Chilean Economy)*, Central Bank of Chile, vol. 19(2).

Muğla'daki İbadethanelerle İlgili 1925 Yılında Yapılan Envanter Çalışması Mehmet TEMEL¹

Öz

Araştırma Makalesi

Milli Mücadele'nin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ilga edilen Osmanlı kurumlarının yerine yeni devletin kuruluş felsefesine uygun olarak yeni kurumlar oluşturulmuş ve yapılanmalara gidilmiştir. Osmanlı Devleti'nde din hizmetlerinin yürütülmesinden de sorumlu olan Şeriyye ve Evkaf Vekâleti'nin yerine İslam dininin inançlar ve ibadetlerle ilgili bütün hükümlerinin ve işlerinin yürütülmesi ve dini kurumların yönetimi için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Başkanlık, kuruluşunun hemen ardından taşradaki görev kadrolarını gözden geçirmiş, envanter çalışmaları yaptırmış, din hizmetlerinin yürütülmesini koordine etmiştir. Bu kapsamda Muğla Müftülüğünden de kaza merkeziyle köylerdeki din görevlileri ve ibadethanelerle ilgili ayrıntılı bir envanter çalışması yapılmasını istemiştir. Müftülük 1925 yılında camiler ve mescitlerdeki görevler ve görevliler, camilerin ebat, ibadete açık olup olmama ve mimari durumları, camilerdeki görevlere tahsis edilen menkul ve gayrimenkul kaynaklarla ilgili ayrıntılı bir defter hazırlayıp göndermiştir. Diyanetin ölçütlerine uygun olarak Muğla Müftülüğü tarafından yapılan değerlendirmelerde Muğla merkezindeki Şeyh Bedrettin, Elvan Bey ve Kurşunlu camileri 1. sınıf, Pazar, Kurbanzade ve Saburhane camileri 2. sınıf, diğer tüm camiler de 3. sınıf olarak tescil edilmiştir. Cami ve mescitlerdeki görevlere tahsis edilen gelir kaynakları da nakit para, kahvehane, tarla, üzüm bağı, palamutluk, zeytin ağacı ve dükkândan oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Diyanet İşleri Başkanlığı, Cami, Mescit, Muğla Müftülüğü, İmam-Hatip

Inventory Study of the Places of Worship in Muğla in 1925

Abstract

Research Paper

After the War of Independence, with the establishment of the Republic of Turkey, instead of the Ottoman institutions, which were abolished, new institutions were created or the old ones were restructured in accordance with the founding philosophy of the new state. The Şeriyye and Evkaf Ministry, which was responsible for the administration of religious services in the Ottoman Empire, was replaced by the Presidency of Religious Affairs to handle all matters and affairs related to the beliefs and practices of Islam, as well as the management of religious institutions. After its establishment, the Presidency reviewed the personnel in the provincial offices, conducted inventory studies and coordinated the execution of religious services. In this context, the Presidency requested a detailed inventory study from the Muğla Provincial Directorate of Religious Affairs regarding the religious officials in the central district and villages and places of worship. The Directorate of Religious Affairs prepared and sent a detailed register in 1925 regarding the duties and officials in mosques and masjids, the architectural conditions of the mosques, whether they were open for worship and the movable and immovable resources allocated for religious duties to be served in mosques. According to the criteria set by the Presidency of Religious Affairs, the evaluations conducted by the Muğla Provincial Directorate of Religious Affairs classified the mosques in Muğla city centre. And according to this classification, Şeyh Bedrettin, Elvan Bey and Kurşunlu mosques were classified as first-class, Pazar, Kurbanzade and Saburhane mosques as second-class and all

¹Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, mtemel@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9577-8872.

the other mosques as third-class. The revenue sources allocated to the duties in mosques and masjids included cash, coffeehouse, fields, vineyards, nut groves, olive trees and shops.

Keywords: Presidency of Religious Affairs, Mosque, Masjüd, Mufti Office, Imam-Hatip

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 03.08.2023

Kabul Tarihi /Accepted 18.08.2023

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Atatürk önderliğinde yürütölen Milli Mücadele ile Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Yeni kurulan devletin sonsuza kadar tam bağımsız ve bağılantısız olarak yaşamasını sağlamak amacıyla hemen siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik inkılaplara girişilmiştir. Aklın ve bilimin rehberliğinde sürdürölmeye çalışılan inkılapların yanı sıra Osmanlıdan devralınan kurum ve kuruluşlarla ilgili ayrıntılı incelemeler yapılarak yeni Türk devletinin kurumlarının işleyişine katkı sağlayamayacağı düşünölenlerin tümü tasfiye edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde din hizmetlerinin yürütölmelerinden de sorumlu olan Şeriyye ve Evkaf Vekâleti'nin 429 sayılı yasa ile kaldırılması da bu gelişmelerden biridir. Bu kurumun yerine aynı yasa ile İslam dininin inançlar ve ibadetlerle ilgili bütün hükümlerinin ve işlerinin yürütölmeleri ve dini kurumların yönetimi için başkentte Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur². Bu yasanın kabul edilmesinden sonra Vekâlet bünyesindeki bazı kalem, birim ve görevler lağvedilmiş, bazıları da Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilmiştir (BCA, 30.10/26.149.9; Temel 2010: 15-16).

Örgütlenme çalışmalarını, 31 Mart 1924 tarihinde başkanlığa atanan Rifat Efendi'nin (Börekçi) başkanlığında hızla sürdüren Başkanlık, 429 ve 430 sayılı yasalar gereği taşradaki görev kadrolarını gözden geçirmiş, envanter çalışmaları yaptırmış, din hizmetlerinin yürütölmelerini koordine etmiştir (Temel: 27). Müftölüklerden, unvanı vaize dönüştürölen ilmiye medresesi müderrislerinden birimlerinde bulunup bulunmadığının bildirilmesini, hademesi evkâftan maaş alan cami ve mescitlerin mevcut eşyalarıyla ilgili defterlerle ilçe ve köylerdeki cami ve mescitlerde görevli imam, hatip, müezzin, kayyum, ferraş ve hademe mevcudunu, hizmet sürelerini, yaşlarını, maaş ve derece durumlarını gösteren defterlerin hazırlanıp gönderilmesini istemiştir (BCA, 51/2.12; BCA, 51/2.1.37).

² 429 sayılı yasa metni için bkz. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf. Erişim tarihi. 26.07.2023.

2. Muğla Müftülüğünün Personelle İlgili Hazırladığı Defter

Başkanlığın, müftülüklerden ibadethaneler ve görevlileriyle ilgili bilgiler talep eden yazısı üzerine Muğla Valiliği de müftülüğe 9 Eylül 1925 tarih ve 3488/314 sayılı bir yazı göndererek köy imamlarıyla köy derneklerinin seçimlerinin köy kanununun 9. faslının 83. maddesi gereğince müftülerin buyrultusuyla yapılacağını belirterek mevcut imamların yeniden buyrultu almak zorunda olduklarını bildirmiştir³. Ayrıca kaza merkezi ve nahiyelere bağlı tüm köylerdeki mevcut imamlara müftülük tarafından buyrultu verilmemiş ise hangi köylere ait olduklarının anlaşılması için buyrultu verilmiş olan tüm hatip ve imamların isimlerini bildiren bir defterin valiliğe gönderilmesini istemiştir (BCA, 051.48/13.11.42)

Müftülük tarafından yapılan çalışmalar sonunda Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinden maaş almakta olan vaizler, dersiamlar, müstahfazîn-i ilmiye, cami imamları ve hatipleri, müftülük tarafından verilen vesika ile nasihate izinli vaizler, başkanlık tarafından tayin olunan müderrisler, mürasele-i şeriyye mezun bulunan cami imamı ve hatipleri, fetva dairesinde isimleri kayıtlı olmayıp evkaf dairesinden alınan bilgiler üzerine cami imamı ve hatibi oldukları anlaşılan tüm personel tespit edilerek deftere kaydedilmiş ve valiliğe gönderilmiştir. Hazırlanan defter şu şekildedir:

Tablo 1: Vaiz, Müderris, Müstahfazîn-i İlmiye, Dersiam, İmam ve Hatiplerle İlgili Cetvel (BCA, 51.48/13.114.43; BCA, 51.48/13.114.5).

Diyanet İşleri Reisliği Bütçesinden Maaş Almakta Olan Vaizler			
1	Akşehirli Mehmet Hilmi Efendi		4 kişi
2	Tüccarzâde Halilibrahim Efendi		
3	Hacı Abdurrahim Efendizade Ethem		
4	Hacı Salih Zühdü		
Bu Konudaki Nizamnameye Uygun Olarak Müftülük Tarafından Verilen Vesika İle Nasihate İzinli Vaizler			
1	Ula'da Kanatzade Mehmet Ali Efendi		3 kişi
2	Ula'da Bekir Efendizade Osman Efendi		

³ 1928 yılında çıkarılan nizamname ile imam ve hatiplerin özlük haklarının yanı sıra seçim, atama, disiplin gibi işlemleriyle ilgili yetki encümenine, encümenin kararlarını onama yetkisi Diyanet İşleri Başkanına verilmiştir (Buyrukçu 1995: 41).

3	Yerkesik’de Hacı İsmail Efendi			
Diyanet İşleri Reisliği Bütçesinden Maaş Almakta Olan Müstahfazın-i ilmiye				
1	Müftü-i Esbak Hacı Mehmet Efendi		2 kişi	
2	Pisi Karyesinde Hafız Mehmet Efendi			
Diyanet İşleri Reisliği tarafından Tayin Olunan Müderrisler				
1	Müftü-i Esbak Hacı Mehmet Efendi Mahdumu Süreyya Efendi		1 kişi	
Diyanet İşleri Reisliği Bütçesinden Maaş Almakta Bulunan Dersiamlar				
1	Ahî köylü Yakup Celal Efendi Maaşını İstanbul Defterdarlığından almakta olduğu kendi ifadesinden anlaşılmaktadır.		1 kişi	
1	Saburhane Camii imamı			Hafız Avni Efendi
2	Saburhane Camii hatibi			Alaşehirli Necati Efendi
3	Zorbazzade Camii hatibi			Türidi Oğlu İbrahim Efendi
4	Hatice Hatun Camii hatibi			Hafız Recep Efendi
5	Hacı Hüseyin ve Hacı Muhsin Mescidi imamı			Hafız Mustafa Efendi
6	Yamalı Camii hatibi			Hacı Mehmet Efendizade Sadettin Efendi
7	Elmalı Camii hatibi			Kabaklıoğlu Muhsin Efendi
8	Muratlar’da cami hatibi			Mantarzade Fehmi Efendi
9	Yenice’de cami hatibi			Molla Mehmet Oğlu Ali Efendi
10	Katrançı’da cami hatibi			Hacı Mehmet Oğlu Hüseyin Efendi
11	Ahiköy’de Camii hatibi			Hacı Bekir Oğlu Mehmet Ali Efendi
12	Bellibol’da cami imamı			Mehmet Oğlu Murat Efendi
13	Nebi’de cami imamı			Molla Ömer Oğlu Yusuf
14	Kozağaç’ta cami imamı			Molla Mehmet Oğlu Vahit Efendi

15	Pisi Karyesinde Hacı Hüseyin Camii İmamı	Hafız Mehmet Efendi
16	Güre'de cami hatibi	İbrahim Oğlu Mehmet Efendi
17	Gevenes'te Hacı Mehmet Camii hatibi	Mehmet Oğlu Molla Mehmet Efendi
18	Pisi'de Hoca Camii hatibi	Molla Mustafa Efendi
19	Denizovası'nda cami hatibi	Halil Çavuş Oğlu Emin Efendi
20	Ula'da Müftüler Mescidi imamı	Hafız Bekir Efendi
21	Ula'da Tekkeönü Mescidi imamı	Türkoğlu Mehmet Efendi
22	Yerkesik'te Kabasakal Camii hatibi	Hafız Ahmet Efendi
23	Belenye'de Eski Camii hatibi	Kurtoğlu Mustafa Efendi
24	Kuzluk'ta Zağra Camii hatibi	Maksud Oğlu Kamil Efendi
25	Leyne'de İlyas Bey Camii imamı ve hatibi	Musa Kazım Efendi
26	Nebiler Karyesinde cami hatibi	Abdullah Oğlu Molla Mehmet Efendi
27	Cazgırlar Dere Karyesinde cami hatibi	Molla Mehmet Oğlu Molla Ömer Efendi
28	Kesre Karyesinde cami hatibi	Molla Ömer Oğlu Molla Tahir Efendi
29	Gölcük Karyesinde cami hatibi	Hacı Hasan Efendi Oğlu Mehmet Efendi
30	Kıran Karyesinde Hüseyin Camii hatibi	Hasan Oğlu Mehmet Efendi
31	Kavaklıdere Karyesinde Çarşı Camii hatibi	Tütüncü Ahmet Oğullarından Hüseyin Efendi
32	Bellibol Karyesinde cami hatibi	Hacı Mustafa Efendi Oğlu Sadettin Efendi
33	Madran Karyesinde cami hatibi	Abbas Oğlu Molla Hüseyin Efendi
34	Hisarardı Karyesinde cami hatibi	Kara Ahmet Oğlu Mehmet Efendi
35	Hacı Bayramlar Karyesinde cami hatibi	Molla İsmail Oğlu Molla Abdullah Efendi
36	Kafaca Kaplancık Karyesinde cami hatibi	Molla Yusuf Efendi
37	Mesken Karyesinde Hacı Hüseyin Camii hatibi	Baloğullarından Mehmet Efendi
38	Şeref Karyesinde Alaşar Camii hatibi	Kara Ahmet Oğlu Mehmet Emin Efendi
39	Kuyucak Karyesinde cami hatibi	
39 kişidir		
Diyanet İşleri Reisliği Bütçesinden Maaş Almakta Bulunan Cami İmamı ve Hatipleri		
1	Elvan Bey Camii imamı	Mehmet Hilmi Efendi
2	Elvan Bey Camii hatip vekili	Mehmet Tayyar Efendi

3	Kurşunlu Camii imamı	Şerif Efendi
4	Kurşunlu Camii hatibi	Nevres Efendi
5	Şeyh Camii hatibi	Hafız Behçet Efendi
6	Eskihisar'da Şaban Ağa Camii imamı	Mehmet Emin Efendi
7	Eskihisar'da Şaban Ağa Camii hatibi	Hüseyin Efendi
8	Bozöyük'de Siyami Bey Camii imam ve hatibi	Hacı Süleyman Efendi
9	Gibye'de Bahri Bey Camii imamı	Mustafa Fehmi Efendi
10	Gibye'de Bahri Bey Camii hatibi	Mustafa Hilmi Efendi
10 kişidir		
Fetva Dairesinde İsimleri Kayıtlı Olmayıp Evkaf Dairesinden Alınan Bilgiler Üzerine Cami İmamı ve Hatibi Oldukları Anlaşılanlar		
1	Şahidi Camii imamı ve hatibi	Hacı Süleyman Efendi
2	Kurbanzade Camii imamı	Hafız Süleyman Efendi
3	Kurbanzade Camii hatibi	Hacı Mehmet Efendi
4	Sekibaşı camii hatibi	Abdurrahim Efendizade Mehmet Efendi
5	Dibektaş Mescidi imamı	Ali Efendi Oğlu Hafız Osman Efendi
6	Debbağhane Mescidi imamı	Kökçüzade Fahri Efendi
7	Bali Hoca Mescidi imamı	Hacı Ömer Hafız Oğlu Hamdi Efendi
8	Keramettin Mescidi imamı	Derelizade Tahir Efendi
9	Hatice Hatun Camii imamı	Hafız Süleyman Efendi
10	Selinzade Camii hatibi	Hacı Naipzade Hafız Ahmet Efendi
11	Baş Oturak Camii hatibi	Abdurrahim Efendi
12	Tozlukahve Camii hatibi	Hacı Hamdizade Mehmet Efendi
13	Ayvalkahve Camii hatibi	Hafız Hamdi Efendi
14	Kâhya Oturağı Camii hatibi	Hatipzade hafız Ali Efendi
15	Süpüroğlu Camii hatibi	Kayızkade Hayri Efendi
16	Vakıf Kahvesi Camii hatibi	Hacı Mehmet Efendi
17	Hacı Ahmet Kahvesi Camii hatibi	Selinzade İsmail Efendi
18	Bakkallar Kahvesi Camii hatibi	Bacaksız Oğlu Mehmet Efendi
19	İncirli Kahve Camii hatibi	Mercanzade Süleyman Efendi
20	Gökkubbeli Kahve Camii hatibi	Kadir Hoca Oğlu Molla Mehmet Efendi
21	Kadı Kahvesi Camii hatibi	Hacı Ömer Hafız Efendi
22	Çeçe Kahvesi Camii hatibi	Hacı Tahir Efendi
23	Cevizli Kahve Camii hatibi	Sünnetçizade Hacı Hasan Efendi
24	Bayır Karyesinde Hacı Ali Ağa Camii imamı	İsmail Kâhya Oğlu Molla Mehmet Efendi
25	Bayır Karyesinde Hacı Kerim Ağa Camii imamı	Kocabıyık Oğlu Molla Mehmet Efendi

26	Bayır Karyesinde Hacı Kerim Ağa Camii hatibi	Hacı Kerim Oğlu Hüseyin Efendi
27	Cedid Karyesinde Kara Kadı Camii hatibi	Molla Mehmet Efendi
28	Kozağaç Karyesinde cami hatibi	İsmail Oğlu Mustafa Efendi
29	Gazeller Karyesinde cami hatibi	Kozluoğlu Halil Efendi
30	Fadıl Karyesinde cami hatibi	Molla Durmuş Efendi
31	Kafaca Karyesinde cami hatibi	Abdurrahman Oğlu Ali Efendi
32	Pisi Karyesinde Hoca Camii imamı	Karaovalı İsmail Efendi
33	Dirgeme Karyesinde cami hatibi	Hacı Mestan Oğlu Molla Mehmet Efendi
34	Taşlı Karyesinde cami hatibi	Hacı Yusuf Oğlu Mehmet ali Efendi
35	Kenzile Karyesinde cami hatibi	Hacı Mehmet Efendi Oğlu Ali Efendi
36	Berdibek Karyesinde cami hatibi	Molla Hüseyin Oğlu Hüseyin Efendi
37	Belenye Karyesinde Yeni Camii hatibi	Ali Efendi Oğlu Ali Efendi
38	Kuzluk Karyesinde cami imamı	Aylakoğullarından Hasan Efendi
39	Kuzluk Karyesinde cami hatibi	Habip Oğlu Molla Hüseyin Efendi
40	Bozyer Çukur Camii hatibi	Ömer Efendi Oğlu Molla Ömer Efendi
41	Yaraş Karyesinde cami hatibi	Yusuf Efendi Oğlu Mahmut Efendi
42	Kesre Karyesinde cami imamı	Durmuş Oğlu Molla Mustafa Efendi
43	Kesre Karyesinde cami hatibi	Hatip Oğlu Tahir Efendi
44	Ula'da Müftü Camii imam ve hatibi	Karabaşzade Hafız Hüseyin Efendi
45	Ula'da Hacı Ali Ağa Camii imamı	Hafız Mehmet Ali Efendi
46	Ula'da Hacı Ali Ağa Camii hatibi	Osman Zekai Efendi
47	Ula'da Koçar Camii imamı ve hatibi	Şeyh Muhsin Hafız Efendi
48	Ula'da Cami-i Kebir imamı	Osman Zekai Efendi
49	Ula'da Cami-i Kebir hatibi	Osman Efendi Oğlu Hüseyin Efendi
50	Ula'da Dalkavak Mescidi imamı	Kanatzade Halilibrahim Efendi
51	Ula'da Sarı Kadı Mescidi imamı	Deli Kadir Oğlu Durmuş Efendi
52	Ula'da Emrullah Mescidi imamı	Şeyh Oğlu Mustafa Efendi
53	Karaböğürtlen Darıözü Camii hatibi	Hacı Hatip Oğlu Hafız Mustafa Efendi
54	Karaböğürtlen Sarayyanı Camii imamı	Yakupoğulları'ndan Mehmet Oğlu Mehmet Efendi
55	Karaböğürtlen Medrese Camii hatibi	Mehmet Vasfi Efendi
56	Kızılyaka Camii hatibi	Ali Efendi Oğlu Durmuş Efendi
57	Gökcek Çakmak Camii hatibi	Hacı Nasuh Oğlu Mehmet Efendi
58	Gökcek Karye Camii	Küçük İbrahim Oğlu Ömer Efendi

59	Gülağzı Hacı Ali Ağa Camii hatibi	Müftü Bekir Efendi Hafidi Ali Rıza Efendi
60	Kayra Camii hatibi	Hacı İbrahim Oğlu Ali Efendi
61	Akçapınar Camii hatibi	Hacı Osman Oğlu Mehmet Efendi
62	Armutçuk Camii hatibi	Hacı Osman Oğlu Hacı Kadir Efendi
63	Yerkesik yeni Mescit imamı	Datçalıoğlu Ahmet Efendi
64	Fazılca Hacı Halil Camii hatibi	Hacı Halil Oğlu Molla Hüseyin Efendi
65	Gerit Ali Baş Camii hatibi	Hatip Oğlu Molla İbrahim Efendi
66	Gerit Hacı İmam Camii hatibi	Molla Hasan Oğlu Tahir Efendi
67	Kırık Ömer Han Camii hatibi	Emir Ahmet Oğlu Salih Efendi
68	Hacı Bayramlar Camii imamı	Hacı Durmuş Oğlu Molla Mehmet Efendi
69	Bencik Kozacı Camii hatibi	Durmuş Ali Oğlu Molla Şakir Efendi
70	Zeytin Köyü Camii hatibi	Hacı Mehmet Oğlu Mehmet Efendi
71	Hacı Bayramlar Hacı Ali Molla Camii hatibi	Kara İsa Oğlu Mehmet Efendi
72	Hacı Veliler Camii imamı ve hatibi	Mehmet Efendi Oğlu Hüseyin Efendi
73	Hacı Bayramlar Türbe Camii imamı	Hacı Ömer Efendi Oğlu Molla Hüseyin Efendi
74	Ahiköy Aşağı Camii hatibi	Molla Fettah Oğlu Fettah Efendi
75	Ahiköy Yukarı Camii imamı ve hatibi	Hafız Azam Efendi
76	Ahiköy Pazar Camii imamı	Abdi Oğlu İbrahim Efendi
77	Şahinler Abdullah Ağa Camii hatibi	Abdullah Ağazade Mehmet Efendi
78	Şahinler Abdullah Ağa Camii imamı	Yavaşca Oğlu Molla Mehmet Efendi
79	Bencik Karacaahmet Camii hatibi	Mehmet Efendizade Ömer Efendi
80	Gevenes Bağyakası Camii hatibi	Hacı Halil Oğlu Ramazan Efendi
81	Çatakbağyaka Camii hatibi	Molla Hüseyin Oğlu Salih Efendi
82	Kapıbağ Hacı Salih Efendi Camii hatibi	Hacı Yusuf Oğlu Hüseyin Efendi
83	Gevenes Hacı Mehmet Camii hatibi	Burdurlu Hafız Avni Efendi
84	Akgedik Camii hatibi	Hacı Hüseyin Oğlu Mehmet Efendi
85	Şeref Deştin Deresi Camii hatibi	Sarı Mustafa Oğlu Molla Muhsin Efendi
86	Nebi Hacı Derviş Ağa Camii hatibi	Hacı Abdi Oğlu Ahmet Efendi
87	Elmacık Kavak Camii hatibi	Çoban Oğlu Molla Mehmet Efendi
88	Elmacık Hacı Ali Ağa Camii hatibi	Kırıkçı Oğlu Molla Mehmet Efendi
89	Kadı İmran Camii imamı ve hatibi	Şeyh Ali Oğlu Mustafa Efendi
90	Madenler Camii imamı	Süleyman Oğlu Hasan Efendi

91	Madenler Camii hatibi	Hacı Ali Oğlu Ahmet Abid Efendi
92	Karakuyu Camii hatibi	Muhsin Efendi Oğlu Muhsin Efendi
93	Genek Hacı Fettah Camii imamı ve hatibi	Abdül Fettah Oğlu Osman Efendi
94	Genek Hacı Hasan Camii hatibi	Molla İsmail Oğlu Molla İsmail Efendi
95	Çavdır Abdülfeza Camii imamı	Osman Efendi Oğlu Emin Efendi
96	Haşimler Camii imamı ve hatibi	İsmail Oğlu Yusuf Efendi
97	Kurucaova Hacı Paşalar Camii hatibi	Mehmet Emin Oğlu Mehmet Salih Efendi
98	Kurucaova Karye Camii hatibi	Hacı Süleyman Oğlu Molla Abdullah Efendi
99	Mesevle Derebağ Camii imamı ve hatibi	Hacı İsmail Oğlu Mehmet Efendi
100	Mesevle Karye Camii hatibi	Molla Ali Oğlu Molla Mustafa Efendi
101	Mesevle Hacı İbrahim oğlu Camii hatibi	Hüseyin Oğlu Molla Hüseyin Efendi
102	Mesevle Zeynelabidin Camii hatibi	Hacı Ömer Oğlu Hacı Molla Ömer Efendi
103	Mesken Ömer Ağa Camii imamı ve hatibi	Hacı Mehmet Oğlu Eyüp Efendi
104	Leyne Müezzinler Camii imamı	Hacı Hüseyin Efendi Oğlu Mustafa Efendi
105	Leyne Müezzinler Camii hatibi	Hacı Mahmut Efendi Oğlu Hacı Mehmet Efendi
105 kişidir.		
Bu defter, 14 Eylül 1925 tarihinde vilayete sunulan 109 numaralı müzekkerenin ekidir. 14 Eylül 1925		

3. Muğla Müftülüğünün İbadethaneler, Görevler, Görevlere Ait Menkul ve Gayrimenkullere İlişkin Hazırladığı Cetveller

Diyanet İşleri Başkanlığı, ibadethaneler, kadro düzenlemeleri ve dini görev yapan tüm personelle ilgili çalışmalarını yoğunlaştırmış, Osmanlıdan devralınmış ibadethane, personel ve maaş dengesizliği gibi sorunları da gidermek üzere müftülüklerden ayrıntılı bir envanter ve tasnif çalışması talebinde bulunmuştur.

Müftülüklerden, cami ve mescitlerin bulunduğu mahaller, sınıfları, ebatları, ibadete açık olup olmadıkları, kapalı olanların kapanma nedenleri, müstahdem, imam, hatip, kayyum gibi görevlilerinin maaş ve ücretleri, görevlere ait menkul ve gayr-ı menkullerin miktarı, civarlarında bulunan diğer camilere mesafeleri, minarelerin ve şerefelerinin sayıları, inşa tarihleri, Cuma ve Bayram namazı kılınıp

kılınmadığı, görevlilerin maaşlarının nereden ödendiği gibi soruların cevaplarının yer aldığı cetveller hazırlayıp göndermelerini istemiştir (Temel 2010 31).

Başkanlık tarafından 25 Temmuz 1925 tarihinde Muğla Müftülüğüne gönderilen tahriratta, istenen bilgilerin 4 cetvele ne şekilde kaydedilmesi gerektiğine ilişkin açıklamada bulunulmuştur.

Tahrirata göre nahiye merkezlerindeki camiler diyanet kadrosunda mevcut, tahsisatı da diyanet bütçesine dâhil ise 2 no'lu cetvele merkezdeki camilerden sonra, tahsisatı yoksa 4 no'lu cetvele kaydedilecektir.

Köyde mevcut ve hademesi Mal Sandığı'ndan vazife alan camiler tasnife tabi olmadığından 2 no'lu cetvele nahiye camilerinden sonra yazılacak ve daha sonra 4. deftere nakledilecektir.

Sayfiyedeki camiler, yaz günlerinde açık ise köy cami cetveline, bütün yıl açık ise 1 no'lu cetvele, kadroya dâhil maaş ve tahsisatı varsa 2 no'lu cetvele yazılacaktır BCA 51/13.116.1.

Muğla merkeziyle, merkez ilçeye bağlı nahiye ve köylerdeki cami ve mescitlerin kaydedildiği cetveller şunlardır:

Tablo 2 Camilerin Sınıflarıyla İlgili 1 No'lu Cetvel (BCA, 51/13.116.3, Lef.1; Temel 2010: 32)

Sıra No	Cami ve mescidin ismi varsa diğer ismi	Sınıfı	Mülâhazat
1	Şeyh Bedreddin Cami-i Şerifi	1	1. sınıf camilerin hizmetleri ikişer imam, birer hatip, birer müezzin ve birer kayyumdur. 2. sınıf camilerin hizmetleri birer imam, birer hatip, birer müezzin ve birer kayyumdur. 3. sınıf cami ve mescitlerin imamet ve hitabet hizmetleri bir, müezzinlik ve kayyumluk hizmetleri de
2	Cami-i Kebir nam-ı diğer Elvan Bey Camii	1	
3	Pazar Camii nam-ı diğer Hacı Piri	2	
4	Kurşunlu Camii nam-ı diğer Şeyh Şecaaddin	1	
5	Kurbanzade Camii	2	
6	Hoca Mescidi nam-ı diğer Hacı Hüseyin ve Hacı Mehmed Mescidi	3	
7	Osman Bey Mescidi nam-ı diğer Mahmudzade Medrese Mescidi	3	
8	Hatice Hatun Camii nam-ı diğer Mestanlar Camii	3	
9	Sekibaşı Camii	2	
10	Selimzade Camii	3	
11	Kavaklı Mescidi nam-ı diğer Bâli Hoca Mescidi	3	
12	Kerameddin Mescidi nam-ı diğer Mehmed Paşa Mescidi	3	
13	Derviş Ağa Camii	3	

14	Debbağhane Mescidi nam-ı diğer Yahya Efendi Mescidi	3	diğer bir kişi tarafından yürütülecektir. Vilayet merkezi olan Muğla Kasabasındaki yirmi camiden üçü 1., dördü 2., onüçü 3. sınıf olarak üç kısma ayrılmıştır.
15	Şahidi Camii nam-ı diğer Hacı Mehmed Ağa Camii	3	
16	Hacı Rüstem Mescidi nam-ı diğer Tüccarzade Mescidi	3	
17	Zorbazzade Camii nam-ı diğer Konakaltı Camii	3	
18	Dibektaş Mescidi nam-ı diğer Hacı Mustafa Mescidi	3	
19	Saburhane Camii nam-ı diğer Osman Efendi Camii	2	
20	Yaka Mescidi	3	

Tablo 3. Camilerin Ebat, konum, İbadete Açık Olup Olmama ve Mimari Durumlarıyla İlgili 2 No'lu Cetvel (BCA, 51/13.116.3, Lef.2; Temel 2010: 33-37)

Sıra no	1	
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Şeyh Bedreddin Cami-i Şerifi	
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	İbadete açık	
Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Tûl (Uzunluk)	18
	Arzı (Genişlik)	16,90
Açık olduğu vakitler	Beş vakit açık	
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)	216, 230 ve 474	
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi	Cami-i Kebir, Pazar ve Kurşunlu Camileri	
Caminin mevkii	Şeyh Bedreddin Mahallesi'nde ve çarşı kenarında	
Minarelerinin adedi	1	
Şerefelerinin adedi	1	
İnşa tarihi	Bilinmiyor	
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı	Kılınmakta	
Mülâhazat	Mamur ve müzeyyen olması, merkezde olmakla mevkiiinin şerefi, büyüklüğü ve cemaatinin çokluğu nedeniyle ibka ve esas ittihaz olduğu	

Sıra no	2	
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Cami-i Kebir, nam-ı diğer Elvan Bey Cami-i Şerifi	
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	İbadete açık	

Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Uzunluk	20
	Genişlik	19,50
Açık olduğu vakitler	Beş vakit açık	
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)	142 ve 174	
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi	Şeyh Bedreddin ve Pazar Camii	
Caminin mevkii	Cami-i Kebir Mahallesi'nde ve çarşı kenarında	
Minarelerinin adedi	1	
Şerefelerinin adedi	1	
İnşa tarihi	Bilinmiyor	
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı	Kılınmakta	
Mülâhazat	Mevki, büyüklük ve cemaatinin çokluğu nedeniyle ibka olduğu	
Sıra no	3	
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Pazar, nam-ı diğeri Hacı Piri Cami-i Şerifi	
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	İbadete açık	
Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Uzunluk	17
	Genişlik	11,40
Açık olduğu vakitler	Beş vakit açık	
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)	230, 142 ve 194	
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi	Cami-i Kebir, Kurşunlu ve Şeyh Bedreddin Camileri	
Caminin mevkii	Bayezid Mahallesi'nde ve çarşı kenarında	
Minarelerinin adedi	1	
Şerefelerinin adedi	1	
İnşa tarihi	Bilinmiyor	
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı	Kılınmakta	
Mülâhazat	Mevki ve cemaatinin çokluğu nedeniyle ibka olduğu	

Sıra no	4
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Kurşunlu, nam-ı diğeri Şeyh Şecaaddin Cami-i Şerifi
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	İbadete açık

Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Uzunluk	23,60
	Genişlik	17,80
Açık olduğu vakitler	Beş vakit açık	
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)	194 ve 216	
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi	Şeyh Bedreddin ve Pazar Camileri	
Caminin mevkii	Emir Küçük Mahallesi'nde ve çarşı kenarında	
Minarelerinin adedi	1	
Şerefelerinin adedi	1	
İnşa tarihi	Bilinmiyor	
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı	Kılınmakta	
Mülâhazat	Mimari durumu, tarihi değeri, mevkii ve cemaatinin çokluğu nedeniyle ibka olduğu	

Sıra no	-	
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Bozüyük Karyesinde Siyami Bey Cami-i Şerifi	
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	Açık	
Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Uzunluk	-
	Genişlik	-
Açık olduğu vakitler	Beş vakit açık	
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)	-	
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi	-	
Caminin mevkii	Köy içinde	
Minarelerinin adedi	1	
Şerefelerinin adedi	1	
İnşa tarihi	Bilinmiyor	
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı	Kılınmakta	
Mülâhazat	-	

Sıra no	-	
Caminin ismi ve nam-ı diğeri	Eskihisar Karyesinde Şaban Ağa Cami-i Şerifi	
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri	Açık	
Ahşap veya kâgir olduğu	Kâgir	
Büyüklüğü	Uzunluk	-

	Genişlik	-
Açık olduğu vakitler		Beş vakit açık
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)		-
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi		-
Caminin mevki		Köy içinde
Minarelerinin adedi		Yıkılmıştır
Şerefelerinin adedi		Yıkılmıştır
İnşa tarihi		Bilinmiyor
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı		Kılınmakta
Mülâhazat		-

Sıra no		-
Caminin ismi ve nam-ı diğeri		Gibye Karyesinde Bahri Bey Cami-i Şerifi
Halen açık veya kapalı olduğu, kapalı ise nedenleri		Açık
Ahşap veya kâgir olduğu		Kâgir
Büyüklüğü	Uzunluk	-
	Genişlik	-
Açık olduğu vakitler		Beş vakit açık
Civarında bulunan cami ve mescitlere mesafesi (metre)		-
500 metre dâhilindeki cami ve mescidin ismi		-
Caminin mevki		Köy içinde
Minarelerinin adedi		1
Şerefelerinin adedi		1
İnşa tarihi		Bilinmiyor
Cuma ve Bayram namazları kılınıp kılınmadığı		Kılınmakta
Mülâhazat		-

**Tablo 4 Camilerdeki Görev Çeşitleriyle İlgili 3 No'lu Cetvel (BCA, 51/13.116.2,
Lef.1; Temel 2010: 38-39)**

Sıra no	Caminin İsmi	Vazifenin Nevi	Maaşı		Tahsisat-1 Fevkaladesi		Mülahazat
			Lira	Kuruş	Lira	Kuruş	
1	Muğla'da Şeyh Bedreddin Cami-i Şerifi	Hitabet	2		9		
2	Muğla'da Cami-i Kebir	İmamet	3		12		
2	Muğla'da Cami-i Kebir	Hitabet	2	50	10	50	
2	Muğla'da Cami-i Kebir	Müezzinlik	2		9		
2	Muğla'da Cami-i Kebir	Kayyumluk	2		9		
3	Pazar Camii	Müezzinlik	2		9		
4	Kurşunlu Camii	İmamet	3		12		
4	Kurşunlu Camii	Hitabet	2		9		
4	Kurşunlu Camii	Müezzinlik	2		9		
4	Kurşunlu Camii	Kayyumluk	2		9		
4	Bozüyük Karyesinde Siyami Bey Camii	İmamet	2		9		Bu dört vazife daha önce bir zat uhdesinde iken istifa nedeniyle boşalmıştır. İstekli çıktığında imametle hitabet birleştirilerek bir kişiye, müezzinlik-le kayyumluk
4	Bozüyük Karyesinde Siyami Bey Camii	Hitabet	2		9		
4	Bozüyük Karyesinde Siyami Bey Camii	Müezzinlik	2		9		

4	Bozüyük Karyesinde Siyami Bey Camii	Kayyumluk	2		9		birleştirilerek başka bir kişiye tevcih edilecektir.
4	Eskihisar Karyesi Şaban Ağa Cami-i Şerifi	İmamet ve Kayyumluk	3		12		
4	Eskihisar Karyesi Şaban Ağa Cami-i Şerifi	Hitabet	2		9		
4	Eskihisar Karyesi Şaban Ağa Cami-i Şerifi	Müezzinlik	2		9		
4	Gibye Karyesinde Bahri Bey Camii	İmamet	2		9		Bu dört görevden imamet, müezzinlik ve kayyumluk bir kişi uhdesinde, hitabet ise başka bir zat uhde-sinde bulunmaktadır.
4	Gibye Karyesinde Bahri Bey Camii	Hitabet	2		9		
4	Gibye Karyesinde Bahri Bey Camii	Müezzinlik	2		9		
4	Gibye Karyesinde Bahri Bey Camii	Kayyumluk	2		9		

Tablo 5 Camilerdeki Görevlere Tahsis Edilen Menkul ve Gayrimenkul Kaynaklarla İlgili 4 No'lu Cetvel (BCA, 51/13.116.2, Lef.2; Temel 2010: 40-51).

Sıra No	Cami ve Mescidin ismi	Mülahazat
1	Karabağlar nam sayfiyede Tozlu Kahve Cami-i Şerifi	Müstahdemlerin maaşı, ücreti, vesairesi varsa bu hanede izah olunacaktır. Cuma ve Bayram namazı kılınır.
2	Karabağlar nam sayfiyede Ayvalı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır, hitabet için müstemilatıyla beraber bir bab yayla kahvehanesi olduğu
3	Karabağlar nam sayfiyede Kâhya Oturağı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
4	Karabağlar nam sayfiyede Süpüroğlu Kahvesi civarında Kavaklı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabet için bir kıtada 80 dönüm tarlası olduğu
5	Karabağlar nam sayfiyede Vakıf Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
6	Karabağlar nam sayfiyede Cihan Beğendi Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
7	Karabağlar nam sayfiyede Hacı Ahmed Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
8	Karabağlar nam sayfiyede Elmalı Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 100 lira nukut-u mevkutesi olduğu
9	Karabağlar nam sayfiyede Bakkallar Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
10	Karabağlar nam sayfiyede Yamalı Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 lira nukut-u mevkutesi olduğu
11	Karabağlar nam sayfiyede İncirli Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
12	Karabağlar nam sayfiyede Berberler Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu

13	Karabağlar nam sayfiyede Gök kubbe Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin bir kıtada 6 dönüm tarlası olduğu
14	Karabağlar nam sayfiyede Kadı Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 3 dönüm tarlası olduğu
15	Karabağlar nam sayfiyede Kır Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
16	Karabağlar nam sayfiyede Çeçe Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
17	Karabağlar nam sayfiyede Cevizli Kahvesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
18	Cedid Karyesinde Kara Kadı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabet için 25 dönüm miktarı tarlası olduğu
19	Geri Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 3 kıtada 200 dönüm tarlası olduğu
20	Düğerek Karyesi Reyhan Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet ve hitabetin 40 lira nukut-u mevkutesi olduğu
21	Düğerek Karyesi Yukarı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
22	Yaraş Karyesi Orta Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 3 dönüm tarlası olduğu
23	Yaraş Karyesi Soda Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 10 lira nukut-u mevkutesi olduğu
24	Yaraş Karyesi Kurtlar Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
25	Yaraş Karyesi Çubuk Kürü Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet in 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
26	Dere Karyesi Mөndüme Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 25 lira nukut-u mevkutesi olduğu
27	Dere Karyesi Yemişen Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
28	Muratlar Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 dönüm tarlası olduğu
29	Taşlı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 8 dönüm tarlası olduğu
30	Gazeller Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır imiş ise de yıkılmıştır. Hitabetin yedi dönüm palamutluğu olduğu
31	Fazıl Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.

32	Bozyer Karyesi Belenarmut Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
33	Kozluk Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
34	Zağra Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
35	Kesre Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
36	Belenye Karyesi Atik Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
37	Belenye Karyesi Cedid Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
38	Berdibek Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
39	Kenzile Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
40	Kozağaç Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 100 lira nukut-u mevkutesi olduğu
41	Bayır Karyesi Hacı Ali Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 20 dönüm tarlası ve 30 lira nukut-u mevkutesi olduğu
42	Bayır Karyesi Hacı Kerim Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 1 bab dükkân ve 1 bab kahvehanesi olduğu
43	Kafaca Karyesi Hacı Mehmed Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 120 ve hitabetin 25 dönüm tarlası olduğu
44	Kafaca Karyesi sayfiyesi olan Gölyeri Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
45	Pisi Karyesi Hoca Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 80, Hitabetin 50, Müezzinliğin 24, Kayyumluğun 2 dönüm tarlası olduğu
46	Pisi Karyesi Hacı Hüseyin Ağa Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
47	Dirgeme Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
Gökabad Nahiyesi		
48	Ula Kasabası'nda Müftü veya Hüsam Reis Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet ve hitabetin 40 dönüm tarlası, müezzinlik ve kayyumluğun 3 bab dükkânı olduğu
49	Ula Kasabası'nda Hacı Ali Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet ve müezzinliğin 40, hitabetin 12 dönüm tarlası olduğu

50	Ula Kasabası'nda Koçar Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluğun 60 dönüm tarlası olduğu
51	Ula Kasabası'nda Atik veya Kebir Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 30, hitabetin 10 dönüm tarlası olduğu
52	Ula Kasabası'nda Dalkavak Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 18 dönüm tarlası olduğu
53	Ula Kasabası'nda Sarı kadı Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 10 dönüm tarlası olduğu
54	Ula Kasabası'nda Müftüler Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 5 dönüm tarlası olduğu
55	Ula Kasabası'nda Emrullah Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 40 dönüm tarlası olduğu
56	Ula Kasabası'nda Tekkeönü Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 28 dönüm tarlası olduğu
57	Gülağzı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 10 lira nukut-u mevkutesi olduğu
58	Gökabad Karyesi İskele Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
59	Gökabad Karyesi Akçapınar Mahallesi Ferhenk Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 lira nukut-u mevkutesi olduğu
60	Gökabad Karyesi Ferik Mahallesi Ömerhan Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 40 dönüm tarlası olduğu
61	Karaböğürtlen Karyesi Medrese Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
62	Karaböğürtlen Karyesi Darıözü Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 50 dönüm tarlası olduğu
63	Karaböğürtlen Karyesi Sarayyanı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 10 dönüm tarlası olduğu
64	Kızılyaka Karyesi Şiştî Ali Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 2 kıta tarlası olduğu
65	Kızılyaka Karyesi Yılanlık Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
66	Kayra Karyesi Oyro Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
67	Çiçekli Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
68	Armutçuk Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 10 dönüm tarlası olduğu
69	Gölcük Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 dönüm tarlası olduğu

70	Gölcük Karyesi Çakmak Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 16 dönüm bağı olduğu
71	Gölcük Karyesi Akçam Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet ve hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
Denizabad Nahiyesi		
72	Yerkesik Kasabası Kabasakal Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Tevliyet, imamet, hitabet, müezzinlik, kayyumluk ve vaizliğin 24 kıtada 255 dönüm tarlası olduğu
73	Yerkesik Kasabası Yeni Mescid-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
74	Yerkesik Kasabası Balık Mescid-i Şerifi	Yıkılmıştır.
75	Yenice Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 2 dönüm tarlası olduğu
76	Kuyucak Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
77	Kıran Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
78	Gerit Karyesi Ali Baş Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
79	Çatakbağyaka Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 50 dönüm tarlası olduğu
80	Denizabad Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluk cihetlerinin 300 dönüm tarlası olduğu
81	Fazlıca Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
82	Çiftlik Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
Bozöyük Nahiyesi		
83	Ahiköy Kasabası Pazar Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
84	Ahiköy Kasabası Yukarı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
85	Ahiköy Kasabası Aşağı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
86	Şahinler Karyesi Abdullah Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 100 lira nukut-u mevkutesi, hitabetin 1 bab dükkâmı bulunduğu
87	Eskihisar Karyesi Şaban Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Başkanlık bütçesinden imametle beraber kayyumluğun 3, hitabetin 2, müezzinliğin 2 lira vazife-i asliyeleri olduğu

88	Cazgırlar Dere Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 30 lira nukut-u mevkutesi olduğu
89	Bencik Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 35 dönüm tarlası olduğu
90	Gevenes Bağyaka Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
91	Gevenes Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet, hitabet ve müezzinlik ve kayyumluğun 265 dönüm tarlası olduğu
92	Karakuyu Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet 100 lira nukut-u mevkutesi, hitabetinin 100 dönüm tarlası olduğu
93	Karakuyu Karyesi Tınaz Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 dönüm tarlası olduğu
94	Girenizler Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 70 lira nukut-u mevkutesi olduğu
95	Bozüyük Karyesi Siyami Bey Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet ve hitabetinin 4, müezzinlik ve kayyumluğunun 4 lira vazife-i asliyeleri olup Başkanlık bütçesinden verilmekte olduğu
96	Kapıbağ Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 lira nukut-u mevkutesi olduğu
97	Akgedik Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
98	Akgedik Karyesi Zorbaz Çiftliği Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 11 dönüm tarlası olduğu
99	Şeref Karyesi Merkez Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 24 lira nukut-u mevkutesi olduğu
100	Şeref Karyesi Destin Deresi Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 25 lira nukut-u mevkutesi olduğu
101	Şeref Karyesi Alaşar Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
102	Bozarmut Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
103	Madenler Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
104	Nebi Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluğun 730 dönüm tarlası olduğu
105	Elmacık Karyesi Hacı Ali Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
106	Elmacık Karyesi Kavak Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu

107	Kadı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
108	Kaplancık'la beraber Kafaca Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
Turgut Nahiyesi		
109	Leyne Kasabası İlyas Bey Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Tevliyet, imamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluğun 355 dönüm tarlası ve 2 bab dükkânı olduğu
110	Leyne Kasabası Müezzinler Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
111	Gibye Karyesi Bahri Bey Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmamet, hitabet, müezzinlik ve kayyumluktan her birinin Başkanlık bütçesinden ikişer lira vazife-i asliyeleri olduğu
112	Kozağacı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
113	Zeytin Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 sak zeytin ağacı olduğu
114	Katrancı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
115	Türbe Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
116	Hacı Bayramlar Karyesi Hacı Bayram Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
117	Hacı Bayramlar Karyesi Hacı Ali Molla Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
118	Hacı Veliler Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 lira nukut-u mevkutesi olduğu
119	Hisarardı Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
Kavaklıdere Nahiyesi		
120	Kavaklıdere Kasabası Çarşı Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
121	Kavaklıdere Kasabası Tekke ve Zeynelabidin Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
122	Kavaklıdere Kasabası Hacı Hasan Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
123	Kavaklıdere Kasabası Hacı İbrahim oğlu Mustafa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.

124	Kavaklıdere Kasabası Kanyaş Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
125	Kavaklıdere Kasabası Sarıbayır Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
126	Nebiler Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
127	Genek Karyesi Abdülfettah Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
128	Genek Karyesi Büyük Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
129	Bellibol Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. İmametın 10 lira nukut-u mevkutesi, hitabetin 12 kıtada 47 dönüm tarlası olduğu
130	Mesevle Karyesi Karye Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
131	Mesevle Karyesi Derebağı Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 15 lira nukut-u mevkutesi olduğu
132	Çavdır Karyesi Abdülğaffar Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
133	Güre Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
134	Haşmetler Karyesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 20 lira nukut-u mevkutesi olduğu
135	Kurucaova Karyesi Hacı Paşalar Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 220 dönüm tarlası olduğu
136	Kurucaova Karyesi Hacı Abdullah Mahallesi Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
137	Madran Karyesi Hanaydere Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.
138	Mesken Karyesi Ömer Ağa Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır. Hitabetin 50 sak zeytin ağacı olduğu
139	Mesken Karyesi Hacı Hasan Cami-i Şerifi	Cuma ve Bayram namazı kılınır.

Muğla Müftülüğü tarafından hazırlanan cetveldен, atanan görevli sayıları dikkate alındığında Şeyh Bedrettin, Elvan Bey ve Kurşunlu camilerinin 1. sınıf, Pazar, Kurbanzade ve Saburhane camilerinin 2. sınıf, diğer tüm camilerin de 3. sınıf olarak tescil edildiği anlaşılmaktadır. Kasaba merkeziyle nüfusu yoğun olan

köylerdeki bazı camiler beş vakit ibadete açık olduğu halde çoğu camide sadece Cuma ve bayram namazları kılınmıştır. Genellikle kâgir yapılardan oluşan binaların bir kısmının minarelerinin veya binanın tamamının yıkıldığı, bazılarının tamire muhtaç olduğu kayda geçirilmiştir. Bazı camilerde imamlıkla hatiplik, müezzinlikle kayyumluk birleştirilerek iki ayrı kişiye, bazılarında imamlık, müezzinlik ve kayyumluk birleştirilerek bir kişiye tevdi edilmiştir BCA, 51/2.7.22 Bozüyük Siyami Bey Camii'nde olduğu gibi dört görevin bir kişinin uhdesinde olduğu nadir örnekler olsa da isteklisi çıktığı takdirde görevlerin ayrılarak tevcih edilebileceği de cetvelde belirtilmiştir.

4. Sonuç

Cami ve mescitlerle ilgili olarak yapılan ayrıntılı envanter çalışması başkanlığın hizmet, personel, ibadethane vb. konularda izleyeceği politikalara da önemli katkı sunmuştur. Eski olması, yerleşim yerlerinden uzak kalması gibi nedenlerle görev dışı kalmış cami ve mescitler tescilden düşülmüş, mevki, büyüklüğü, mamurluğu, cemaatinin çokluğu gibi özellikleriyle Şeyh Bedrettin, Elvan Bey, Kurşunlu gibi camiler de esas olarak kabul edilmiştir.

İmamlık, hatiplik, müezzinlik ve kayyumluk görevlerinin tümüne merkezi bütçeden tahsisat ayrılmamakla birlikte köy ve mahalle cami ve mescitlerindeki görevlerin tamamına menkul veya gayrimenkul kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynak nakit para olabileceği gibi kahvehane, tarla, üzüm bağı, palamutluk, zeytin ağacı ve dükkândan oluşmakta, Eskihisar Şaban Ağa Camiinde olduğu gibi merkezi bütçe tahsisatıyla birlikte aynı anda gayrimenkulü olan görevler de bulunmaktadır. Tarlaların büyüklüğü iki dönüm ile 730 dönüm arasında değişmektedir. Örneğin Denizova Köyü Camiindeki dört görev için 300 dönüm, Leyne İlyas Bey Camii için 355 dönüm tarla ve iki dükkân, Nebi Köyü Camii'ndeki dört görev için 730 dönüm tarla tahsis edilmiştir. Görevlere tahsis edilen miktar da eşit olmayıp göreve göre değişmektedir. Mesela Pisi karyesindeki Hoca Camii'nin imamlığına 80, hatipliğine 50, müezzinliğine 24, kayyumluğuna 2 dönüm tarla, Ula'daki Müftü Camii'nin imamlık ve hatipliğine 40 dönüm tarla, müezzinlik ve kayyumluğuna üç dükkân tahsis edilmiştir.

İbadethaneler ve din görevlileriyle ilgili olarak yapılan bu tespit, tescil ve düzenlemeler, din hizmetlerinin niteliğinin ve din görevlilerinin toplum nezdindeki saygınlığının artmasına katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

BCA, 30.10/26.149.9.

BCA; 51.48/13.114.5.

BCA, 51.48/13.114.43.

BCA, 51/13.116.2, Lef.1

BCA, 51/13.116.2, Lef.2

BCA, 51/13.116.3, Lef.1

BCA, 51/13.116.3, Lef.2

BCA, 51/2.7.22

BCA, 51/2.12;

BCA, 51/2.1.37.

BCA, 51.48/13.11.42

Buyrukçu, Ramazan (1995), *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Ankara.

Temel, Mehmet (2010), *Atatürk Dönemi Din Hizmetleri*, Ankara.

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200429.pdf. Erişim tarihi. 26.07.2023.

Sıcak Hava Dalgalarına Uyum Çerçevesinde Konut İçi Mekânsal Davranış Biçimlerinin Değerlendirilmesi: Kadıköy İlçesi Örneği

İsmail KAYA¹, İdil AKKUZU², A. Hilal IAVARONE³, İstem K. KESER⁴

Öz

Araştırma Makalesi

Sıcak hava dalgalarının konut içi mekânsal davranış biçimlerini nasıl etkileyeceği üzerine gerçekleştirilen çalışma, sıcak hava dalgalarına maruz kalan kişilerin farkındalık seviyelerinin belirlenmesini ve konut içi davranış şekillerine etkisinin incelenmesini amaçlamaktadır. Sıcak hava dalgalarının etkilerini anlamaya yönelik olarak, İstanbul ili Kadıköy ilçesinde ikamet eden ve farklı konut tiplerinde ikamet eden 368 kişiye mekânsal davranış biçimleri, farkındalık seviyeleri ve demografik özellikleri içeren sorular anketler aracılığıyla uygulanmıştır. 2022 yılında gerçekleştirilen bu çalışmada çeşitli çapraz kontroller sonucu 311 katılımcının cevapları değerlendirmeye alınmıştır. Sonuçlara göre, sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın konut içi kullanım alışkanlıkları ile ilişkisine bakıldığında ise, katılımcıların tamamına yakınının evi serinletmek için öncelikle pencereleri karşılıklı açık bırakarak hava akımı oluşturmaya yöneldikleri çünkü ekonomik kaygılara sahip oldukları görülmektedir. Buna ek olarak katılımcıların gün içinde duş alma sıklığını arttırdıkları, güneş etkilerinin yoğun hissedildiği saatlerde güneş ışığı almayan oda kullanımına yöneldikleri, güneş ışığının içeri girmesini engelleyici önlemler aldıkları ve sıcaklığın yoğun hissedildiği zaman dilimlerinde evi serinletme yollarına başvurdukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliğine Uyum, Sıcak Hava Dalgaları, İç Mekân, Mekânsal Davranış

Evaluation of Spatial Behavioural Patterns in Housing within the Framework of Adaptation to Heatwaves: The Case of Kadıköy District

Abstract

Research Paper

The study, which was carried out on how heat waves will affect the spatial behaviour patterns in residential buildings, aims to determine the awareness levels of people exposed to heat waves and to examine the effects of heat waves on residential behaviour patterns. In order to understand the effects of heat waves, questions including spatial behaviour patterns, awareness levels and demographic characteristics were applied to 368 randomly selected people residing in Kadıköy district of Istanbul province through questionnaires. In this study conducted in 2022, the answers of 311 participants were evaluated as a result of various cross-checks. According to the results, it was determined that awareness of heat waves is at a high level. Looking at the relationship between awareness of heat waves and residential usage habits, it is seen that almost all of the participants tend to create air flow by leaving the windows open mutually to cool the house because they have economic concerns. In addition to this, it was observed that the participants increased the frequency of showering during the day, tended to use rooms that do not receive sunlight during the hours when the effects of the sun are

¹Öğr. Gör., Amasya Üniversitesi, ismailkaya1611@gmail.com

²Arş. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi, i.akkuzu@iku.edu.tr

³Arş. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi, aysenurhilal@gmail.com

⁴Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, istem.koymen@deu.edu.tr

felt intensely, took measures to prevent sunlight from entering the house and resorted to ways to cool the house during the time periods when the heat was felt intensely.

Keywords: Climate Change Adaptation, Heatwave, Interior, Spatial Behaviour

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 21.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted 09.11.2023

1. Giriş

Son yıllarda küresel iklim değişikliği ve olumsuz etkilerinin açık ve yadsınamaz gerçek olduğu bir dünyada yaşıyoruz (Luber and McGeehin, 2008: 429). İklim değişikliği küresel, bölgesel ve yerel afet risklerini her geçen gün arttırmakta (Liu et al., 2021: 16) ve küresel ölçekte milyarlarca insanın hayatını ve refahını giderek artan şekilde riske atmaktadır (Costello et al., 2009: 1693).

Küresel iklim değişikliği nedeniyle aşırı hava olaylarının sayısı rekor kırarak geçmiş yüzyılda beklenenin beş katı oranında gerçekleşmiştir (Coumou et al., 2013: 778). Küresel iklim değişikliği; bazı aşırı hava olaylarının özellikle de sıcak hava dalgalarının sıklığını, yoğunluğunu, süresini, mekânsal kapsamını arttırmış ve gelecekte daha dramatik artışların olacağı ön görülmektedir (IPCC, 2012; IPCC, 2019; Mukherjee and Mishra, 2021: 1; Perkins et al., 2012: 1). Sıcak hava dalgalarının etkileri gerçekleşme sayılarıyla kıyaslandığında etkilerinin, yaşandığı günlerin sayısından daha hızlı arttığı görülmektedir (Coumou and Rahmstorf, 2012: 771). Dahası 2100 öngörülerine bakıldığında, 2010'lu yıllardaki sıcak hava dalgalarına maruz kalma durumunun dört ve sekiz kat artması beklenmektedir (Wang et al., 2020: 1). Küresel ölçekte gözlenen yerel aylık ortalama sıcaklık kayıtlarının sayısı da, şimdiden durağan bir iklim sisteminde beklenmesi gerekenin üç katından daha fazladır (Benestad, 2004: 12).

Sıcak hava dalgaları, yüksek sıcaklıkların birkaç gün ya da daha uzun süreli olarak devam ettiği aşırı hava olaylarından birisi olarak tanımlanmaktadır. Sıcak hava dalgalarına maruz kalan kişilerin mekânsal davranışları, çeşitli şekillerde dönüşmektedir. Bu dönemlerde açık/yarı açık mekânlardan kaçınarak kapalı mekânlarda daha fazla zaman geçirmelerine ve dolayısıyla mekânsal davranış değişikliklerine neden olabilir. Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak etkisi ve sıklığında artış olan sıcak hava dalgalarının mevcut literatürde gözden kaçan bir sonucu olarak da yüksek sıcaklığa uzun süreler maruz kalan kişilerin konut içi davranışlarına yönelik karar alma süreçleri üzerindeki etkisidir. Bu nedenle, sıcak hava dalgalarının konut içi davranışlar üzerindeki önemi göz ardı edilemez. Bu konu mevcut yapı stokunun iklim değişikliğine uyumlu hale getirilmesi noktasında değerli

bulunmaktadır. Bu çalışma ile hedeflenen sıcak hava dalgaları ile konut içi davranış arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada, konutlarda sıcak hava dalgalarına uyum pratiklerinin temelini anlamayı hedefleyen anket uygulanmasına yönelik sorular geliştirilmiştir. Sorular dört kategoriye ayrılmıştır: (I) demografi, (II) koşullar, (III) davranışlar ve (IV) farkındalıktır.

2. Küresel İklim Değişikliğinin Bir Sonucu Olarak Sıcak Hava Dalgalarının Etkileri

İklim değişikliği, gezegenin dinamiklerini değiştirerek çeşitli sektörler, yerler ve bireyler üzerinde birçok olumsuz etkisi olan insan faaliyetlerinin sonucu küresel bir olgu olarak ifade edilmektedir (Kharbouch et al., 2022: 9). Bu olgunun bilimsel kanıtlar ile desteklenmesi sonucunda 21. yüzyılın en kritik ve acil sorunlarından birisi haline gelmiştir (Upadhyaya et al., 2023: 1; Mishra and Sadhu, 2022: 1; Trinh et.al., 2021: 261; Wang and McCarl, 2013: 16). IPCC'nin raporuna göre, küresel iklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen şiddetli yağış, sel, artan sıcaklıklar ve kuraklık gibi aşırılıkların sıklığının ve şiddetinin daha da artması beklenmektedir (Cacciotti et al., 2021: 2; Marvin et al., 2013: 444). Öte yandan iklim değişikliği buzulların erimesi, küresel sıcaklık artışı, fırtına, deniz seviyesinde yükselme, bulaşıcı ve kronik hastalıklardaki artışlar, sıcak hava dalgaları, ekonomik stresler ve daha sık görülen aşırı hava olayları dahil olmak üzere öngörülemeyen bir dizi ilgili riske de neden olmaktadır (Lewis et al., 2023: 1; Khurana et al., 2022: 1; Hallegatte, 2014: 165). Küresel iklim değişikliğine bağlı bu etkilerin sıklık ve şiddetinde artışlar (Linnenluecke et al., 2012: 17) beklenmekle birlikte tek bir aşırı hava olayı ile iklim değişikliği arasında nedensel bir bağ kurmanın da doğru olmadığı düşünülmektedir (Roudier et al., 2016: 341).

Küresel iklim değişikliğinin olumsuz etkileri (Dey and Lewis, 2021: 177) aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin de sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesinin önündeki engellerden birisi olarak görülmektedir (Barth and Rieckmann, 2013: 2). Bu nedenle artış eğiliminde olan iklim değişikliğine bağlı afetlerin etkilerinin azaltılması giderek daha da önemli hale gelmektedir (Haggag et al., 2022: 3). Nitekim bazı akademisyenler, özellikle gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin olumsuzluklarından çok büyük ölçüde etkileneceğini öngörmektedir (Kreft and Eckstein, 2013: 12). Bu öngörüler içerisinde eşitsizlik, yoksulluk artışları, sosyal istikrarsızlık ve sosyoekonomik sorunlar yer almaktadır (Costella et al., 2023: 1). Tüm bunların ölümlere, yerel ekonomide zayıflamaya, fiziksel sermayenin yok olmasına ve göç modellerinde değişikliklere zemin oluşturması beklenmektedir (Panwar and Sen, 2019: 110).

Antropojenik iklim değişikliğine bağlı olarak meydana gelen önemli afetlerden birisi olan sıcak hava dalgalarının frekansının, yoğunluğunun ve süresinin çarpıcı bir şekilde artarak (Liu et al., 2023: 1; Rahif et al., 2023: 1; Frölicher et al., 2018: 360) hem küresel hem de yerel ölçekte etkili olması beklenmektedir (Horton et al., 2014:

150). Bununla birlikte sıcak hava dalgaları çevre, enerji, toplum, refah ve halk sağlığı (Cheng et al., 2023: 1; Moriondo et al., 2006: 85) alanları üzerine yük getiren çevresel bir stres etkenidir (Harlan et al., 2013: 203). Sıcak hava dalgaları gibi aşırı hava olaylarının (Hermann et al., 2023: 10) özellikle insan sağlığına olumsuz etkilerinin olduğu bilinmektedir (He, 2023: 1). Bu nedenle sıcak hava dalgalarının etkilerine karşı dirençli olmak için kentlerde yaşayanların artan sıcaklıklara uyum önlemleri geliştirmesi gerekmektedir (Proag, 2014: 375). Muhtemel risk algısı ne kadar yüksekse, bireyin uyum sağlama isteğinin de o kadar yüksek olması beklenmektedir (Liu et al., 2013: 1).

Sıcak hava dalgalarına yönelik evrensel bir tanım mevcut değildir ancak literatürdeki yaygın tanıma göre sıcak hava dalgaları normalden daha sıcak hava koşullarının yaşandığı döneme işaret eder (Barriopedro et al., 2011: 4). Örneğin Güney Kore'de, sıcak hava dalgası, iki veya daha fazla gün süren, günlük 33°C veya daha yüksek sıcaklıklar olarak tanımlanmaktadır (Yi and Yang, 2020: 2). Diğer bir tanıma göre ise, aşırı koşullar altında iki ile altı günlük süreçler içerisinde farklılık gösteren bir durum olarak ifade edilmektedir (Vautard et al., 2013: 2560).

Sıcak hava dalgaları birçok alanı ve sektörü ilgilendiren bir konu olarak, toplumsal ve çevresel olaylar üzerindeki ayrıca olumsuz etkilerinin olduğu da bilinmektedir (Åström et al., 2013: 1050; Gosling, 2009: 299). Bu konuya yönelik yapılan bir araştırmaya göre, her 1°C'lik sıcaklık artışı, intihar insidansında %1'lik bir artışla ilişkilendirilmektedir (Gao et al., 2019: 1021). Amerika'da yapılan başka bir çalışmaya göre ise, 18 ile 24 yaşları arasındaki ABD vatandaşı olmayan kişilerin, ABD vatandaşlarına kıyasla sıcak hava dalgalarına maruz kalarak ölme olasılığının 20 kat daha fazla olduğu ortaya konulmuştur (Taylor et al., 2018: 133). Diğer taraftan başka bir sosyolojik etki olarak, 2010 sıcak hava dalgası sırasında Rusya'da 15 milyon hektarlık orman yandığı ortaya çıkmıştır (Gilbert, 2010).

IPCC raporu, Dünya'nın 2030'ların başında geri dönüşü olmayan nokta olarak kabul edilen 1,5°C'lik küresel sıcaklık artışının üst sınır olduğunu ifade etmektedir (IPCC, 2021: 5). İklim değişikliğine bağlı olarak küresel ölçekte sıcaklık rekorları ardı ardına kırılmaktadır. Örneğin, Çin'in Şanghay şehrinde Ağustos 2003'te 50 yıldan uzun süredir en sıcak yaz rekoru kırılırken (Huang et al., 2010: 2418; Tan vd., 2007: 193) 2013 yazında yine Çin'in güneydoğu bölgesinde yüksek sıcaklıklar bakımından 141 yıllık rekor kırılmıştır (Sun et al., 2014: 790). Avustralya'da da sık sık sıcaklık dalgaları yaşanmakta ve kaydedilen en sıcak on yılın dokuzu 2005'ten bu yana meydana gelmiştir (BOM, 2019). Dünya Bankası (2010)'na göre, 1,5°C'lik artışın sağlanamaması yani 2°C'lik bir artışın olması durumunda ise, küresel uyum maliyetlerinde çok büyük artışlar olacağı tahmin edilmektedir (Margulis et al., 2010: 24). Yapılan başka bir çalışmaya göre ise, 2030 yılına kadar yılda 2,4 trilyon dolarlık ekonomik kayıpların, aşırı ısı stresi nedeniyle olması öngörülmektedir (Kjellstrom et al., 2019: 3).

Sıcak hava dalgalarına maruz kalmanın önemli noktalarından birisi de süredir. Maruz kalma süresi ve zarar görülebilirlik doğru orantılıdır (Demirtaş, 2017: 200). Özellikle son 30 yılda sıcak hava dalgaları nedeni ile birçok olumsuz etki daha sık yaşanmaya başlamış bunun sonucu olarak da daha şimdiden yıllık 150.000'den fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olurken bu sayının 2030 ve 2050 yılları arasında yılda 250.000'e kadar çıkması beklenmektedir (WHO, 2021). Sıcaklık dalgaları 2019 yılında 2,9 milyar savunmasız insanın maruziyet yaşamasına neden olmuştur (Watts et al., 2020: 1). Eckstein ve diğerleri (2020) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, sadece 2018 yılında dünyayı etkisi altına alan sıcaklık dalgasına atfedilen toplam hayatını kaybeden kişi sayısı 2928'dir (Amou et al., 2020: 1). 2003 yılında süresi ve yoğunluğu bakımından tüm Avrupa'da benzeri görülmemiş ve 70.000 cana mal olan sıcaklık dalgalarının (Schär et al., 2004: 333; Poumadere et al., 2005: 1483; Cegnar, 2004: 15), aynı zamanda Şangay'da 2003 yılı ölüm oranları üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, önemli bir etkisi olduğunu göstermiş ve 50 yılın en sıcak yazı olarak tarihe geçmiştir (Huang et al., 2010: 2418). Amerika'da 1999'dan 2010'a kadar 7.000'den fazla ölümden sorumludur (Kochanek et al., 2011: 1). 2004-2018 yılları arasında yine Amerika'da aşırı ısıya bağlı yılda ortalama 702 ölüm meydana gelmiştir (Vaidyanathan et al., 2020: 732). Son yıllarda meydana gelen sıcaklık dalgalarının 2003, 2010, 2014 ve 2018'de Finlandiya'da yaklaşık 200 ile 400 arasında fazladan ölüme neden olurken (THL, 2019), bu sayı 2015'te Hindistan'da 2.300 olarak belirlenmiştir (Gupta and Guleria, 2018). Temmuz 2010'da Québec'te günlük ölüm oranlarında da %33'lük önemli bir artış görülmüştür (Bustinza et al., 2013: 2). 1950-2004 yılları Atina Ulusal Gözlemevi sıcaklık verilerine göre, son 15 yılda sıcak hava dalgalarının gerçekleşmesinde ve sürekliliğinde artışlar görülmektedir (Livada vd., 2007: 1). Aynı şekilde Türkiye'de de sıcak hava dalgalarının miktar ve yoğunluğunun artması beklenmektedir (Öztürk vd., 2015: 4188). Yapılan bir çalışmaya göre, İstanbul'da 2015, 2016 ve 2017 yıllarının yaz aylarında sıcaklık dalgaları 14 günlük zaman diliminde, 23 günlük maruziyet yaşatarak 419 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Can vd., 2019: 1).

3. Mekansal Davranış

Çalışmanın ana eksenini oluşturan "konut" kavramı, dünyadaki gelişmelerden ve çevre koşullarından ayrı düşünülemez. Konut konusunun birincil araştırmacısı olan mimarlık disiplini, konunun psikolojik ve sosyal yönleri nedeniyle çevre-davranış bilimleri gibi disiplinler arası bilimlerden yararlanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın bu bölümünde konut ve iklim değişikliği bağlamında yapılan adaptasyon çalışmaları, mimarlık disiplininden alınan "mekânsal davranış" literatürü ile ilişkilendirilmiştir.

İnsan-mekân etkileşimi kapsamında temel davranış kuramları incelendiğinde Nörobiyolojik Kuram, Davranış Kuramı, İşlevselci (İşlevsel) Kuram, İşlevselcilik Kuramı, Bilişsel Kuram, Psikanaliz Kuramı (Freudcu Yaklaşım), Fenomenolojik

Kuram, Hümanistik Kuram (Gestalt Yaklaşımına Dayalı) gibi birçok kuram karşımıza çıkmaktadır (Cüceloğlu, 2004: 27). Bu kuramsal yaklaşımların ortak noktası, insan ihtiyaçlarının davranışa dönüştüğü görüşüdür (Demir Kahraman, 2014: 75). Literatürdeki bu zenginlik, uzamsal davranış çalışmaları ile incelenebilecek çalışma alanının genişliğinden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda mekânsal davranış araştırmalarında kullanılan yöntemlerin, araştırmanın temel problemini oluşturan uyum-konut-davranış bağlamına uygun olduğu düşünülmektedir.

İnsanlar yaşadıkları çevre ve mekân ile etkileşim halindedir. İnsanların yaşadıkları çevre ve mekânlarla etkileşimleri sonucunda sergiledikleri davranış kalıpları, mekânsal davranış olarak tanımlanmaktadır (Eyüboğlu ve Zorlu, 2021: 223). Bir başka tanım olarak mekânsal davranış, bireylerin içinde buldukları çevre ve mekânın tüm boyutları ile kişilerin karakterini, davranışını ve yaşam tarzını etkilediği ilişkisel bir tutumdur (Kaplan ve Tanrıverdi Kaya, 2020: 1340). Mekânsal davranış çalışmaları, araştırma ve kavramsallaştırma yoluyla bu etkileşimleri anlamayı ve bilimsel bir açıklama getirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ve çalışmanın çıkış noktası itibarıyla mekânsal davranış literatürünün iklim değişikliği alanında uyum çözümlerinin anlaşılmasında kritik bir konum sağladığı düşünülmektedir.

Farklı ihtiyaçlar için tasarlanan mekânlar; mekânın fiziksel özellikleri, kullanıcıların kültürel deneyimleri, dünya görüşleri, gelenek ve görenekler, psiko-sosyal ihtiyaçlar gibi bileşenlerin şekillendirdiği mekânsal davranışlar bağlamında kullanılır ve deneyimlenir. Mekânsal davranış, mahremiyet ihtiyacı, aidiyet duygusu ve kültürel normlar başta olmak üzere mekânın kullanımını şekillendiren psiko-sosyal ihtiyaçlar tarafından şekillendirilmektedir (Sommer, 1959: 248; Rapoport, 1969; Çakın, 1988; Eyüboğlu ve Zorlu, 2021: 225). İnsanların yaşadıkları çevre ile etkileşimleri sonucu ortaya çıkan mekânsal davranış kalıplarının oluşmasında etkili olan bu faktörlerin yanı sıra değişen ve dönüşen günlük hayat ve yaşam biçimlerinden de söz edilebilir. Değişen toplumsal yaşam, çalışma koşulları ve biçimleri, günlük yaşamı dönüştüren teknolojiler, toplumsal ilişkiler ve bu yaşam koşullarının yarattığı toplumsal düzen mekânların kullanım biçimlerini ve dolayısıyla mekânsal davranış kalıplarını etkilemektedir. Örnek olarak, 20. yüzyılın sonunda Manuel Castells'in ağ toplumu için tanımladığı kentsel mekân davranışlarında, modern dönemin tanıdık kentsel yapıları ve mekânsal ilişkileri hakkında konuşmak artık mümkün değildir. Şehir sakinleri internet ağına bağlı alanları deneyimleyeceklerdir (Castells, 2009). Benzer şekilde koronavirüs pandemi döneminde evden çalışma ihtiyacının ortaya çıkmasıyla birlikte evlerin değişen kullanım işlevleri, evdeki mekânsal davranış normlarını kısmen veya kalıcı olarak değiştirmiştir (Güney ve Tulum, 2021: 339; Nalçakan vd., 2021: 148). Bu örneklerden de görüldüğü üzere, mekânsal davranışlar sadece günümüzün yaşam biçimlerini değil, değişen dünyanın geleceğini de kapsamaktadır.

4. Konutlarda Mekânsal Davranışların Çözümlemesi

Küresel iklim değişikliği ile birlikte, etkisi ve sıklığı artış eğiliminde olan sıcak hava dalgaları, dünya genelinde bir endişe kaynağı haline gelmiş ve özellikle düşük gelirli hanelerin konut içi yaşamı ve sağlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olmuştur (Zhang et al., 2021: 1; Ziegler et al., 2019: 1). Sıcak hava dalgaları savunmasız kesimlerin hayatlarını ve yaşam kalitelerini tehdit ederken iç mekânların kalitesini ve enerji kullanımını da önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin, sıcak hava dalgaları, klimasız konutların sıcaklıklarını şiddetlendirmekte ve kapalı mekânlarda maruz kalınan aşırı sıcak dönemlerin süresini uzatmaktadır (Sakka et al., 2012: 70). Özellikle dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun ileriki yıllarda kentsel alanlarda yaşayacağı kabul edildiğinde bu durumun kent ısı adası etkisi ile daha da büyük bir etki oluşturması beklenmektedir. Böylelikle nüfusun belirli bir kısmının klima kullanıma yönelmesi beklenmektedir. Diğer taraftan bu durum iklimlendirme enerjisine olan talebin artmasına neden olurken kamu hizmetlerinin, özellikle sıcak hava dalgasının yaşandığı yaz aylarında artan talep ile başa çıkmakta zorlanması beklenmektedir (Hassid vd., 2000: 131) dahası kentsel ekolojik ayak izini arttırması da muhtemeldir (Santamouris et al., 2001: 216). Sonuç olarak küresel iklim değişikliğinin sıcak hava dalgalarının etkisini arttırması ile konut içerisinde vakit geçiren kişilerin evi serinletmek için klima kullanımını gibi enerji tüketimini arttırıcı yollara başvurması ve böylelikle hem enerji tüketimini arttırması hem de sürdürülebilirlik anlayışını olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Buna uygun olarak sürdürülebilir konut ihtiyacının artması beklenmektedir. Sürdürülebilir konutlar ile sıcak hava dalgaları arasındaki yakın ilişki dikkate alındığında, kapalı mekânlardaki etkilenebilirliğin azaltılması için yeşil çatı sistemleri, iklim kontrolü, doğal ve düşük karbonlu malzeme seçimleri bir savunma mekanizması sunar.

İnsanların zamanlarının çoğunu kapalı mekânlarda geçirmelerinden dolayı konut türlerinin cephe özellikleri, kullanılan malzemeler ve renkler önem kazanmaktadır (Park and Nagy, 2018: 2664; Mirchandani et al., 1996: 107). Konutların dış yüzeylerinde seçilen renkler, konutların ısı emilimi ve yansıtma özelliklerini doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bu durum daha fazla ısı emilmesine ve iç mekânların daha fazla ısınmasına neden olacağından konut içi mekânsal davranışların da farklılaşmasına diğer bir ifade ile iç mekânlardaki konfor alanlarının dışına çıkılmalarını ya da değiştirmelerine zemin hazırlar. Bu konu ile ilgili yapılan örnek çalışmalara bakıldığında; açık renkli döşeme ve kaplamaların binanın dış cephesine uygulanması durumunda, sıcaklıkların arttığı yaz aylarında soğutma yükünü hafifletmeye yardımcı olduğu görülmüştür (Karlessi et al., 2009: 550). Bunun yanı sıra siyah renkli dış yüzey boyasının beyaz renge kıyasla, sıcaklığın gün içerisinde en yüksek olduğu zaman dilimlerinde 7°C daha fazla ısı tuttuğu tespit edilmiştir (Bansal et al., 1992: 31). Bir başka iç ortam sıcaklığını ilgilendiren çalışmaya göre ise, siyah renkli hücre sıcaklığının beyaz olana göre 12°C daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yani

siyah rengin etkisi güneş ışınımına bağlıdır ve renk ne kadar koyu olursa güneş ışınlarına karşı o kadar hassas olur (Cheng et al., 2005: 530).

Konut içi ortamın fiziksel çevre kontrolüne yatırım yapmak sadece enerji tüketimi açısından değerlendirilmemeli, ikamet edenlerin sağlığı, konforu ve yaşam kalitesi bağlamında da dikkate alınmalıdır. İklim değişikliğinin kapalı mekânların konfor koşulları üzerindeki etkileri göz önüne alındığında (Domínguez-Amarillo et al., 2019: 14), iç mekânların termal yaşanabilirlik koşullarının yeniden düşünülerek farklı iklim bölgelerine göre değişen çözümler üretilmesi gerekmektedir (Sánchez et al., 2018: 139). İnsanlar fizyolojik, davranışsal ve kültürel açıdan yerel iklimlere uyum sağlamasına rağmen dayanabileceği sıcaklığın da mutlak sınırları vardır. Çoğu konutun iç sıcaklığı 17°C ile 30°C arasındadır ve insanlar bu aralığın dışında kalan sıcaklıklarda rahat bir şekilde yaşayamazlar. Dahası bu aralık yaş ve hastalık gibi değişkenler ile daha da daralmaktadır (Kovats and Hajat, 2008: 42). Örneğin, 2003 sıcak hava dalgasında Fransa’da, iyi yalıtılmış bir evin iç ortam sıcaklığını düşürdüğü ve ısıya bağlı ölümlere karşı koruyucu olduğu görülmüştür (Vandentorren et al., 2006: 590). Benzer şekilde 1995 yılında Chicago’da meydana gelen sıcak hava dalgası sonucunda yapılan çalışmaya göre, sosyal olarak izole edilmiş ve klimaya erişimi olan kişiler, daha risksiz olarak görülmüştür (Semenza et al., 1996: 84). Sıcak hava dalgalarının yaşandığı dönemlerde konut içi mekânlarda termal dengeyi sağlamak için örneklerden de anlaşıldığı üzere her bölgenin iklim şartlarına ve çevresel koşullarına uygun iç mekân tasarımı gerçekleştirilmeli ve bu durum uygun iklim kontrol stratejileri ile desteklenmelidir. İç mekânlarda daha konforlu ve verimli bir yaşam sürdürmeyi amaçlayan termal tasarımların eksikliği durumunda konut içi mekân sıcaklığının artması ile sıcak hava dalgalarına karşı direnç kazanmak güçleşir.

Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak etkisi ve sıklığı artan sıcak hava dalgaları, yeterli koruyucu önlemlerin olmadığı konutlarda iç mekân sıcaklığının artmasına neden olmaktadır. Williams et al. (2019) ile Terés-Zubiaga et al. (2013) çalışmalarına göre, konut içinde sıcaklığın önüne geçmek için panjur kullanımı, duvar ve pencere iyileştirmesi, ısıyı hapseden malzeme seçimi ve iklimlendirmeye bağlı olmayan uygulamalardan faydalanılmaktadır. Bu uygulamalar sıcak hava dalgaları esnasında yüksek iç mekân sıcaklıklarını azaltmaya yardımcı olan hayati çözüm önerileri olarak ifade edilmektedir (Williams et al., 2019: 13; Terés-Zubiaga et al., 2013: 133). Tüm bu önlemler iç mekânların termal yaşanabilirliğini yeniden düşünmek için bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle farklı iklim bölgelerine göre değişen çözümler üretmek, sürdürülebilir bir gelecek, daha konforlu ve sağlıklı bir yaşam için oldukça önemli bir adımdır.

5. Yöntem

Gerçekleştirilen çalışma, İstanbul il sınırları içerisinde Kadıköy ilçesinde ikamet eden bireylerin sıcaklık dalgalarına yönelik bilinç düzeyini ve sıcaklık dalgalarının konut içi davranışları nasıl etkilediğini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen metodolojik bir çalışmadır. Bu amaçla anket uygulamasına başvurulmuştur.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Literatür taraması sonucundaki bulgulara göre, sıcak hava dalgası ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunluğu betimseldir. Sıcak hava dalgalarının yaşandığı dönemlerde konut içi davranışlar ile ilişkisi üzerine yapılmış çalışmaların yabancı literatürde sayısı az iken ulusal literatürde ise bu şekilde yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile iklim değişikliğinin olumsuz etkileri içerisinde yer alan sıcaklık dalgalarına bağlı olarak konut içi davranış şekillerinin incelenmesi ve farkındalık seviyesinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma ile sıcak hava dalgaları-davranış-konut iç mekânı kavramları çerçevesinde, hem sonraki çalışmalar hem de konut içi tasarımları için bir temel oluşturulması hedeflenmektedir.

İklim değişikliğine bağlı olumsuzluklar içerisinde artış eğiliminde olan sıcak hava dalgalarının, İstanbul ili Kadıköy ilçesinde ikamet eden kullanıcılar üzerindeki etkisini anlamak üzere araştırma boyunca şu sorulara cevap aranmıştır: “*Sıcak hava dalgasının yaşanmasına yönelik afet farkındalık seviyeleri yeterli midir?*” ve “*Sıcak hava dalgaları kullanıcıların konut içi davranışlarını nasıl şekillendirmektedir?*”

5.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın hedef popülasyonunu İstanbul ili Kadıköy ilçesinde ikamet eden ve sıcak hava dalgalarına maruz kalmış olan afetzedeler oluşturmaktadır. Çalışmada özellikle farklı konut tiplerini barındırdığından Kadıköy ilçesi tercih edilmiş ve farklı konut tiplerinde ikamet eden 368 kişiye ulaşılmıştır. Cevapların güvenilirliği için çeşitli çapraz soru kontrolleri ve eksik cevaplanmış soru barındıran katılımcıların çıkarılması sonucunda 311 katılımcının yanıtları çalışmaya analiz için dâhil edilmiştir. Katılımcılar farklı konut tiplerinde barınmaları mümkün olduğunca oransal olarak dikkate alınmak suretiyle kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiştir.

5.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma tanımlayıcı bir araştırma olup veri toplama aracı olarak anket tercih edilmiştir. Çalışmada demografik özellikler, konut özellikleri, konut içi davranış ve sıcaklık dalgalarına yönelik farkındalık tespitine ilişkin soruları içeren bir anket formu kullanılmıştır. Öncelikle yaş, cinsiyet gibi demografik özelliklerin ve yaşanan konutun özelliklerinin ölçümlendiği 17 soru sorulmuştur. İkinci ve üçüncü bölüm ise sırasıyla sıcaklık dalgalarına yönelik farkındalığı ölçümleyen likert ölçeğinde hazırlanmış 13 ve sıcaklığa bağlı olarak dönüşen konut içi kullanıcı davranışını

ölçümlemeye yönelik yine likert ölçeğinde hazırlanmış 21 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular ilgili literatür çalışmalarının derinlemesine incelenmesi doğrultusunda araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anket formu soruları hazırlanırken çapraz sorulara yer verilerek, çalışmaya yönelik güvenilirliğinin yüksek çıkması amaçlanmıştır.

Çalışmaya yönelik anket sorularının katılımcılara uygulanmadan önce dil bilgisel, anlamsal ve yapısal olarak kontrolünü sağlamak amacıyla 21 uzman kişiye uygulanmış, gerekli öneriler doğrultusunda anket formu son halini almıştır.

5.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma süresince elde edilen veriler, IBM SPSS 25.0 (Statistical Package for Social Sciences, Version 25) programına aktarılmış ve istatistiksel analizleri yapılmıştır.

Öncelikle katılımcı grupları tanımlayabilmek için demografik özelliklere ait frekans dağılımlarından yararlanılmıştır. Ayrıca farkındalık ve konut için davranışlara yönelik likert ölçeğinde ölçümlenmiş ifadelerin relatif frekans dağılımları incelenmiştir. Bununla birlikte farkındalığın konut içi davranışlara etkisini ölçümleyebilmek için farkındalıkları yüksek ve düşük grupların konut içi davranışlarını karşılaştırmada ve cinsiyet açısından farkındalıklar arasında fark olup olmadığını ortaya koymada bağımsız t testinden yararlanılmıştır.

5.5. Araştırma Zamanı, Yeri ve Etik Yönü

Çalışma hem yüz yüze hem de çevrimiçi olarak internet ortamında uygulanmıştır.

Çalışmada uygulanan anket çalışması, “T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu” tarafından 2021/71 Karar No’su ile 3/11/2021 tarihinde kabul edilmiştir.

Çalışma katılımında öncelikli olarak gönüllülük esas alınmıştır. Aynı zamanda katılım sağlamakta tereddüt yaşadıklarında ya da vazgeçmek istediklerinde istedikleri zaman bırakabilecekleri ayrıca kişisel bilgilerinin gizli kalacağı sadece araştırmacılar tarafından erişilebileceği bilgisi katılımcılara anket ulaştırılmadan önce açıkça ifade edilmiştir.

6. Bulgular

Çalışmada asıl amaç sıcaklık dalgalarına bağlı konut içi davranış şekilleri ve farkındalık seviyesinin belirlenmesidir. Bu amaçla öncelikle katılımcıları tanımlayabilmek bir diğer deyişle katılımcıların demografik özelliklerinin ve konut özelliklerinin belirlenmesi amacıyla frekans dağılımları incelenmiş ve daha sonra farkındalık seviyeleri ve konut içi davranış şekillerine bakılmıştır.

6.1. Demografik Özellikler

Bir araştırmada sonuçların yorumlanmasında nasıl bir katılımcı grubuna sahip olduğumuzun bilinmesi açısından demografik özelliklerin dikkate alınması önemlidir. Katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1’de özetlenmektedir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Yaş	Frekans (Relatif frekans)
18-24 yaş arası	253 (%81,4)
25 yaş ve üzeri	58 (%18,6)
Cinsiyet	Frekans (Relatif Frekans)
Kadın	125 (%40,2)
Erkek	186 (%59,8)
Kronik Rahatsızlık	Frekans (Relatif Frekans)
Evet	21 (%6,8)
Hayır	290 (%93,2)

Katılımcıların %81,4’ü 18-24 yaş aralığında iken %18,6’sı ise 25 yaş üzeridir. Katılımcılarımızın daha çok genç bir kesimi temsil ettiği görülmektedir. Diğer taraftan katılımcıların %59,8’i erkek %40,2’si kadındır. Katılımcıların sadece %6,8’i kronik bir rahatsızlığa sahip olduklarını belirtmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu, %93,2’si ise herhangi bir kronik rahatsızlığa sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların özellikle genç nüfus olması ve kronik rahatsızlıklarının olmaması, sıcak hava dalgalarından etkilenebilirliklerini azaltıcı etkenlerdendir.

6.2. Konut Özellikleri

Konut özellikleri ile ilgili frekans dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

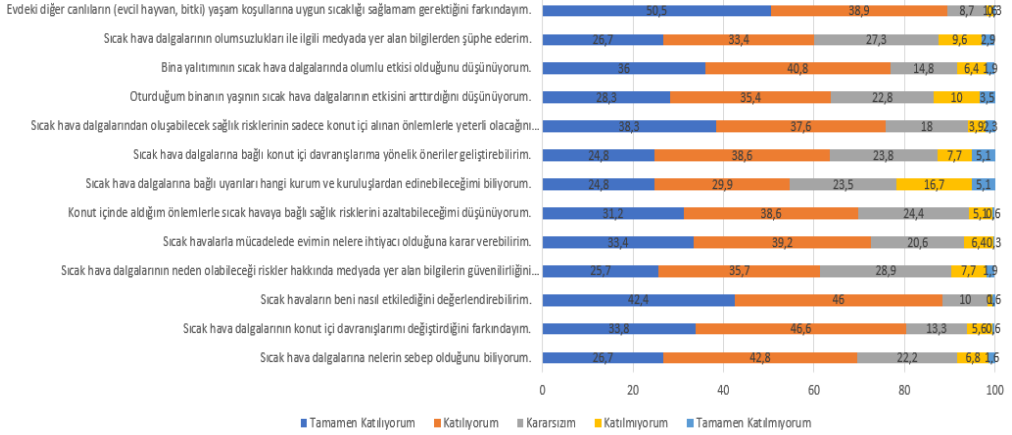
Tablo 2. Konut Özellikleri

Konut Tipi	Frekans (Relatif Frekans)
Apartman Dairesi	204 (%65,6)
Müstakil Ev	59(%19)
Site	28(%9)
Rezidans	15(%4,8)
Diğer	5 (%1,6)
Konut Sahiplik	Frekans (Relatif Frekans)
Ev Sahibi	179 (%57,6)
Kiracı	132 (%42,4)
Kişi Sayısı	Frekans (Relatif Frekans)
1 ve 2 kişi	62 (%20,5)
3, 4 ve 5 kişi	174 (%67,8)
6, 7 ve 8 kişi	36 (%11,6)

Konut özelliklerine bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun (%65,6) apartman dairesinde oturduğu yine çoğunluğunun (%57,6) ev sahibi olduğu ve bunların %67,8'inin 3, 4 ve 5 kişi ikamet ettikleri görülmektedir. Konut özellikleri özelinde katılımcılarının kaçınıcı katta ikamet ettikleri, oda sayıları, bina cephesinin yönü, bahçe, balkon, klima sahiplik durumu ile bina yalıtımı konularına verdikleri yanıtlar ile farkındalık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu da özellikle konut seçiminde öncelikle ulaşılabilirlik, sosyal konum ve ekonomik v.b. nedenlerin de etkili olabileceğinin bir göstergesi olabilir.

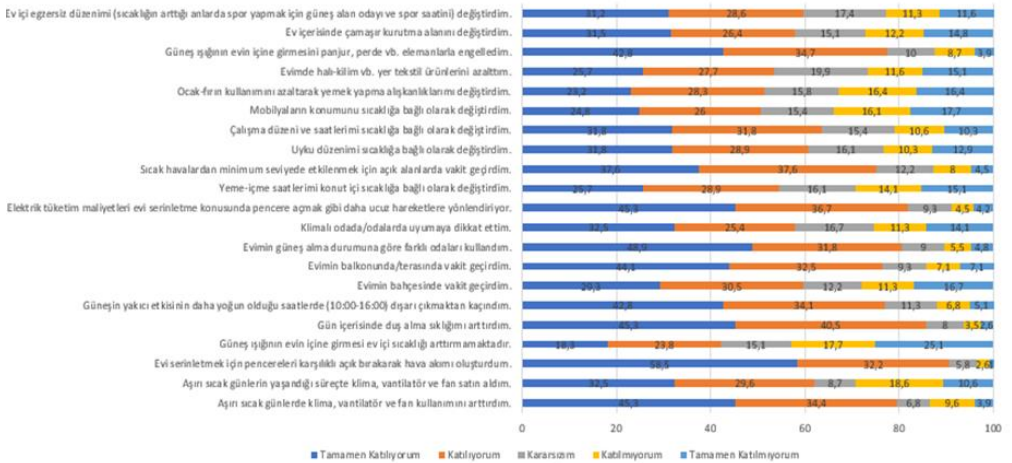
6.3. Sıcak Hava Dalgalarına Yönelik Farkındalığın Ölçülmesi

Katılımcıların sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalıklarının ölçülmesi amacıyla hazırlanan 13 soruya ilişkin relatif frekans dağılımları Şekil 1'de verilmektedir.

Şekil 1. Sıcak Hava Dalgalarına Yönelik Farkındalık

Tüm sorular incelendiğinde yoğun bir biçimde sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalıkla ilgili sorulara bireylerin yoğunluklu olarak katıldıklarını bildirdikleri bir diğer deyişle sıcak hava dalgalarına karşı farkındalık bilincinin çok yüksek olduğu görülmüştür. Bunun konut içi davranışları etkileyip etkilemediğinin ölçülmesi bir başka ifadeyle gerçek bir farkındalık olup olmadığının tespiti çok önemlidir. Bu amaçla sıcak hava dalgalarına karşı konut içerisindeki davranışları ölçen sorularla gerçekten bir bilinç ilişkisi olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Şekil 2. Sıcak Hava Dalgalarına Karşı İç Mekân Davranışları

Şekil 2’de verildiği üzere sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın konut içi kullanım alışkanlıklarını etkileyip etkilemediği incelendiğinde, en yüksek katılımın ‘evi serinletmek için pencereleri karşılıklı açık bırakarak hava akımı oluşturdum’ tercihi olduğu görülmüştür. Katılımcıların %90,7’si bu tercihe “tamamen katıldıklarını” veya “katıldıklarını” belirtmişlerdir. Bu sonuçla tutarlı olarak elektrik tüketim maliyetleri evi serinletme konusunda pencere açmak gibi daha ucuz hareketlere yönlendiriyor seçeneğine de %82 gibi yüksek bir oranla katılım olduğu görülmüştür. Sıcak hava dalgalarına uyum sağlamaya yönelik olarak bu seçenekleri %85,2 ile ‘gün içerisinde duş alma sıklığını arttırma’, %80,7 ile ‘evimin güneş alma durumuna göre farklı odaları kullanma’ ve %77,5 ile ‘güneş ışığının evin içerisine girmesini panjur ve perde gibi elemanlarla engelledim’ seçenekleri izlemektedir. Bu seçenekleri %79,7 ile ‘aşırı sıcak günlerde klima, fan ve vantilatör kullanımını arttırdım’ ve %76,8 ile ‘güneşin yakıcı olduğu saatlerde dışarı çıkmaktan kaçındım’ seçenekleri izlemektedir. Sıcak hava dalgalarının etkileri ile başa çıkmak son yıllarda herkes için giderek daha da önemli bir konu haline gelmektedir. Sıcak hava dalgalarına maruz kalan kişiler, bu dönemlerde serinlemek ve güneşin zararlı etkilerinden korunmak için çeşitli önlemler almaktadırlar. Bu önlemlerin ortak noktası ise aşırı sıcakların yaşandığı bu zaman dilimlerinde insanların konut içi davranışlarında değişikliğe giderek konforlu ve sürdürülebilir bir yaşam ile mevcut sağlıklarını korumaya yönelik hareketlerde bulunduğu durumudur.

6.4. Farkındalığın Konut İçi Davranışlara Etkisi

Sıcak hava dalgalarının farkındalığının konut içi davranışlara etkisini daha net görebilmek amacıyla bağımsız t testinden yararlanılmıştır. Bunun için farkındalıkla ilgili sorularda tüm sorulara katıldığını belirtenlere 4 ve tamamen katıldığını belirtenlere 5 puan verirken bir bireyin tüm sorulara 4 puan verdiği varsayıldığında en az 52 puan alması gerekir. 52 puan ve üstü alanları, farkındalığı yüksek ve altı alanları düşük olarak tanımladığımızda iki grup elde etmiş oluruz. Çalışmanın temel amaçlarından birisi sıcaklık dalgalarına yönelik farkındalığın konut içi davranışlara etkisini gözlemleyebilmek olduğundan tüm konut içi davranışlarda bu iki grubu karşılaştırdığımızda Tablo 3’te görüldüğü gibi 0,01 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Farkındalığın Konut İçi Davranışlara Etkisi

	Farkındalığı Yüksek (n=145)		Farkındalığı Düşük (n=166)		Ortalama lar arası fark	p- değeri
	Ortalama	St. Sapma	Ortala ma	St. Sapma		
Aşırı sıcak günlerde klima, vantilatör ve fan kullanımını arttırdım.	4,3310	1,02100	3,8554	1,15609	0,47561	,000
Aşırı sıcak günlerin yaşandığı süreçte klima, vantilatör ve fan satın aldım.	3,8690	1,31368	3,2651	1,38463	0,60391	,000
Evi serinletmek için pencereleri karşılıklı açık bırakarak hava akımı oluşturdum.	4,5655	,69536	4,3434	,86490	0,22214	,014
Gün içerisinde duş alma sıklığımı arttırdım.	4,3931	,86840	4,0783	,95341	0,31479	,003
Güneşin yakıcı etkisinin daha yoğun olduğu saatlerde (10:00-16:00) dışarı çıkmaktan kaçındım.	4,2897	,99943	3,7952	1,18842	0,49447	,000

Evimin bahçesinde vakit geçirdim.	3,9724	1,26899	2,9819	1,42051	0,99049	,000
Evimin balkonunda/terası nda vakit geçirdim.	4,2276	1,09763	3,7892	1,26400	0,43843	,001
Evimin güneş alma durumuna göre farklı odaları kullandım.	4,4000	,98178	3,9217	1,15465	0,47831	,000
Klimalı odada/odalarda uyumaya dikkat ettim.	3,9103	1,32768	3,1566	1,38373	0,75372	,000
Elektrik tüketim maliyetleri evi serinletme konusunda pencere açmak gibi daha ucuz hareketlere yönlendiriyor.	4,4276	,94093	3,8976	1,06532	0,53000	,000
Yeme-içme saatlerimi konut içi sıcaklığa bağlı olarak değiştirdim.	3,9310	1,26192	2,8614	1,31152	1,06959	,000
Sıcak havalardan minimum seviyede etkilenmek için açık alanlarda vakit geçirdim.	4,3379	,94443	3,6265	1,13576	0,71143	,000

Uyku düzenimi sıcaklığa bağlı olarak değiştirdim.	4,0345	1,24952	3,1566	1,33468	0,87786	,000
Çalışma düzeni ve saatlerimi sıcaklığa bağlı olarak değiştirdim.	4,1172	1,15772	3,2289	1,28700	0,88833	,000
Mobilyaların konumunu sıcaklığa bağlı olarak değiştirdim.	3,8897	1,31823	2,6747	1,29436	1,21496	,000
Ocak-fırın kullanımını azaltarak yemek yapma alışkanlıklarımı değiştirdim.	3,8276	1,28206	2,7530	1,31397	1,07457	,000
Evimde halı-kilim vb. yer tekstil ürünlerini azalttım.	3,8345	1,27483	2,9699	1,33677	0,86640	,000
Güneş ışığının evin içine girmesini panjur, perde vb. elemanlarla engelledim.	4,2345	1,01389	3,8675	1,15754	0,36701	,003
Ev içerisinde çamaşır kurutma alanını değiştirdim.	3,7931	1,38392	3,1988	1,39792	0,59431	,000

Ev içi egzersiz düzenimi (sıcaklığın arttığı anlarda spor yapmak için güneş alan odayı ve spor saatini) değiştirdim.	3,9793	1,28813	3,2048	1,28166	0,77449	,000
--	--------	---------	--------	---------	---------	------

İki grup arasındaki en yüksek fark “mobilyaların konumunu sıcaklığa bağlı olarak değiştirdim” davranış biçiminde çıkmıştır. Diğer tüm davranış biçimlerinde de farkındalığı yüksek grubun farkındalığı, düşük gruba göre davranış biçimlerinde sıcaklığa göre ayarlama daha bilinçli davrandıkları ve önlem alma konusunda harekete geçtikleri görülmektedir. Bir diğer deyişle farkındalığı yüksek grup düşük olan gruba göre aşırı sıcak günlerde klima, vantilatör ve fan kullanımını daha fazla arttırdığı, aşırı sıcak günlerin yaşandığı süreçte klima, vantilatör ve fan satın alma davranışını daha fazla gösterdiği, evi serinletmek için pencereleri karşılıklı açık bırakarak hava akımı oluşturma davranışını daha sık gerçekleştirdiği, gün içerisinde duş alma sıklığını daha fazla arttırdığı, güneşin yakıcı etkisinin daha yoğun olduğu saatlerde (10:00-16:00) dışarı çıkmaktan daha fazla kaçındığı, evinin bahçesinde veya terasında daha fazla vakit geçirdiği, evinin güneş alma durumuna göre farklı odaları kullanma davranışını daha fazla gösterdiği, klimalı odada/odalarda uyumaya daha fazla dikkat ettiği, yeme-içme saatlerini konut içi sıcaklığa bağlı olarak değiştirme davranışını daha fazla gösterdiği, sıcak havalardan minimum seviyede etkilenmek için açık alanlarda daha fazla vakit geçirdiği, uyku ve çalışma düzenini ve saatlerini sıcaklığa göre daha fazla ayarladığı, mobilyaların konumunu sıcaklığa bağlı olarak değiştirdiği, ocak-fırın kullanımını azaltarak yemek yapma alışkanlıklarını değiştirdiği, evde halı-kilim vb. yer tekstil ürünlerini azalttığı, güneş ışığının evin içine girmesini panjur, perde vb. elemanlarla engellediği, ev içerisinde çamaşır kurutma alanını değiştirme ve son olarak da ev içi egzersiz düzenini (sıcaklığın arttığı anlarda spor yapmak için güneş alan odayı ve spor saatini) değiştirdiği davranışlarını daha fazla gösterdikleri görülmektedir. Tüm bu sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalık davranışlarının ortak noktası, aşırı sıcakların yaşandığı dönemlerde etkilenebilirliği azaltarak bireylerin sağlığını korumasına yardımcı olurken aynı zamanda enerji verimliliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi konulara da katkıda bulunmasıdır. Böylelikle kişiler sağlık mevcudiyetlerini koruma, konforlarını artırma, enerji tasarrufu sağlama, çevresel etkileri azaltma ve toplumsal dirençlilik sağlanma konularında katılımcıların farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Her iki grupta da en yüksek ortalamalar evi serinletmek için pencereleri açık bırakarak hava akımı oluştururum davranışında gözlenmiştir. Evi serinletmek için pencereleri açık bırakarak hava akımı oluşturmak, sıcak hava dalgalarının yaşandığı dönemlerde birçok kişi tarafından tercih edilen etkili ve yaygın bir yöntemdir.

Pencereleri özellikle karşılıklı açılarak evin içerisindeki havayı dışarıyla değiştirmek, serin hava akışının oluşumunu sağlar ve iç mekânın sıcaklığını düşürmeye yardımcı olur. Sonuç olarak, iç mekânda sıcak havanın sürekliliğinin önüne geçilir ve daha serin bir ortam oluşturulur. Ayrıca, pencerelerin karşılıklı açık bırakılarak hava akımı oluşturulması, özellikle ekonomik açıdan tercih edilebilir bir seçenektir. Sıcak hava dalgalarının yaşandığı bu dönemlerde enerji maliyetleri yüksek olan klima veya vantilatörlerin kullanımı artış eğiliminde olabilmektedir. Bu nedenle enerji maliyetlerini azaltarak ev sahiplerine tasarruf sağlayan pencerelerin açılması daha çok tercih edilmekte ve ek maliyetleri minimize edilmektedir. Öte yandan ekonomik çerçevede sağladığı faydaya ek olarak çevresel açıdan sürdürülebilir bir seçenek olarak da karşımıza çıkmaktadır. Klima veya vantilatörlerin daha az kullanılması, enerji tüketimini azaltacağından bu doğrultuda fosil yakıt kullanımını da azaltacaktır. Fosil yakıtlara kıyasla daha çevre dostu ve sürdürülebilir olan rüzgar akımı gibi yenilebilir enerji kaynakları, aynı zamanda fosil yakıtlara göre daha ucuz ve yaygın bir enerji kaynağı haline gelmektedir. Yenilebilir enerji kaynaklarının pastadaki payının giderek artması ile sera gazı salınımının azalması, hava kalitesinin iyileşmesi, maliyetlerin azalması, yeşil dönüşümün başlaması, istihdam sağlama ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma gibi olumlu etkiler gerçekleşmektedir. Tüm bu olumlu etkiler, daha sürdürülebilir bir enerji geleceği inşa etmede önemli bir adım olarak görülmektedir. Dahası iklim değişikliği ile mücadelede de etkin bir rol oynamaktadır. Çünkü fosil yakıt tüketimi ile atmosfere karbondioksit, metan ve azot oksit gibi gazlar salınırken yenilebilir enerji kaynakları emisyonların azaltılmasına yardımcı olur. Diğer taraftan yenilenebilir enerjinin yaygınlaşması ile klimalardan yayılan sera gazı emisyonlarının önemli ölçüde azalması, klimalardan yayılan gazlar nedeni ile hava kirliliğinin azalması ve enerji maliyetlerinin düşmesi muhtemeldir. Benzer şekilde karbon ayak izini de azaltarak küresel ısınmanın olumsuz etkilerinin hafifletilmesine böylelikle sürdürülebilir kalkınma kriterlerine uygun bir gelecek sağlamanın zeminini oluşturmaya yardımcı olur.

Tablo 4. Farkındalık ve Cinsiyet İlişkisi

	Ortalama	Standart sapma	Ortalama fark	P-Değeri
Kadın	49,7920	6,89354	-2,12198	0,027
Erkek	51,9140	9,08001		

Son olarak toplam farkındalık puanları bakımından cinsiyet açısından karşılaştırma yapıldığında da Tablo 4'te görüldüğü gibi erkeklerin farkındalık puanlarının ortalamasının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Aralarında 0,05 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu söylenebilir.

7. Tartışma

Literatürde sıcak hava dalgaları ile ilgili birçok çalışma mevcut olmasına rağmen konut içi davranışları belirlemeye yönelik çalışmaların sayısı ise sınırlıdır. Çok sayıda iklim temelli çalışmanın sıcak hava dalgalarını çok özellikli olaylar olarak tanımladığı açıkken, odak noktası ise can kayıplarına yöneliktir. Bununla birlikte nispeten az sayıda da olsa farklı ülkelerde ve şehirlerde sıcak hava dalgalarının yaşanmasının ardından artan sıcaklıkların konut içi davranışları doğrudan ya da dolaylı olarak nasıl etkilediğine dair araştırmalar da bulunmaktadır. Buna binaen;

a) Fransa'nın Poitiers şehrinde gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, ılıman bir iklimin hâkim olmasına rağmen çatılara yönelik serinletme uygulamalarında dış yüzey sıcaklığının 10°C'den fazla düştüğü hesaplanmıştır. Ancak iç ortam sıcaklığına etkisinin beklenenden düşük olduğu görülmüştür. Yine de yalıtımlı ve yalıtımsız konutlar arasındaki fark açıkça görülmektedir (Bozonnet et al., 2011: 3011). Çalışmamızda ise böyle bir ölçüm yapılmamış olmakla birlikte sıcak hava dalgalarında farkındalık ile konutların yalıtım durumlarına yönelik anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir.

b) Yunanistan'ın Atina şehrinde nüfusun yoğun bir bölgede açık alanlardaki termal konfor koşullarını iyileştirmeye yönelik yapılan bir çalışmaya göre, sıcak hava dalgalarının artışları ile halkın yaşam kalitesi düşmekte, enerji tüketimini etkilemekte, sağlık ve kirlilik koşullarını değiştirmektedir. Bu nedenle yaz aylarındaki termal konforun artmasını sağlamak için ortam ve yüzey sıcaklıklarının düşürülmesi bunun içinde rüzgâr hızının düşük olduğu bölgelerde hava akışının artırılmasına karar verilmiştir (Gaitani et al., 2011: 67). Bu çalışmada, konutların rüzgâr alma durumlarına göre hangi yöne baktıkları bina sakinleri tarafından önemli görülme de sıcak hava dalgalarının yaşandığı zaman dilimlerinde hava akımı oluşturmak için önlemler aldıkları görülmektedir.

c) Arjantin'in La Pampa şehri "Santa María de Las Pampas" mahallesinde gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, 2018 yılının Ocak ayında meydana gelen sıcak hava dalgalarından sonra 75 sosyal konut üzerinde enerji şirketinden temin edilen elektrik tüketimine ait faturalar ve yakın mesafedeki hastanelerin veri tabanından alınan sağlık istatistikleri kullanılmıştır. Sıcak hava dalgasının gerçekleştiği süreçlerde konutların enerji yönetiminde başarısız olduğu görülmektedir. Kliması olmayan evlerde iç mekân sıcaklığının 33°C'yi aştığı gözlenmiştir. Bu yüzden sıcak hava dalgasının yaşandığı zaman dilimlerinde yatak odalarındaki uyuma rahatsız bir dinlenmeye neden olabilmekte ve oturma odasının kullanımın süreci boyunca yoğun sıcaklık ile karşı karşıya kalma durumu ortaya çıkmaktadır (Flores-Larsen and Filippín, 2021: 1). Çalışmamızda, konut içi sıcaklık ölçümleri dâhil edilmemiştir ancak

sıcak hava dalgalarının yaşanmaya başlaması ile serin odalara yönelme durumu benzerlik göstermektedir.

d) Bangladeş'in, Dakka şehrinde çocuklarla ilgili yapılan bir çalışmaya göre, sıcak hava dalgalarının yaşandığı dönemlerde terleme, susuzluk, sinirlilik ve konsantrasyon kaybı gibi deneyimler hem sosyal faaliyetlerini hem de okuldaki durumlarını ve ilerlemelerini etkilemektedir. Dahası düşük gelire sahip ailelerinin çocuklarının sıcak hava dalgalarından hastalanma veya terleme gibi etkilenmeler sonucunda hane halkının giderlerinin artmasına yönelik endişe bile duymaktadırlar (Ashraf and Faruk, 2018: 768).

e) Amerika'nın Detroit şehrinde 1 Haziran-31 Ağustos 2009 tarihleri arasında sıcak hava dalgaları özelinde 29 apartman dairesi üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmaya göre (White-Newsome et al., 2011: 85), dış ortam sıcaklığı arttıkça evden çıkma olasılığı önemli ölçüde artmış ancak bu çalışmanın tersine kıyafet değiştirmek, duş almak ve bodrum katlarda vakit geçirmek gibi hareketler ise daha az tercih edilmiştir.

f) Amerika'da Ohio, Pensilvanya ve Arizona eyaletleri ile Kanada'nın Ontario eyaletlerinde gerçekleştirilen bir çalışmaya göre, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu çalışmamızda ortaya çıktığı gibi şehirlerinde gerçekleşen sıcak hava dalgası olaylarını bildiklerini ve farkında olduklarını ifade etmişlerdir (Sheridan, 2007: 3).

g) Amerika'nın Pensilvanya eyaletinin Philadelphia şehrinde 1993 yılında gerçekleşen sıcak hava dalgalarına yönelik yapılan bir araştırmaya göre, meydana gelen ölümlerin çoğu önceden sahip olunan hastalıklar ile ilişkilendirilmiştir. Ancak üst katlarda yaşayan özellikle de pencereleri kapalı olarak ve yalnız ikamet eden kişilerin böylece daha sıcak bir iç ortam ile karşı karşıya kaldığı ve etkilendikleri görülmüştür (Mirchandani et al., 1996: 106). Bu çalışmada ise katılımcıların özellikle genç nüfus olması ve kronik rahatsızlıklarının olmaması, sıcak hava dalgalarından etkilenebilirliklerini azaltıcı etkenlerdendir.

h) Birleşik Krallığa bağlı Londra ve Norwich şehirlerinde gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, sıcak hava dalgalarının kişisel olarak kendileri için önemli bir risk oluşturduğunu düşünmemekte ve çoğunluğu bu durumla karşı karşıya kaldıklarında da baş edebileceklerini ifade etmiştir (Wolf et al., 2010: 51).

i) Birleşik Krallığa bağlı Londra ve Norwich şehirlerinde kendi evlerinde yaşayan 72 ile 94 yaş aralığındaki toplam 73 erkek ve kadın katılımcı ile gerçekleştirilen başka bir araştırmaya göre, çoğunluğun daha önceden tecrübe ettikleri sıcak hava dalgaları esnasında davranışlarının değiştiğini belirtmiştir. Buna göre, sıcak hava dalgasının yaşandığı dönemlerde markete

daha erken saatlerde gidilmesi gibi rutin davranışlarda değişimler belirtilmiştir. Yine çalışmamızda elde edilen bulgulara benzer şekilde gece uyurken yataкта sadece çarşaf bulundurma, yemekte salata ve hafif yemekler tercih etme, günde iki defa duş alma, hafif kıyafetler tercih etme ve bol su tüketme gibi davranış değişimleri ifade edilmiştir. Ve son olarak perdelerin kapalı tutulması, gölgelikler temin etme, bahçeye şemsiye satın alma gibi çevresel değişimlere yer verilmiştir. Çalışmaya katılım sağlayanların çok az bir kısmı konutlarını nasıl serin tutacağına ilişkin belirli ayrıntılarla ilgili kafa karışıklığını dile getirmiştir (Abrahamson et al., 2009: 119). Çalışmamızda da sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın yüksek seviyede olduğu ayrıca katılımcıların farkındalık seviyesi ile konut içi mekânsal davranış ilişkisinin de örtüştüğü açıkça görülmektedir. Benzer bir şekilde sıcak hava dalgasına maruz kalınması durumunda duş alma sıklığının artırılması, güneş etkisinin yoğun hissedildiği zaman dilimlerinde güneş ışığı almayan odaların kullanımının tercih edilmesi, güneş ışığının içeri girmesini önleyici tedbirler alma ve sıcak hava dalgasının yaşandığı dönemlerde evi serinletmek için çeşitli yollara başvurma gibi davranışlara olan yönelim bu örtüşmeyi kanıtlamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına bakılarak sıcak hava dalgalarının, insanların konut içindeki mekânsal davranışlarını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu nedenle sıcak hava dalgalarının etkilerini “konut içi mekânsal davranış” özelinde azaltmak için uzun vadeli sürdürülebilir konutlar ve iklim uyum stratejilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

8. Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı ve diğer çalışmalardan farkı, katılımcıların sıcak hava dalgalarına yönelik uyum sağlama pratiklerini konut içi mekânsal davranış biçimleri üzerinden değerlendirmek ve farkındalıklarını ölçümlemektir. İstanbul ili Kadıköy ilçesinde ikamet eden katılımcılara yönlendirilen anket soruları, yaşanan konutun fiziksel özellikleri ile kullanıcı davranışı arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik kurgulanmıştır. Konutun fiziksel özelliklerini, kullanıcı farkındalığını ve mekânsal davranışları anlamaya yönelik kurgulanmış ve likert ölçeğinde hazırlanmış anket sorularının cevapları, SPSS ile değerlendirilmiştir. İkamet edilen konut tipi, oda sayısı, cephe yönelimleri, açık/yarı açık alanları, yalıtımı, havalandırma koşulları gibi konutun fiziksel özellikleri göz önünde bulundurularak, kullanıcıların sıcak hava dalgalarıyla mücadelede başvurdukları davranışlar, uyguladıkları mekânsal düzenlemeler ve gerçekleştirdikleri konut içi eylemler değerlendirilmiştir. Yapılan çalışma ile bireylerin konut içinde sıcak hava dalgaları ile nasıl mücadele ettiği, bu fenomene uyum sağlamak için ne gibi mekânsal düzenlemelere ihtiyaç duyduğu, hangi konut özelliklerinin mekânsal davranışlarını nasıl ve ne kadar etkilediği anket sonuçları üzerinden analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, iklim değişikliğine bağlı sıcak hava dalgalarından kaçınmak için konut içinde uygulanan ve uygulanması öngörülen davranış modelleri, konutun fiziksel özellikleri ile değerlendirilmiş ve modeller

çıkartılmıştır. Böylece, var olan konut stoklarının afete hazır yaşam alanlarına dönüştürebilme potansiyelleri ve kullanıcı adaptasyonuna olanak veren konut içi mekânsal düzenlemeler tartışmaya açılmaktadır.

Sıcak hava dalgalarına adaptasyonda konut içi davranışa ait bulgular, kapalı mekân kullanım alışkanlıkları ve yarı-sabit eşyaların düzenlenmesi olarak iki eksende incelenmiştir. Kapalı mekân kullanım alışkanlıkları; yeme-içme, uyku, çalışma ve ev içi egzersiz düzenlerinin sıcak havaya bağlı değişimlerine odaklanmıştır. Konut içinde yarı-sabit eşyaların düzenlenmesi başlığı altında ise; mobilya konumları, yer tekstil ürünleri ve güneş engelleyici elemanların kullanımına bağlı parametreleri yer almaktadır. Çalışmanın sonuçları, henüz afet grubunda değerlendirilmeyen ancak aşırı hava ve iklim olayları ile etkisi ve sıklığı artan sıcak hava dalgalarını, iklim değişikliğine uyum kapsamında ele alarak yakın geleceğin konut kullanımı bağlamında bir model önermektedir.

Bu araştırmanın altını çizdiği asıl mesele, iklim değişikliğine uyum çalışmaları çerçevesinde etkin, hızlı, ekonomik ve pratik çözümler için, disiplinlerarası bir bakış açısı ile mekânsal davranış araştırmalarının önceliklenebileceğidir. Hâlihazırda küresel sıcaklık artışı ile mücadele için var olan yapı stokuna yönelik mekânsal düzenlemelerin iyileştirilmesi bu doğrultuda öncelikli olarak atılacak adımın kolay, etkili, ekonomik ve sürdürülebilir olması açısından gereklidir.

Bu vurgu, iklim değişikliğine bağlı sıcak hava dalgaları ile mücadelede konutun özel durumunu gözeterek kullanıcıların kapalı mekân düzenlemelerine yönelik hali hazırda davranışların analiz edilmesinin önemle altını çizmektedir. Araştırma kapsamında mekânsal davranışlar ortaya çıkarılarak incelenmiş ve uygulanabilirlikleri ortaya konulmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, özellikle katılımcıların ‘evi serinletmek için pencereleri karşılıklı açık bırakarak hava akımı oluşturdum’ seçeneğine yoğun katılımı dikkate alındığında, yeni imar planlarına hem ekonomik hem de sürdürülebilirlik çerçevesine odaklanarak evlerin cadde ve sokağa cephe alması, güneş alma durumları, manzara görme ve bitişik nizam gibi etkenler kadar rüzgâr alma ve rüzgâr koridoru oluşturma gibi faktörleri de dâhil edilmesi gerekmektedir.

Buna ek olarak dikkat çeken araştırma bulgularına göre, mobilyaların konumunun sıcaklığa bağlı olarak değiştirilmesi ile güneş ışınlarını engelleyici eleman olan panjur ve perdelerin kullanımı seçenekleri yarı-sabit eşyalar arasında en etkin kullanım olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, hâlihazırda bu amaç için tasarlanmış ve üretilmiş elemanların, adaptasyonda da etkili olduğunu göstermekte ayrıca iklim değişikliğine adaptasyon kapsamında uygulanması beklenen ileriye yönelik iç mekân tasarımları için yönlendirici yanıtlar olması beklenmektedir. Bu çıkarımdan yola çıkarak gelecek araştırmalarda ve uyum çalışmalarında konutların mekânsal organizasyonlarının iklim değişikliğine bağlı biçimde iyileştirilmesi önceliklendirilmelidir. Farklı yerleşim bölgelerinin özel koşulları dikkate alınarak

yapılacak mekânsal davranış çalışmaları bu kapsamda önemli olacaktır. Unutulmamalıdır ki, iklim değişikliğine uyum çalışmaları kullanıcılardan bağımsız değildir.

Araştırmaya dair sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın ölçülmesi amacı ile sorulan sorularda, katılımcıların yüksek farkındalığa sahip oldukları açıkça görülmektedir. Bunların yanı sıra sıcak hava dalgalarına yönelik farkındalığın erkek bireylerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeninin, toplumdaki bireylerin rol ve sorumluluklarını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen sosyal bir olgu olması nedeni ile bu farklılığın ortaya çıkması muhtemeldir. Ancak bu durumun cinsiyet rolleri ve toplumsal normlar özelinde değerlendirildiğinde beklenmedik bir sonuç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kadınların ev işleri ile olan ilişkileri göz önüne alındığında, sıcak hava dalgalarına konut içerisinde daha fazla maruz kalmasının beklenmesi bu durumun temelini oluşturmaktadır. Ancak yine cinsiyet rolleri ve toplumsal normlar çerçevesinde erkekler açısından bir değerlendirme yapıldığında çoğunlukla dış ortamda çalışmaları ve aşırı sıcaklara doğrudan maruz kalma durumları sonucunda olumsuzlukları daha yoğun ve etkili hissetmeleri gibi faktörler, daha duyarlı olmalarının nedenleri arasında yer alabilir. Özellikle cinsiyet konusunda ortaya çıkan bu durum dikkate alınarak, sıcak hava dalgaları ve cinsiyet arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalara hız verilmeli ve nedenleri üzerine yoğunlaşılmalıdır. Bu çalışmaların daha etkili ve uygun çözümler üretmeye yardımcı olması mümkündür.

Mekânların fiziksel özellikleri, bu mekânların yaşanabilirliği, organizasyonu ve davranış kalıpları ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda gündelik hayatın gerçekleştiği konutlar, sıcak hava dalgalarına uyum kapsamında fiziksel özellikleri ile bir deney alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla araştırmanın altını çizdiği bir diğer konu mimarlık ve şehircilik bağlamında iklim değişikliğine uyum kapsamında tasarlanan projelendirmelerin önemidir.

Kaynakça

- Abrahamson, V., Wolf, J., Lorenzoni, I., Fenn, B., Kovats, S., Wilkinson, P., ... & Raine, R. (2009). Perceptions Of Heatwave Risks To Health: Interview-Based Study Of Older People In London And Norwich, Uk. *Journal Of Public Health*, 31(1), 119-126.
- Amou, M., Gyilbag, A., Demelash, T., & Xu, Y. (2020). Heatwaves in Kenya 1987–2016: Facts from Chirts High Resolution Satellite Remotely Sensed and Station Blended Temperature Dataset. *Atmosphere*, 12(1), 37.
- Ashraf, S. A., & Faruk, M. (2018). Children's Perspective On Adaptation To Heat Waves And Heavy Precipitation In Dhaka, Bangladesh. *Procedia Engineering*, 212, 768-775.
- Åström, D. O., Forsberg, B., Ebi, K. L., & Rocklöv, J. (2013). Attributing Mortality From Extreme Temperatures To Climate Change In Stockholm, Sweden. *Nature Climate Change*, 3(12), 1050-1054. Doi.Org/10.1038/Nclimate2022

- Bansal, N. K., Garg, S. N., & Kothari, S. (1992). Effect Of Exterior Surface Colour On The Thermal Performance Of Buildings. *Building And Environment*, 27(1), 31-37.
- Barriopedro, D., Fischer, E. M., Luterbacher, J., Trigo, R. M., & García-Herrera, R. (2011). The Hot Summer Of 2010: Redrawing The Temperature Record Map Of Europe. *Science*, 332(6026), 220-224. Doi.Org/10.1126/Science.1201224
- Barth, M., & Rieckmann, M. (2013). A Review On Research İn Higher Education For Sustainable Development. In 7th World Environmental Education Congress, Marrakech, Morocco (Pp. 9-14).
- Benestad, R. E. (2004). Record-Values, Nonstationarity Tests And Extreme Value Distributions. *Global And Planetary Change*, 44(1-4), 11-26. Doi.Org/10.1016/J.Gloplacha.2004.06.002
- Bom. (The Bureau Of Meteorology). (2019). Tracking Australia's Climate Through 2019. Erişim Adresi: [Http://Www.Bom.Gov.Au/Climate/Updates/Articles/A036.Shtml](http://www.bom.gov.au/climate/updates/articles/A036.shtml) (Erişim Tarihi: 23.10.2021).
- Bozonnet, E., Doya, M., & Allard, F. (2011). Cool Roofs İmpact On Building Thermal Response: A French Case Study. *Energy And Buildings*, 43(11), 3006-3012.
- Bustinza, R., Lebel, G., Gosselin, P., Bélanger, D., & Chebana, F. (2013). Health İmpacts Of The July 2010 Heat Wave İn Quebec, Canada. *Bmc Public Health*, 13(1), 1-7. Doi.Org/10.1186/1471-2458-13-56
- Cacciotti, R., Kaiser, A., Sardella, A., De Nuntii, P., Drdácıký, M., Hanus, C., & Bonazza, A. (2021). Climate Change-İnduced Disasters And Cultural Heritage: Optimizing Management Strategies İn Central Europe. *Climate Risk Management*, 32, 100301.
- Can, G., Şahin, Ü., Sayılı, U., Dubé, M., Kara, B., Acar, H. C., İnan, B., Sayman, Ö. A., Lebel, G., Bustinza, R., Küçükali, H., Güven, U., & Gosselin, P. (2019). Excess Mortality İn Istanbul During Extreme Heat Waves Between 2013 And 2017. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(22), 4348. Doi.Org/10.3390/İjerp16224348.
- Castells, M. (2009). *The Rise Of The Network Society: The İnformation Age: Economy, Society, And Culture (V. 1)*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Cegnar, T. (2004). The Exceptional Metereological Conditions İn Summer 2003 İn Europe. *Extreme Weather And Climatic Events And Public Health Responses*. Eur/04/5036, 794, 15-17.
- Cheng, Q., Jin, H., & Ren, Y. (2023). Compound Daytime And Nighttime Heatwaves For Air And Surface Temperature Based On Relative And Absolute Threshold Dynamic Classified İn Southwest China, 1980–2019. *Sustainable Cities And Society*, 91, 104433.
- Cheng, V., Ng, E., & Givoni, B. (2005). Effect Of Envelope Colour And Thermal Mass On İndoor Temperatures İn Hot Humid Climate. *Solar Energy*, 78(4), 528-534.
- Costella, C., Van Aalst, M., Georgiadou, Y., Slater, R., Reilly, R., Mccord, A., ... & Barca, V. (2023). Can Social Protection Tackle Emerging Risks From Climate

- Change, And How? A Framework And A Critical Review. *Climate Risk Management*, 100501.
- Costello, A., Abbas, M., Allen, A., Ball, S., Bell, S., Bellamy, R., Friel, S., Groce, N., Johnson, A., Kett, M., Lee, M., Levy, C., Maslin, M., Mccoy, D., Mcguire, B., Montgomery, H., Napier, D., Pagel, C., Patel, J., De Oliveira, J.A.P., Redclift, N., Rees, H., Rogger, D., Scott, J., Stephenson, J., Twigg, J., Wolff, J. & Patterson, C. (2009). *Managing The Health Effects Of Climate Change: Lancet And University College London Institute For Global Health Commission. The Lancet*, 373(9676), 1693-1733. Doi.Org/10.1016/S0140-6736(09)60935-1
- Coumou, D., & Rahmstorf, S. (2012). A Decade Of Weather Extremes. *Nature Climate Change*, 2(7), 491-496. Doi.Org/10.1038/Nclimate1452
- Coumou, D., Robinson, A., & Rahmstorf, S. (2013). Global Increase In Record-Breaking Monthly-Mean Temperatures. *Climatic Change*, 118(3), 771-782. Doi.Org/10.1007/S10584-012-0668-1
- Cüceloğlu, D. (2004). *İnsan Ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çakın, Ş. (1988). *Mimari Tasarım, İnsan, Toplum Ve Çevre İlişkileri*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Demir Kahraman, M. (2014). İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite. *Planlama*. 2014;24(2):74-84 doi: 10.5505/planlama.2014.29591
- Demirtaş, M. (2017). Şiddetli Sıcak Hava Dalgaları: Dinamik-Fiziksel Etkenler Ve Bu Sıcak Hava Dalgalarının Özellikleri. *Saü Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 190-202. Doi.Org/10.16984/Saufenbilder.297005
- Dey, R., & Lewis, S. C. (2021). Natural Disasters Linked To Climate Change. In *The Impacts Of Climate Change* (Pp. 177-193). Elsevier.
- Domínguez-Amarillo, S., Fernández-Agüera, J., Sendra, J. J., & Roaf, S. (2019). The Performance Of Mediterranean Low-Income Housing In Scenarios Involving Climate Change. *Energy And Buildings*, 202, 109374.
- Eckstein, D., Hutfls, M. L., & Wings, M. (2020). *Global Climate Risk Index 2019: Who Suffers Most From Extreme Weather Events. Weather-Related Loss Events İn, 1998-2017*. Germanwatch.
- Eyüboğlu, H. & Zorlu, T. (2021). İç Mekânda Mekânsal Davranış Üzerine Bir Değerlendirme: Kütüphane Örneği . *Sanat Ve Tasarım Dergisi*, (27) , 223-241.
- Flores-Larsen, S., & Filippín, C. (2021). Energy Efficiency, Thermal Resilience, And Health During Extreme Heat Events İn Low-Income Housing İn Argentina. *Energy And Buildings*, 231, 110576.
- Frölicher, T. L., Fischer, E. M., & Gruber, N. (2018). Marine Heatwaves Under Global Warming. *Nature*, 560(7718), 360-364.
- Gaitani, N., Spanou, A., Saliari, M., Synnefa, A., Vassilakopoulou, K., Papadopoulos, K., ... & Lagoudaki, A. (2011). Improving The Microclimate İn Urban Areas: A

- Case Study İn The Centre Of Athens. *Building Services Engineering Research And Technology*, 32(1), 53-71.
- Gao, J., Cheng, Q., Duan, J., Xu, Z., Bai, L., Zhang, Y., Zhang, H., Wang, S., Zhang, Z. Su, H. (2019). Ambient Temperature, Sunlight Duration, And Suicide: A Systematic Review And Meta-Analysis. *Science Of The Total Environment*, 646, 1021-1029. Doi.Org/10.1016/J.Scitotenv.2018.07.098
- Gilbert, N. (2010). Russia Counts Environmental Cost Of Wildfires. *Nature News*, Doi.Org/10.1038/News.2010.404
- Gosling, S. N., Lowe, J. A., Mcgregor, G. R., Pelling, M., & Malamud, B. D. (2009). Associations Between Elevated Atmospheric Temperature And Human Mortality: A Critical Review Of The Literature. *Climatic Change*, 92(3), 299-341. Doi.Org/10.1007/S10584-008-9441-X
- Gupta, A. K., Guleria, S. (2018). "Heat-wave2016:A Documentation Study (Based on State of Telangana and Odisha Status)".
- Güney, E. E., & Tulum, H. (2021). 19. Yüzyıldan 2020'ye İdeal Ev Kavramı: Covid-19 Sürecinin Etkilerine İlişkin Bir Okuma. *Civilization*, 16(31), 337-360.
- Haggag, M., Yosri, A., El-Dakhakhni, W., & Hassini, E. (2022). Interpretable Data-Driven Model For Climate-Induced Disaster Damage Prediction: The First Step İn Community Resilience Planning. *International Journal Of Disaster Risk Reduction*, 73, 102884.
- Hallegatte, S. (2014). Modeling The Role Of Inventories And Heterogeneity İn The Assessment Of The Economic Costs Of Natural Disasters. *Risk Analysis*, 34(1), 152-167.
- Harlan, S. L., Deplet-Barreto, J. H., Stefanov, W. L., & Petitti, D. B. (2013). Neighborhood Effects On Heat Deaths: Social And Environmental Predictors Of Vulnerability İn Maricopa County, Arizona. *Environmental Health Perspectives*, 121(2), 197-204.
- Hassid, S., Santamouris, M. N. A. N. C., Papanikolaou, N., Linardi, A., Klitsikas, N., Georgakis, C., & Assimakopoulos, D. N. (2000). The Effect Of The Athens Heat Island On Air Conditioning Load. *Energy And Buildings*, 32(2), 131-141.
- He, R., Tsoulou, I., Thirumurugesan, S., Morgan, B., Gonzalez, S., Plotnik, D., ... & Mainelis, G. (2023). Effect Of Heatwaves On Pm2. 5 Levels İn Apartments Of Low-Income Elderly Population. A Case Study Using Low-Cost Air Quality Monitors. *Atmospheric Environment*, 119697.
- Hermann, M., Peeters, E. T., & Van Den Brink, P. J. (2023). Heatwaves, Elevated Temperatures, And A Pesticide Cause Interactive Effects On Multi-Trophic Levels Of A Freshwater Ecosystem. *Environmental Pollution*, 121498.
- Horton, R., Yohe, G., Easterling, W., Kates, R., Ruth, M., Sussman, E., ... & Lipschultz, F. (2014). Ch. 16: Northeast. *Climate Change Impacts İn The United States. The Third National Climate Assessment*, 371-395.

- Huang, W., Kan, H., & Kovats, S. (2010). The Impact Of The 2003 Heat Wave On Mortality İn Shanghai, China. *Science Of The Total Environment*, 408(11), 2418-2420. Doi.Org/10.1016/J.Scitotenv.2010.02.009.
- IPCC. (2019). *Climate Change And Land - An Ipcc Special Report On Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, And Greenhouse Gas Fluxes İn Terrestrial Ecosystems. Summary For Policymakers. Date Of Draft: 07 August 2019.*
- IPCC. (2021). *Summary For Policymakers. In Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution Of Working Group I To The Sixth Assessment Report Of The Intergovernmental Panel On Climate Change; MassonDelmotte, V., Zhai, P.A., Pirani, S.L., Connors, C., Péan, S., Berger, N., Caud, Y., Chen, L., Goldfarb, M.I., Gomis, M., Et Al., Eds.; Cambridge University Press: Cambridge, Uk, 2021.*
- Kahraman, M. D. (2014). İnsan İhtiyaçları Ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılrlık Olgusu Ve Mekansal Kalite. *Planlama*, 24(2), 74-84.
- Kaplan, M. & Tanrıverdi Kaya, A. (2020). Mekânsal Davranış Yaklaşımı ile Huzurevlerinin Mekânsal Örgütlenmesinin İrdelenmesi, Bolu ve Düzce Örnekleri. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8 (2020) 1337-1357. Doi: 10.29130/dubited.616331
- Karlessi, T., Santamouris, M., Apostolakis, K., Synnefa, A., & Livada, I. J. S. E. (2009). Development And Testing Of Thermochromic Coatings For Buildings And Urban Structures. *Solar Energy*, 83(4), 538-551.
- Kharbouch, Y., Boushaba, H., & Ameer, M. (2022). Optimisation Of The İnsulation Thickness For The External Walls İn Morocco While Considering The Effect Of Climate Change. *Thermal Science And Engineering Progress*, 35, 101455.
- Khurana, R., Mugabe, D., & Etienne, X. L. (2022). Climate Change, Natural Disasters, And İnstitutional İntegrity. *World Development*, 157, 105931.
- Kjellstrom, T., Maître, N., Saget, C., Otto, M., & Karimova, T. (2019). *Working On A Warmer Planet: The İmpact Of Heat Stress On Labour Productivity And Decent Work. Geneva: International Labor Organization.*
- Kochanek K.D., Miniño, A.M., Murphy, S.L., Xu, J., Kung, H.C. (2011). *Deaths: Final Data For 2009. National Vital Statistics Reports; V. 60, No. 3 Published Date: December 29, 2011.*
- Kovats, R. S., & Hajat, S. (2008). Heat Stress And Public Health: A Critical Review. *Annu. Rev. Public Health*, 29, 41-55.
- Kreft, S., & Eckstein, D. (2013). *Global Climate Risk Index 2014-Who Suffers Most From Extreme Weather Events? Weather-Related Loss Events İn 2012 And 1993 To 2012. UK Collaborative on Development Research, United Kingdom.*
- Lewis, P. G. T., Chiu, W. A., Nasser, E., Proville, J., Barone, A., Danforth, C., ... & Craft, E. (2023). Characterizing Vulnerabilities To Climate Change Across The United States. *Environment International*, 172, 107772.

- Linnenluecke, M. K., Griffiths, A., & Winn, M. (2012). Extreme Weather Events And The Critical Importance Of Anticipatory Adaptation And Organizational Resilience In Responding To Impacts. *Business Strategy And The Environment*, 21(1), 17-32.
- Liu, J., Dong, H., Li, M., Wu, Y., Zhang, C., Chen, J., ... & Yang, J. (2023). Projecting The Excess Mortality Due To Heatwave And Its Characteristics Under Climate Change, Population And Adaptation Scenarios. *International Journal Of Hygiene And Environmental Health*, 250, 114157.
- Liu, J., Ren, Y., Tao, H., & Shalamzari, M. J. (2021). Spatial And Temporal Variation Characteristics Of Heatwaves In Recent Decades Over China. *Remote Sensing*, 13(19), 3824. Doi.Org/10.3390/Rs13193824
- Liu, T., Xu, Y. J., Zhang, Y. H., Yan, Q. H., Song, X. L., Xie, H. Y., Luo, Y., Rutherford, S., Chu, C., Lin, H. L. & Ma, W. J. (2013). Associations Between Risk Perception, Spontaneous Adaptation Behavior To Heat Waves And Heatstroke In Guangdong Province, China. *Bmc Public Health*, 13(1), 1-14. Doi.Org/10.1186/1471-2458-13-913
- Livada, I., Santamouris, M., & Assimakopoulos, M. N. (2007). On The Variability Of Summer Air Temperature During The Last 28 Years In Athens. *Journal Of Geophysical Research: Atmospheres*, 112(D12).
- Luber, G., & Mcgeehin, M. (2008). Climate Change And Extreme Heat Events. *American Journal Of Preventive Medicine*, 35(5), 429-435. Doi.Org/10.1016/J.Amepre.2008.08.021
- Margulis, S., Narain, U., Chinowsky, P., Cretegy, L., Hughes, G., Kirshen, P., ... & Wheeler, D. (2010). Cost To Developing Countries Of Adapting To Climate Change: New Methods And Estimates - the Global Report of the Economics of Adaptation to Climate Change Study. World Bank Group. United States of America.
- Marvin, H. J., Kleter, G. A., Noordam, M. Y., Franz, E., Willems, D. J., & Boxall, A. (2013). Proactive Systems For Early Warning Of Potential Impacts Of Natural Disasters On Food Safety: Climate-Change-Induced Extreme Events As Case In Point. *Food Control*, 34(2), 444-456.
- Mirchandani, H. G., Mcdonald, G., Hood, I. C., & Fonseca, C. (1996). Heat-Related Deaths In Philadelphia—1993. *The American Journal Of Forensic Medicine And Pathology*, 17(2), 106-108.
- Mishra, V., & Sadhu, A. (2022). Towards The Effect Of Climate Change In Structural Loads Of Urban Infrastructure: A Review. *Sustainable Cities And Society*, 104352.
- Moriondo, M., Good, P., Durao, R., Bindi, M., Giannakopoulos, C., & Corte-Real, J. (2006). Potential Impact Of Climate Change On Fire Risk In The Mediterranean Area. *Climate Research*, 31(1), 85-95.
- Mukherjee, S., & Mishra, A. K. (2021). Increase In Compound Drought And Heatwaves In A Warming World. *Geophysical Research Letters*, 48(1), E2020gl090617. Doi.Org/10.1029/2020gl090617
- Nalçakan, M., Koyuncu, Ş., Ağaoglu Çobanlar, G., Acırlı, Z. (2021) Covid-19 Pandemi Sürecinde Değişen Konut Algısı: İç Mimarlık Öğrencilerinin Değerlendirmeleri,

- Uluslararası Hakemli Tasarım Ve Mimarlık Dergisi, Sayı 23, Ss. 146-176. Doi: 10.17365/Tmd.2021.Turkey.23.05
- Öztürk, T., Ceber, Z. P., Türkeş, M., & Kurnaz, M. L. (2015). Projections Of Climate Change İn The Mediterranean Basin By Using Downscaled Global Climate Model Outputs. *International Journal Of Climatology*, 35(14), 4276-4292. Doi.Org/10.1002/Joc.4285
- Özusağlam, E., Atalay, A., & Toprak, S. (2009). Web Tabanlı Anket Hazırlama Sistemi. Xı. Akademik Bilişim Konferansı,(11-13 Şubat), Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- Panwar, V., & Sen, S. (2019). Economic İmpact Of Natural Disasters: An Empirical Re-Examination. *Margin. The Journal Of Applied Economic Research*, 13(1), 109-139.
- Park, J. Y., & Nagy, Z. (2018). Comprehensive Analysis Of The Relationship Between Thermal Comfort And Building Control Research-A Data-Driven Literature Review. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 82, 2664-2679.
- Perkins, S. E., Alexander, L. V., & Nairn, J. R. (2012). Increasing Frequency, İntensity And Duration Of Observed Global Heatwaves And Warm Spells. *Geophysical Research Letters*, 39(20). Doi.Org/10.1029/2012gl053361.
- Poumadere, M., Mays, C., Le Mer, S., & Blong, R. (2005). The 2003 Heat Wave İn France: Dangerous Climate Change Here And Now. *Risk Analysis: An International Journal*, 25(6), 1483-1494.
- Proag, V. (2014). The Concept Of Vulnerability And Resilience. *Procedia Economics And Finance*, 18, 369-376. Doi.Org/10.1016/S2212-5671(14)00952-6
- Rahif, R., Kazemi, M., & Attia, S. (2023). Overheating Analysis Of Optimized Nearly Zero-Energy Dwelling During Current And Future Heatwaves Coincided With Cooling System Outage. *Energy And Buildings*, 112998.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Roudier, P., Andersson, J., Donnelly, C., Feyen, L., Greuell, W., & Ludwig, F. (2016). Projections Of Future Floods And Hydrological Droughts İn Europe Under A+ 2 C Global Warming. *Climatic Change*, 135(2), 341-355.
- Sakka, A., Santamouris, M., Livada, I., Nicol, F., & Wilson, M. (2012). On The Thermal Performance Of Low İncome Housing During Heat Waves. *Energy And Buildings*, 49, 69-77.
- Sánchez, C. S. G., González, F. J. N., & Aja, A. H. (2018). Energy Poverty Methodology Based On Minimal Thermal Habitability Conditions For Low İncome Housing İn Spain. *Energy And Buildings*, 169, 127-140.
- Santamouris, M., Papanikolaou, N., Livada, I., Koronakis, I., Georgakis, C., Argiriou, A., & Assimakopoulos, D. N. (2001). On The İmpact Of Urban Climate On The Energy Consumption Of Buildings. *Solar Energy*, 70(3), 201-216.
- Schär, C., Vidale, P. L., Lüthi, D., Frei, C., Häberli, C., Liniger, M. A., & Appenzeller, C. (2004). The Role Of İncreasing Temperature Variability İn European Summer Heatwaves. *Nature*, 427(6972), 332-336.

- Semenza, J. C., Rubin, C. H., Falter, K. H., Selanikio, J. D., Flanders, W. D., Howe, H. L., & Wilhelm, J. L. (1996). Heat-Related Deaths During The July 1995 Heat Wave İn Chicago. *New England Journal Of Medicine*, 335(2), 84-90.
- Sheridan, S. C. (2007). A Survey Of Public Perception And Response To Heat Warnings Across Four North American Cities: An Evaluation Of Municipal Effectiveness. *International Journal Of Biometeorology*, 52, 3-15.
- Sommer, R. (1959). "Studies İn Personal Space". *Sociometry*, 20(3), 247-260.
- Sun, X., Sun, Q., Zhou, X., Li, X., Yang, M., Yu, A., & Geng, F. (2014). Heat Wave İmpact On Mortality İn Pudong New Area, China İn 2013. *Science Of The Total Environment*, 493, 789-794. Doi.Org/10.1016/J.Scitotenv.2014.06.042
- Tan, J., Zheng, Y., Song, G., Kalkstein, L. S., Kalkstein, A. J., & Tang, X. (2007). Heat Wave İmpacts On Mortality İn Shanghai, 1998 And 2003. *International Journal Of Biometeorology*, 51(3), 193-200. Doi.Org/10.1007/S00484-006-0058-3
- Taylor, E. V., Vaidyanathan, A., Flanders, W. D., Murphy, M., Spencer, M., & Noe, R. S. (2018). Differences İn Heat-Related Mortality By Citizenship Status: United States, 2005–2014. *American Journal Of Public Health*, 108(S2), S131-S136. Doi.Org/10.2105/Ajph.2017.304006
- Terés-Zubiaga, J., Martín, K., Erkoreka, A., & Sala, J. M. (2013). Field Assessment Of Thermal Behaviour Of Social Housing Apartments İn Bilbao, Northern Spain. *Energy And Buildings*, 67, 118-135.
- Thl. (Finnish Institute For Health And Welfare) (2019). Last Summer Heat Wave Increased the Mortality of Older People Prepare for Hot Weather in Time. Erişim Adresi: <https://Thl.Fi/En/Web/Thlfi-En/-/Last-Summer-S-Heat-Wave-Increased-The-Mortality-Of-Older-People-Prepare-For-Hot-Weather-In-Time> (Erişim Tarihi: 24.10.2021)
- Trinh, T. A., Feeny, S., & Posso, A. (2021). The İmpact Of Natural Disasters And Climate Change On Agriculture: Findings From Vietnam. In *Economic Effects Of Natural Disasters* (Pp. 261-280). Academic Press.
- Upadhyaya, A., Fisichella, M., & Nejd, W. (2023). Towards Sentiment And Temporal Aided Stance Detection Of Climate Change Tweets. *Information Processing & Management*, Doi.Org/10.1016/J.İpm.2023.103325
- Vaidyanathan, A., Malilay, J., Schramm, P., & Saha, S. (2020). Heat-Related Deaths—United States, 2004–2018. *Morbidity And Mortality Weekly Report*, 69(24), 729.
- Vandentorren, S., Bretin, P., Zeghnoun, A., Mandereau-Bruno, L., Croisier, A., Cochet, C., ... & Ledrans, M. (2006). August 2003 Heat Wave İn France: Risk Factors For Death Of Elderly People Living At Home. *The European Journal Of Public Health*, 16(6), 583-591.
- Vautard, R., Gobiet, A., Jacob, D., Belda, M., Colette, A., Déqué, M., ... & Yiou, P. (2013). The Simulation Of European Heat Waves From An Ensemble Of Regional Climate Models Within The Euro-Cordex Project. *Climate Dynamics*, 41, 2555-2575.

- Wang, J., Chen, Y., Tett, S. F., Yan, Z., Zhai, P., Feng, J., & Xia, J. (2020). Anthropogenically-Driven Increases In The Risks Of Summertime Compound Hot Extremes. *Nature Communications*, 11(1), 1-11. Doi.Org/10.1038/S41467-019-14233-8
- Wang, W., & Mccarl, B. A. (2013). Temporal Investment In Climate Change Adaptation And Mitigation. *Climate Change Economics*, 4(02), 1350009.
- Watts, N., Amann, M., Arnell, N., Ayeb-Karlsson, S., Beagley, J., Belesova, K., ... & Costello, A. (2020). The 2020 Report Of The Lancet Countdown On Health And Climate Change: Responding To Converging Crises. *The Lancet*. Doi.Org/10.1016/S0140-6736(20)32290-X
- White-Newsome, J. L., Sánchez, B. N., Parker, E. A., Dvonch, J. T., Zhang, Z., & O'Neill, M. S. (2011). Assessing Heat-Adaptive Behaviors Among Older, Urban-Dwelling Adults. *Maturitas*, 70(1), 85-91.
- WHO (World Health Organizations) (2021). Climate Change. Erişim Adresi: https://www.who.int/health-topics/Climate-Change#Tab=Tab_1 (Son Erişim: 29.03.2023).
- Williams, A. A., Spengler, J. D., Catalano, P., Allen, J. G., & Cedeno-Laurent, J. G. (2019). Building Vulnerability In A Changing Climate: Indoor Temperature Exposures And Health Outcomes In Older Adults Living In Public Housing During An Extreme Heat Event In Cambridge, Ma. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(13), 2373.
- Wolf, J., Adger, W. N., Lorenzoni, I., Abrahamson, V., & Raine, R. (2010). Social Capital, Individual Responses To Heat Waves And Climate Change Adaptation: An Empirical Study Of Two Uk Cities. *Global Environmental Change*, 20(1), 44-52.
- Yi, C., & Yang, H. (2020). Heat Exposure Information At Screen Level For An Impact-Based Forecasting And Warning Service For Heat-Wave Disasters. *Atmosphere*, 11(9), 920. Doi.Org/10.3390/Atmos11090920
- Zhang, Y., Hu, S., Yan, D., Guo, S., & Li, P. (2021). Exploring Cooling Pattern Of Low-Income Households In Urban China Based On A Large-Scale Questionnaire Survey: A Case Study In Beijing. *Energy And Buildings*, 236, 110783.
- Ziegler, T. B., Coombe, C. M., Rowe, Z. E., Clark, S. J., Gronlund, C. J., Lee, M., ... & O'Neill, M. S. (2019). Shifting From “Community-Placed” To “Community-Based” Research To Advance Health Equity: A Case Study Of The Heatwaves, Housing, And Health: Increasing Climate Resiliency In Detroit (Hhh) Partnership. *International Journal Of Environmental Research And Public Health*, 16(18), 3310.

Karaman-Ayrancı Divle Köyü'nde Bulunan İki Çeşmenin Mimari Açından İncelenmesi

Ali TEKİN¹

Öz

Araştırma Makalesi

Türk mimarisinin en önemli yapı gruplarından olan çeşmeler, canlıların yaşamı için de vazgeçilmezdir. Çeşmeler; ortada nişi örten bir kemer, taslık/bardaklık, lüle, musluktan akan suyun biriktiği bir yalak, yalağın iki yanında dinlenme sekisi bulunan cephe düzenine sahiptir. Bu çalışmada, Divle'nin tarihi gelişimi ana hatlarıyla verilmeye çalışılmış ve köyde bulunan iki adet çeşme yapısının Türk su mimarisi içindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır. Köyde bulunan çeşmeler malzeme, plan, mimari ve süsleme özellikleri bakımından sanat tarihi disipliniyle ele alınmıştır. Ayrıca çeşmeler Karaman ve Konya başta olmak üzere Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırılmıştır.

Divle, Karaman'ın Ayrancı ilçesine bağlı bir köydür. Divle ve çevresinin Roma ve Bizans dönemleriyle birlikte önem kazandığı bilinmektedir. Türk yerleşimi ise muhtemelen Karamanoğulları döneminde başlamıştır. Divle, Osmanlı döneminde önemli bir kaza merkezi olarak dikkati çekmektedir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise Ayrancı'nın gelişmesiyle birlikte önemini yitirmiştir. Divle Köyü çeşmeleri bağımsız, tek cepheli ve sivri kemerli kuruluş sergilemektedir. Ayrıca bu çeşmeler taştan oyma lüleleriyle dikkat çekmektedirler. Bu çeşmelerin Geç Dönem Osmanlı özellikleri gösterdiğini ve işlevsellikleri ön planda tutularak inşa edilmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Karaman, Ayrancı, Divle, Çeşme Mimarisi

Architectural Analysis of Two Fountains Located in Divle Village, Karaman-Ayrancı

Abstract

Research Paper

Fountains, which are among the most important architectural structures in Turkish architecture, are also indispensable for the lives of living beings. The fountains feature a facade arrangement consisting of a central arch covering a niche, a basin for cups, a pipe, and a trough where the flowing water accumulates, along with resting sections on both sides of the trough. In this study, an attempt has been made to provide an outline of the historical development of Divle and to determine the placement of two fountain structures within the context of Turkish water architecture in the village. The village's fountains have been studied in terms of art history discipline, covering their materials, layout, architectural elements, and ornamentation. Furthermore, the fountains have been compared with similar examples in Anatolia, primarily in Karaman and Konya.

Divle, is a village located in the Ayrancı district of Karaman. It is known that Divle and its surroundings gained importance during the Roman and Byzantine periods. Turkish settlement likely began during the period of the Karamanoğlu dynasty. During the Ottoman period, Divle stood out as an important administrative center (kaza merkezi). However, starting from the mid-19th century, it gradually lost its significance with the development of Ayrancı. The fountains of Divle Village exhibit an independent, single-faced, and pointed-arched configuration. Additionally, these

¹Öğr. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, alitekin@kmu.edu.tr

fountains are noteworthy for their carved stone spouts. We can say that these fountains exhibit characteristics of Late Ottoman period and were constructed with a focus on functionality.

Keywords: Karaman, Ayrancı, Divle, Fountain Architecture

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 20.09.2023

Kabul Tarihi /Accepted 17.11.2023

1. Giriş

Ayrancı'nın yirmi altı köyünden biri olan Divle Köyü (Köylerimiz, 1968: 531) ilçeye on beş km uzaklıkta, sarp kayalıklarla çevrili bir vadi içerisinde dağınık bir şekilde kurulmuş olup, doğusunda Kıraman Köyü, batısında Ayrancı ilçesi ve Buğdaylı Köyü, kuzeyinde Ağızboğaz Köyü, güneyinde ise Melikli ve Çat köyleriyle çevrilidir (Kocatürk ve Ülkümen, 2017: 478).

Karaman çevresindeki, ismi Türkçe olmayan yerleşim merkezleri arasında yer alan Divle'nin, Roma-Bizans döneminde kurulmuş olduğu düşünülmektedir (Gümüşçü, 2001: 36). Köy, Antik çağda Lykaonia-Kilikya bağlantısını sağlayan yol üzerinde bulunmaktaydı (Kurt, 2011: 78). Divle isminin yanında bir de Devle (Değle) Köyü yer almaktadır. Devle'nin Mazanşehir'e (Madenşehir) bağlı Hisarlık karyesi olduğu sanılmaktadır (Gümüşçü, 2001: 36). I. yüzyılın ortalarına doğru Hristiyanlığın yayılmaya başlamasıyla birlikte, köy ve çevresinin önem kazandığı bilinmektedir. Özellikle Başlamışlı mevki ile birlikte çevresindeki kaya yerleşmeleri Bizans devrine tarihlendirilmektedir (Kurt, 2011: 79). Köydeki Türk varlığının ise Karamanoğulları döneminde gerçekleştiği ve yörenin Salur boyuna bağlı olduğu düşünülmektedir (Özel, 2008: 113-114). Bu dönemde Karamanoğlu Halil Bey'in köyde zaviye kurdurduğu bilinmektedir (Erdoğan, 1994: 92). Şikârî ise Karamanoğlu Fahreddin Bey'in Bolkar Dağı'nın dibindeki Devle'yi yaylak edinip burada bir saray yaptırdığını belirtmektedir (Şikari, 2005: 139). Bertrandon de la Broquière'in seyahatnamesinde (1432) Lârende ile Ereğli arasında konumlandırılan Mağara Köy'ün de Divle Köyü olduğu belirtilmektedir (Bertrandon, 2000: 181).

16. yüzyıl kaynaklarına göre Lârende livasına bağlı (387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri, 1996: 86) bir köy iken, 18. yüzyılın ilk yarısında ise kaza merkezi konumuna gelmiştir (Konya Şer'iyye Sicili 48/279-1). 1833 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın bölgeyi ele geçirip Helimoğullarından Mehmed'i kazaya voyvoda olarak atamıştır (Özel, 2008: 115). 1833-1845 yılları arası nüfus defterine göre Divle'nin beş mahallesi ve altı karyesi bulunmaktadır (Kayacık, 2019: 12). Kaza'nın 1852 yılında Sultan Abdülmecid'in emriyle Ereğli'ye bağlandığı anlaşılmaktadır (Özdil, 2012: 31). 1856-1857 yılı salnamesine göre ismi Kureyş maa Divle'dir (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1273: 95-69). 1860'lı yılların sonlarında ise kaza merkezliği

lağvedilerek nahiye merkezine dönüştürülmüştür (Özel, 2008: 235). 1868 Konya Salnamesine göre Ereğli Kazası'nın iki nahiyesinden biri olarak görülmektedir (Hicri 1285 Konya Vilayeti Sâl-namesi 1, 2007: 104). 1903 yılında Kırım Muhacirleri ile Osmaniye (Ayrancı) adlı yerleşimin kurulmasıyla köy durumuna gelmiştir (Kocatürk ve Ülkümen, 2017: 483). Köyün adı 1964 yılında Uçarman olarak değiştirilse de (İncekara, 2005: 214; Özel, 2008: 122), 2016 yılında tekrar Divle olmuştur (Kocatürk ve Ülkümen, 2017: 485).

2. Çeşmeler

2.1. Akpınar Çeşmesi

2.1.1. Malzeme ve Teknik

Çeşmenin yapım malzemesi kesme taş olup, derz aralarında betonarme harç görülmektedir. Kitabesi de taştır. Çeşmenin lülesi (Resim 6) ise mermerden yapılmıştır.

2.1.2. Mimari

Köy merkezine hâkim bir noktada, 156 ada, 48 parselde yer alan çeşme, doğu-batı doğrultusunda, bağımsız olarak konumlandırılmıştır. Yüksekliği 1.93 m, genişliği 1.95 m ve derinliği 1.21 m olan çeşme tek cephelidir (Resim 2-3). İki bölümlü bir yalağa sahip çeşmenin ilk yalağı taştan (Resim 5) ikincisi ise betonarmedir. Yapıda dinlenme sekisi bulunmamaktadır. 0.46x1.09 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, çeşme nişini de aynı kot da dolaşan düz profilli iki silmeyle süslenmiş yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. Çeşmenin taşlık bölümü yoktur. Çeşmenin örtüsü yağmur ve kar sularının daha kolay yapıdan uzaklaşması için önden arkaya doğru meyilli olarak yapılmıştır.

2.1.3. Süsleme

Çeşmenin silme kuşakları ve oyma şeklinde yapılmış lülesi süs unsuru olarak verilebilir.

2.1.4. Kitabe

0.28x0.29 m ölçülerindeki şu şekildedir:

1- 1936

2- ۱۲۰۰

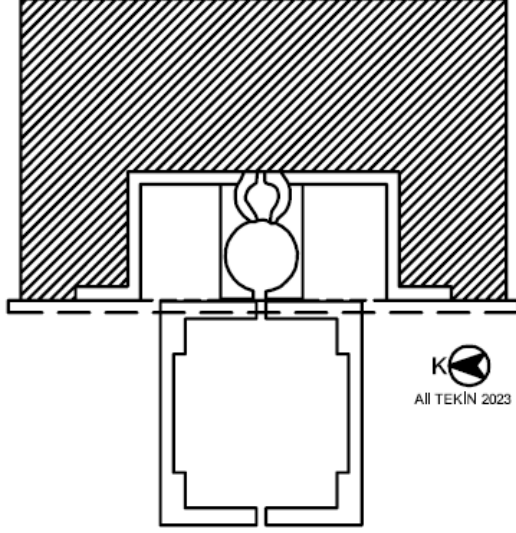
3- 1962

2.1.5. Tarihlendirme

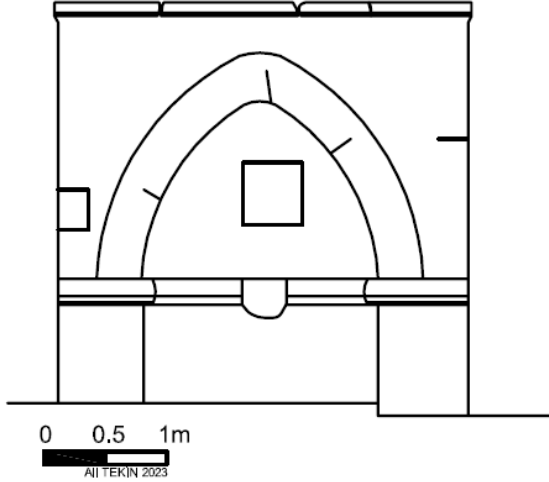
Kitabede ikisi Latin harflerle kazıma olarak, diğeri ise Arapça harflerle kabartma olarak verilmiş üç tarih ibaresi bulunmaktadır (Resim 7). Buna göre çeşme 1250/1834-1835 yılında inşa edilmiş, 1936 ve 1962 yıllarında tamir edilmiştir.

2.1.6. Mevcut Durum

Çeşme günümüzde sağlam olup işlevini sürdürmektedir.

Resim 1: Çeşmenin planı (A. Tekin)

Resim 2: Çeşmenin cephesi (A. Tekin)

Resim 3: Çeşmenin genel görünümü (Yazar arşivi)

Resim 4: Çeşmenin batı cephesi (Yazar arşivi)

Resim 5: Çeşmenin yalağı (Yazar arşivi)

Resim 6: Çeşmenin lüllesi (Yazar arşivi)

Resim 7: Çeşmenin kitabesi (Yazar arşivi)

2.2. Adsız Çeşme

2.2.1. Malzeme ve Teknik

Yapımında kesme taş ve derz aralarında betonarme harç kullanılmıştır.

2.2.2. Mimari

Köy içi mevkiinde 194 ada, 11 parselde yer alan çeşme, eğimli bir arazi üzerinde (Resim 10) ve kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılmıştır. Bağımsız inşa edilen tek cepheli çeşme (Resim 9), 1.54 m yüksekliğinde, 1.99 m genişliğinde ve 0.93 m derinliğindedir olup, yalak kısmı toprak altında kalmıştır. Dinlenme sekisi bulunmayan çeşmenin, 0.24x0.38 m ölçülerinde bir lülesi (Resim 12) bulunmaktadır. 0.48x1.12 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. Kitabelik ise boştur. Hemen altında ise dikdörtgen formlu taslık bölümü vardır. Çeşmenin örtüsü kısmen yıkık vaziyettedir.

2.2.3. Süsleme

Çeşmenin oyma şeklinde yapılmış lülesi tek süsleme unsuru olarak gösterilebilir.

2.2.4. Kitabe

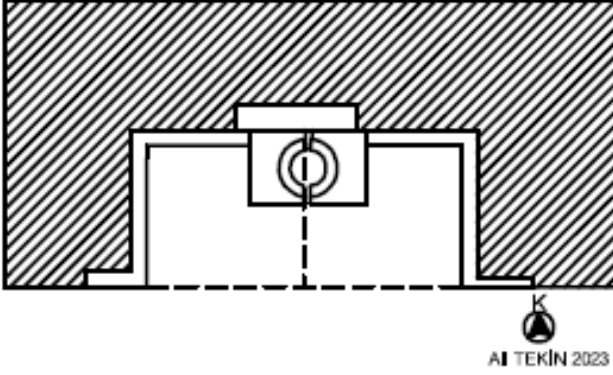
Çeşmede herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

2.2.5. Tarihlendirme

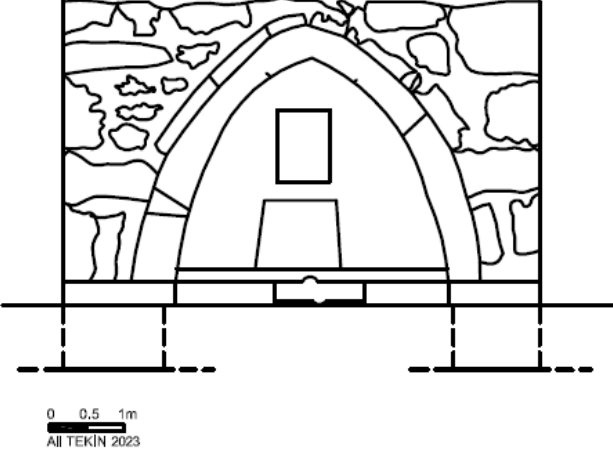
Çeşmenin cephe kompozisyonu ve Akpınar Çeşmesi ile benzerliği dikkate alındığında 19. yüzyılın ortalarında yapıldığını söyleyebiliriz.

2.2.6. Mevcut Durum

Çeşme günümüzde kısmen sağlam fakat işlevsizdir.

Resim 8: Çeşmenin planı (A Tekin)

Resim 9: Çeşmenin cephesi (A. Tekin)

Resim 10: Çeşmenin genel görünümü (Yazar arşivi)

Resim 11: Çeşmenin batı cephesi (Yazar arşivi)

Resim 12: Çeşmenin lülesi (Yazar arşivi)

3. Değerlendirme ve Karşılaştırma

Anadolu’da inşa edilen çeşmeler, bugüne kadar yapılan çalışmalarla birlikte farklı şekillerde değerlendirilmiş ve sınıflandırılmıştır (Arseven, 1943: 389-390; Aytöre, 1962: 45-49; Ödekan, 1992: 284; Önge, 1997: 11-18). Divle Köyü’ndeki çeşmeler malzeme, yapı elamanlarına, kitabe ve süsleme gibi ana başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz Akpınar Çeşmesi ve Adsız Çeşme bağımsız olarak, tek cepheli ve sivri kemerli formda inşa edilmişlerdir. Karaman Hisar Çeşmesi (1809) (Denktaş, 2000: 95), Bayburt Paşaoğlu Çeşmesi (1810) (Karademir, 2016: 338), Mersin Mut Hacı Ahmetli Köyü Çeşmesi (1833-34) (Dayar, 2017: 51), Karaman Davulcu Çeşmesi (1835) (Denktaş, 2002: 195), Aksaray Taşpınar Uzartık Çeşmesi (1835-36) (Erdal, 2014: 384), Konya Ahırlı Akkise Tatlıoluk Çeşmesi (1861) (Mutlu, 2014: 116), Aksaray Karataş Köyü Hacı Mehmed Çeşmesi (1897-98) (Erdal, 2014: 387), Karaman Damlapınar Köyü Çeşmesi (1899) (Karpuz, 2009: 358), Karaman Aşırın Çeşmesi (19. yüzyıl başları) (Denktaş, 2000: 84) Karaman Kazımkarabekir Yollarbaşı Köyü Çeşmesi (19. yüzyıl) (Karpuz, 2009: 591), Mersin Erdemli Arslanlı Köyü Çeşmesi (19. yüzyıl) (Tay, 2018: 680), Denizli Çivril Tokca Koca Çeşmesi (19. yüzyıl) (Cirtil, 2008: 84), Mersin Erdemli Karahıdırlı Köyü Çeşmesi (19. yüzyıl) (Tay, 2018: 690), Karaman Mavu Çeşme (19. yüzyılın ikinci yarısı) (Denktaş, 2000: 135), Mersin Gülnar Miskale Çeşmesi (19. yüzyılın son çeyreği) (Erbaş, 2022: 55), Aksaray Koçpınar Çeşmesi (19-20. yüzyıl) ((Erdal, 2014: 390) ve Konya Hatunsaray Gökyurt Yukarı Harman Yeri Çeşmesi (19. yüzyıl sonu

ile 20. yüzyıl başları) (Mutlu ve Bozkurt, 2023: 706) 19. yüzyılda yapılmış, bağımsız kuruluşlu, tek cepheli ve sivri kemerli çeşmelerden bazılarıdır.

3.1. Malzeme

Akpınar ve Adsız çeşmelerinin inşa malzemesi taştır. Derz aralarında ise betonarme harç kullanılmıştır. Akpınar Çeşmesi'nin lülesi mermerdir.

3.2. Yapı Elemanları

3.2.1. Duvar

Divle Köyü'ndeki çeşmelerin arka ve yan cepheleri duvarlarla sınırlandırılmıştır.

3.2.2. Ayaklar

Örneklerimizde çeşme nişini örten kemerler, yanlarda yekpare ayaklar tarafından taşınmaktadır. Kemer taşıyan bu ayaklar 0.42 m eninde ve 0.27 m ile 0.52 m yüksekliğindedir.

3.2.3. Kemerler

Çeşme mimarisinde en önemli yapı elemanı kemerlerdir. Divle Köyü'ndeki çeşmeler sivri kemerlidir.

3.2.4. Örtü

Akpınar Çeşmesi'nin örtüsü meyilli olarak yapılmıştır. Adsız Çeşme'nin örtüsü ise günümüze ulaşmamıştır.

3.2.5. Taslık/Bardaklık

Örneklerimizden sadece Adsız Çeşme'de dikdörtgen formlu bir taslık bölümü bulunmaktadır. Dahhak Sokak Çeşmesi (XIX. yüzyıl başları) (Denktaş, 2000: 101) ve Kazımkarabekir Yollarbaşı Köyü Çeşmesi (XIX. yüzyıl) (Karpuz, 2009: 591) Karaman'daki taslığı dikdörtgen formlu çeşmelerdendir.

3.2.6. Dinlenme Sekileri

Örneklerimizde dinlenme sekisi bulunmamaktadır.

3.2.7. Su Yalağı

Çeşmelerin önüne yerleştirilen ve yanlara su sıçramasını diye konulan delikli tekne olan yalaklar, aynı zamanda hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan kaplardır (Hasol, 1979: 531). Akpınar Çeşmesi'nin yalağı iki bölümdür. Adsız Çeşme'nin ise muhtemelen yol kodunun altında kalmıştır.

3.2.8. Kitabe

Akpınar Çeşmesi'nin kitabesi taş malzemeden yapılmıştır. Kitabede görülen üç farklı tarihten Arapça olanı kabartma, Latin harfli olanları ise kazıma şeklinde verilmiştir.

3.2.9. Süsleme

İncelediğimiz örnekler süsleme açısından oldukça sadedir ve işlevleri ön planda tutularak inşa edilmişlerdir. Akpınar Çeşmesi'nde silme kuşağı ve mermerden oyma lüle cepheyi hareketlendiren unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Adsız Çeşme'de ise taştan oyma lülesi tek süs unsuru olarak sayılabilir.

4. Sonuç

Divle Köyü'nde bulunan Akpınar ve Adsız çeşmeleri mimari açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çeşmeler malzeme, yapı elemanları ve süsleme özellikleri bakımından ele alınmış ve Türk mimarisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Akpınar Çeşmesi bakımlı ve faal durumda, Adsız Çeşme ise kısmen bakımlı olup işlevsizdir. Tek cepheli biçimde inşa edilen örneklerimiz sivri kemer formudur. Kesme taşla inşa edilen çeşmeler kendilerine has lüleleriyle dikkati çekmektedir. Süsleme yönünden ise sade örneklerdir. Günümüzde her eve içme suyunun gelmesi, bu çeşmelere olan ihtiyacın ortadan kalkmasına ve çeşmelerin kaderine terk edilmesine sebep olmuştur. Günümüze ulaşan çeşmelerin koruma altına alınması, onarım gerektirenlerin ise restore edilmesi son derece önemlidir.

Kaynakça

- 48 Numaralı Konya Şer'iyye Sicil Defteri, H. 1130-1131 (1717-1719).
- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I Konya, Bey-şehri, Ak-şehir, Larende, Ak-saray, Niğde, Kayseriyye ve İç-il Livâları, Haz. Ahmet Özkılınç vd., Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:32, Defter-i Hâkânî Dizisi: III, 1996).
- Aytöre, Ayhan (1962). "Türklerde Su Mimarisi". *I. Türk Sanatları Kongresi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi: 45-69.
- Bertrandon de la Broquiére (2000). *Bertrandon de la Broquiére'in Deniz Aşırı Seyahati* (Haz. Ch. Schefer, Çev. İlhan Arda). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Cirtil, Saim (2008). "Denizli Çivril Su Yapıları". Ali Boran vd. (Ed.). *Uluçam Armağanı*. Ankara: Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları: 71-96.
- Dayar, Murat (2017). *Mersin - Mut'taki Mimari Eserler*, Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Denktaş, Mustafa (2000). *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri: Kırılcım Yayınları.
- Erbaş, Sümeyye (2022). *Gülner'daki Türk Devri Mimari Eserler*, Yüksek lisans tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Erdal, Zekai (2014). Aksaray'da Türk Devri Mimarisi, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Erdoğan, M. Akif (1994). "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX: 89-158.
- Gümüüşü, Osman (2001). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hasol, Doğan (1979). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Hicri 1285 Konya Vilayeti Sâl-nâmesi-1-* (2007). Konya Büyükşehir Belediyesi, Konya.
- İncekara, H. İbrahim (2005). "Karaman İlçe, Köy ve Kasaba İsimlerinin Anlamları". Şu kitapta: *Karaman Tarihi ve Kültürü*. VI, Karaman: Karaman Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 195-222.
- Karademir, Murat (2016). "Tarihî Bayburt Çeşmelerinden Örnekler". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 19 (1): 327-347.
- Karpuz, Haşim (2009). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kayacık, Berna (2019). *Divle Kazasının Nüfus Yapısı (1833-1845)*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kocatürk, Adem ve Ülkümen, Osman (2017). *İlçe, Belde ve Köyleri ile Karaman Tarihi*. İstanbul: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları.
- Köylerimiz I Mart 1968 Gününe Kadar*. (1968). Ankara: Başbakanlık Basımevi D.S.İ.

- Kurt, Mehmet (2011). *Antik Çağda Karaman (Laranda) ve Yakın Çevresi (Tarihi Coğrafya-Yerleşimler-Kalıntılar-Buluntular)*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Mutlu, Mehmet (2014). *Konya'da Su Mimarisi*, Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Mutlu, Mehmet ve Bozkurt, Tolga (2023). "Konya-Hatunsaray (Lystra) ve Çevresindeki Su Yapıları". *DTCF Dergisi*, 63 (1): 686-745.
- Ödekan, Ayla (1992). "Kentçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme". Ömer Kırkpınar (Haz.). *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları: 281-290.
- Önge, Yılmaz (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özdil, Orhan (2012). *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Ereğli*. Konya: Anadolu Ereğli Güç Birliği Derneği Kültür Yayınları.
- Özel, Muzaffer (2008). *Karaman Ayrancı Tarihi ve Bugünü*. İstanbul: Çapa Matbaası.
- Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye. Sene 1273 (1857), 11. Def'a, İstanbul: Takvimhane-i Amire, (1273/1856). Ruesay-ı Milel-i Hamse yok.
- Şikârî (2005). *Karamnâme (Zamanın Kahramanı Karamaniler'in Tarihi)* (Haz. Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu). İstanbul: Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını.
- Tay, Lokman (2018). "Mersin-Erdemli Çeşmeleri". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2): 675-701.

Türkiye’de Grev Hakkını Düzenleyen Kuralların ILO Normları ile Uyumu M. Seyyid YELEK¹

Öz

Araştırma Makalesi

İşçilerin ekonomik, sosyal ve mesleki çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla başvurdukları en önemli araçlardan biri olan grev, uluslararası hukukta temel bir hak olarak tanınmıştır. Bu kapsamda grev hakkına yönelik içtihatların oluşumunda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önemli bir konum üstlenmiştir. Örgütün denetim organları yıllar boyunca yürüttükleri çalışmalar ve ele aldıkları davaların neticesinde grev hakkına yönelik mevzuatın oluşumunda belirleyici olmuştur. ILO yürüttüğü çalışmalar ile bir yandan grev hakkını güvence altına alırken diğer yandan bu hakkın kullanımına yönelik çeşitli sınırlamalar da getirmiştir. ILO, böylelikle çalışma hayatındaki tarafların talepleri karşısında bir denge kurmaya çalışmış ve grev hakkının sınırsız bir hak olmadığını vurgulamıştır. ILO’ya üye olan ve örgütün birçok sözleşmesine taraf olan Türkiye’de grev 1961 Anayasası ile bir hak olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın amacı Türkiye’de grev hakkını düzenleyen kuralların ILO normları ile olan uyumunu incelemektir. Çalışmada Türkiye’de grev hakkının gerek düzenleniş gerekse uygulanış şekliyle, birçok açıdan ILO’nun çizdiği sınırların ötesinde kısıtlamalar içerdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grev Hakkı, Uluslararası Çalışma Örgütü, İşçi Sendikaları.

Provisions Regulating the Right to Strike in Turkey and Their Compatibility with ILO Standards

Abstract

Research Paper

Strike, which is one of the most important tools used by workers to protect and improve their economic, social and professional interests, is recognized as a fundamental right under international law. In this context, the International Labor Organization (ILO) has assumed an important position in the formation of jurisprudence on the right to strike. The supervisory bodies of the organization have been decisive in the formation of legislation on the right to strike as a result of the work they have carried out and the cases they have handled over the years. While the ILO has secured the right to strike, it has also imposed various restrictions on the exercise of this right. In this way, the ILO has tried to establish a balance between the demands of the parties in the working life and emphasized that the right to strike is not an unlimited right. In Turkey, which is a member of the ILO and one of the signatories of the ILO conventions, the right to strike was recognized as a right by the 1961 Constitution. This study aims to examine the compatibility of the rules regulating the right to strike in Turkey with the ILO norms. The study found that the right to strike in Turkey, both *de jure* and *de facto*, contains restrictions beyond the limits set by the ILO in many respects.

Keywords: The Right to Strike, International Labour Organization, Trade Unions.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 10.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted 29.11.2023

¹Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, yelekseyid@gmail.com

1. Giriş

Türkiye'nin batı dünyası içinde yer alma ihtiyacı doğrultusunda üye olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile olan ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen uzun yıllardır çözülememiş problemleri de içerisinde barındırmaktadır. Bu problemlerin başında Türkiye'nin ILO normlarını ele alma ve bunları uygulama biçimi gelmektedir. Gerçekten Türkiye, ILO'ya üye olmak ve sözleşmelere taraf olmak suretiyle kendisine yükümlülük yükleyen uluslararası normları, uluslararası bağlamlarından kopuk bir şekilde kendi ulusal koşulları içinde ve kendi ulusal algılama biçimine göre yorumlama alışkanlığı edinmiştir (Kaya, 2001). Bu durum çoğu zaman Türkiye'nin iç hukukundaki düzenlemelerin ILO normları ile çatışmasına sebep olmuştur. ILO normları ile uyumsuzluğun yaşandığı konulardan birisi de grev hakkına ilişkindir.

Türkiye'de grev bir hak olarak ilk kez 1961 Anayasası'nın 47.maddesinde, “işçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadî ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler” hükmü ile ele alınmış ve grev hakkının kanunla düzenleneceği kararlaştırılmıştır. 1982 Anayasası da önceki anayasada olduğu gibi grev hakkını güvence altına almış ve hakkın düzenlenmesi için yine yasa koyucuyu görevlendirmiştir. Ancak her ne kadar bir hak olarak anayasal güvenceye sahip olsa da grevlerin ekonomik gelişmeye engel olma ihtimaline yönelik kaygılar ve çeşitli ideolojik hareketlerin grev kurumunu kendi amaçları doğrultusunda kullanabileceği gibi endişelerin bir tezahürü olarak yasa koyucu ilk dönemlerden itibaren grev hakkını düzenlerken oldukça ihtiyatlı davranmış ve grev hakkının sınırlarını oldukça keskin ve dar bir çerçevede çizmiştir.

Çalışmada grev hakkının Türkiye'deki yasal altyapısından ve uygulamasından kaynaklanan sorunlar incelenmektedir. Çalışmada öncelikle grev hakkının genel çerçevesi çizilmiş, daha sonra bu hakkın uluslararası kaynakları ILO merkezinde ele alınmıştır. Bu kapsamda ILO'nun temel belgelerinde herhangi bir şekilde açıkça yer almamasına rağmen grev hakkının, ILO denetim organlarının yıllar içerisinde yürüttükleri çalışmalar ve verdikleri kararlar neticesinde uluslararası bir hak haline gelme süreci ve sermaye sınıfının bu konuya yönelik itirazları incelenmiştir. Çalışmanın devamında Türkiye'de düzenlendiği ve uygulandığı şekliyle grev hakkının dayanakları ve bunların ILO'nun koyduğu normlar ile ne derece uyumlu olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. Grev Hakkı Kavramı ve ILO’nun Grev Hakkına Yönelik Normlarının Oluşumu

En genel haliyle işçilerin belirli bir süre boyunca ve toplu olarak işlerinden çekilmeleri olarak tanımlanabilecek grev kavramı, 19. yüzyılda dünyanın hemen hemen her yerinde yasak bir faaliyet olarak görülmekte iken işçi sınıfının girdiği uzun mücadelelerin neticesinde, ancak 20. yüzyılla beraber, bir hak/özgürlük² olarak kabul edilmiştir.

Grev hakkı, örgütlenme hakkı ve toplu pazarlık hakkı birbirleri ile yakın ilişki içerisinde olan ve birbirlerini tamamlayan haklardır. Bu haklardan birisi eksik olduğunda diğer haklar da anlamsız kalacaktır. Bu kapsamda bir sendika etrafında örgütlenme hakkı, kendisine eşlik eden diğer haklar olan grev hakkı ve toplu pazarlık hakkını içermediği takdirde endüstri ilişkileri bağlamında anlamsız olacaktır. Yine grev hakkının olmadığı bir durumda işçiler açısından toplu sözleşme hakkının da pratikte bir etkisi olmayacaktır. Grev hakkı olmaksızın toplu pazarlık hakkı, “*toplu dilencilik*” hakkından başka bir anlama gelmeyecektir (Vogt, 2016: 112). Nihayetinde uyuşmazlık durumunda işveren tarafından ileri sürülebilecek çeşitli tehditler karşısında çalışmaktan geçici bir süre için kaçınmak çoğu işçinin başvurabileceği yegâne seçenektir (Vogt, 2016: 112-113).

Ulusal ve uluslararası düzenlemeler incelendiğinde grev hakkı kavramının farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bununla birlikte, işçilerin çalışmaktan kaçınmaları ve bunu koordineli ve (genellikle) eş zamanlı yapmalarına dayanan iki unsur tanımların temelini oluşturmaktadır. Ancak bu iki temel unsurun ötesinde, hakkın ulusal ve uluslararası mevzuatlarda formüle edilme ve düzenlenme biçiminde çeşitli farklılıklar vardır. Örneğin, çoğu ülke grev eylemini bir hak olarak ele alırken, diğerlerinde bu bir özgürlük olarak ele alınmaktadır. Bazı ülkelerde ise grev hakkı, başkalarıyla iş birliği içinde olsa da, bireyin inisiyatifinde kullanılan bireysel bir hak olarak hükme bağlanmıştır. Kimi sistemlerde ise grev hakkı yalnızca bir sendikanın inisiyatifiyle uygulanabilecek kolektif bir haktır (Vogt vd., 2020: vii-viii). Grev hakkının ülke mevzuatlarında farklı şekillerde düzenlenmesi, konuya ilişkin belirli kriterler getirecek uluslararası normların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda çalışma hayatına yönelik standartları oluşturma ve geliştirme amacı taşıyan ILO’nun grev hakkına yönelik kararları önem arz etmektedir.

²Grev hakkı ve grev özgürlüğü birbirlerinden farklı anlamlara gelen ve uygulama yönünden farklı güvenceler içeren kavramlardır. Grev özgürlüğü, grevin bir hak olarak kabul edilmediği ancak yasak bir faaliyet olarak da görülmediğini ifade etmektedir. Grev özgürlüğünün mevcut olduğu sistemlerde, greve katılan işçiler için cezai müeyyide öngörülmemektedir. Ancak bu özgürlük sınırsız bir özgürlük de değildir ve grev yapan işçilere mutlak bir güvence sağlamamaktadır. Greve katılan işçiler, işverenlerinin başvurabileceği çeşitli yaptırımlarla yüzleşebilirler. Grev özgürlüğünden farklı olarak grevin bir hak olarak tanındığı durumlarda, bu hakkın ve bu hakkı kullanan kişilerin olası müdahalelere karşı korunması gerekmektedir. Grev hakkı, diğer haklar gibi sınırsız bir hak değildir ve yasalarla sınırlandırılabilir (Öztürk, 2016: 1807).

Çalışma hayatını düzenleyen kuralların en önemli dayanakları arasında olmalarına rağmen, ILO'nun bağlayıcı belgelerinin hiçbirinde grev hakkının tanımı yer almamaktadır. Grev hakkına ilişkin bir düzenlemeye ne örgütün temel kaynaklarının başında gelen ILO Anayasası'nda veya Philadelphia Bildirgesi'nde yer verilmiştir ne de Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunmasına ilişkin 87 Sayılı Sözleşme bu konuya yönelik özel bir atıf içermektedir. Yine ILO'nun normlar bütününe oluşturan sözleşmeler ve tavsiye kararlarının hiçbirinde genel olarak kabul görmüş tanım bulunmamaktadır (Garcia, 2017: 783). ILO'nun yasama organı niteliğinde olan Uluslararası Çalışma Konferansı'nda dönem dönem konuyla ilgili tartışmalar yürütülmüşse de çeşitli nedenlerden dolayı³ grev hakkını doğrudan düzenleyen uluslararası standartlar oluşturulamamıştır. Ancak üzerinde uzlaşmaya varılmış standartların bulunmaması, ILO'nun grev hakkını ihmal ettiği veya grev hakkına ilişkin koruyucu bir çerçeve sağlamaktan kaçındığı anlamına gelmemektedir (Gernigon vd., 2000: 7).

Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1957 ve 1970 yıllarında almış olduğu ve konuyla ilgili genel ILO politikası için kılavuz ilkeler sağlayan kararlar üye devletlerde grev hakkının tanınmasına ilişkin önemli bir dayanak oluşturmaktadır. 1957 yılında kabul edilen "*Uluslararası Çalışma Örgütüne Üye Devletlerde Sendika Karşılığı Mevzuatın Kaldırılmasına Dair Karar*", grev hakkı da dâhil olmak üzere sendikal hakların işçiler tarafından etkili ve sınırsız bir şekilde kullanılmasını sağlayan "yasaların" yürürlüğe konulması çağrısında bulunmuştur. Benzer bir şekilde 1970 yılındaki *Sendikal Haklar ve Temel Haklarla İlişkinine Yönelik Karar* Yönetim Kurulunu "grev hakkına özel vurguda bulunarak en geniş anlamıyla sendikal haklara tam ve evrensel saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla daha fazla önlem alması için" ILO Genel Direktörüne çalışmalar yürütmesi talimatını vermeye davet etmiştir. (Gernigon vd., 2000: 7).

Grev hakkının ILO standartları bağlamında temel bir hak olarak tanınması ise özünde iki komitenin yürüttüğü çalışmaların sonucunda olmuştur. Bunlar Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi ile Sözleşme ve Tavsiye Kararlarının Uygulanmasına ilişkin Uzmanlar Komitesi'dir. Her iki Komite de, 1950'lerden bu yana, özellikle ILO'nun 87 sayılı Sendika Özgürlüğü ve Sendikalaşma Hakkının Korunması Sözleşmesi ile 98 sayılı Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı Sözleşmesi'ni grev hakkını güvenceye alan bir koruma olarak görmüş, -doğrudan vurgulanmamakla beraber bu sözleşmelerde grev hakkının ima edildiği temelinde hareket etmiş- ve ILO'nun içtihatlarının bu yönde oluşmasına imkân sağlamışlardır (Bellace, 2014: 47-50). ILO'nun denetim organları bu süreçte ülke mevzuatlarında

³ İşveren ve işçi örgütleri arasındaki ilişkileri ve doğrudan eylem olasılığını kısıtlama korkusu, endüstriyel uyuşmazlıkların çözümüne ilişkin çok sayıda ILO standardının benimsenmemesinin ana nedenlerinden biri gibi görünmektedir. Ayrıca birbirlerinden farklı kültürel ve sosyal gelişime sahip olan ve farklı rejimlere tabi üye ülkelerin greve ilişkin yaklaşımlarındaki farklılıkları ortak bir zeminde uzlaştırmanın zorluğu da burada etkili olmuş olabilir (Servais, 2009: 148-149).

yer alan bazı kısıtlamalara izin vermişlerse de, grev hakkının temel bir hak olduğunu kabul eden ilkeler bütünü oluşturmuşlardır (Servais, 2009: 149).

Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi kuruluşunu takip eden erken dönemlerde grev hakkının tanınmasına yönelik çeşitli adımlar atmıştır. Komite henüz ikinci toplantısında grevle ilgili bir davada *grev hakkının sendikal hakların temel bir unsuru olduğunu* belirtmiştir. Bundan sonraki süreçlerde de benzer bir yaklaşım izleyen komite, işçilerin ve örgütlerinin grev hakkının mesleki çıkarları savunmak için yalnızca meşru değil, aynı zamanda temel bir araç olduğu savını desteklemeye devam etmiştir (Vogt, 2016: 116). Uzmanlar Komitesi’nin grev hakkına yönelik ilk görüşü ise 1959 yılında yayınladığı örgütlenme özgürlüğüne ilişkin genel araştırma raporunda yer almıştır.⁴ Raporunda “*kamu erki adına hareket eden kamu görevlileri dışındaki işçilere yönelik grev yasağının... bazen işçi sendikalarının potansiyel faaliyetlerinde önemli bir kısıtlama oluşturabileceği*” vurgulanmıştır. Uzmanlar komitesi devam eden yıllar içerisinde Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi’nin grev hakkına yönelik savını tekrarlamış, işçilerin çıkarlarının korunmasının ve geliştirilmesinin, taleplerinin karşılanması için baskı uygulayabilecekleri araçları gerekli kıldığını belirtmiştir. Buna göre işçilerin sahip oldukları baskı araçlarından birisi çalışmaktan geçici bir süre için kaçınarak işverene maliyet yüklemektir. Buradan hareket eden Komite, grev hakkının ekonomik ve sosyal hedeflerini karşılamak isteyen işçiler için erişilebilir önemli araçlardan biri olduğuna inandığını belirtmiştir. Uzmanlar Komitesi grev hakkına ilişkin bu pozisyonunu yıllar boyunca tekrarlamış ve geliştirmiştir (Vogt, 2016: 113-117).

Gerek Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi gerekse Uzmanlar Komitesi, grev hakkına yönelik görüşlerini, özellikle 87 sayılı Sözleşmeye atıfta bulunarak oluşturmuşlardır. Sözleşmenin sendikalara faaliyetlerini ve programlarını belirleme hakkını tanıyan 3. maddesi; yasaların sözleşme ile kararlaştırılan güvencelere zarar verecek şekilde uygulanamayacağını hüküm altına alan 8. maddesi ile işçi ve işveren örgütlerinin amaçlarının üyelerinin çıkarlarını korumak ve geliştirmek olduğunu vurgulayan 10. Maddesi, grev hakkının sınırlarını çizerken komitelerin başvurduğu dayanakları oluşturmuştur. Bu kapsamda ILO’nun denetim organları sözleşmenin bu maddelerinden hareketle grevlerin genellikle işçilerin çıkarlarını savunmalarına ve geliştirebilmelerine katkı sağlayan bir araç (çoğu zaman temel bir araç) olduğunu ve bu araç olmaksızın çalışanların çıkarlarını yeterince koruyamayacaklarını belirtmişlerdir. Bu doğrultuda işçilerin grev yapma hakkına sahip oldukları ve grev

⁴Grev hakkının kapsamı hakkında soru işaretleri uyandıran ve karar gerektiren somut vakaların sunulduğu organ olmasından dolayı, Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi bu alanda içtihadın geliştirilmesinden büyük ölçüde sorumlu olmuştur. Bu kapsamda Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi’nin, kendisine gelen spesifik şikayetlere yanıt verme ihtiyacı sebebiyle daha kuruluşunun ilk yılında grev hakkının işçilerin temel bir hakkı olduğuna yönelik bir karara varması, Uzmanlar Komitesi’nin ise bu hakkı ele almada daha geç kalması anlaşılmalıdır (Bellace, 2014: 48-49).

hakkına getirilecek sınırlamaların ve yasakların da 87 sayılı sözleşmenin ihlaline sebep olacağı belirtilmiştir (Simamba, 1988: 96).

ILO'nun denetim organlarının grev hakkının yasal sınırlarını, içerisinde grev hakkına ilişkin herhangi bir tanımlama ve düzenleme bulunmayan sözleşmeleri esas alarak çizmesi işverenler tarafından, özellikle son otuz yıllık süreçte, eleştirilen bir olgu olmuştur.⁵ İşverenlere göre, Uzmanlar Komitesi ele aldığı dosyaların neredeyse tamamında grev hakkına getirilen kısıtlamaların 87 sayılı sözleşme ile uyumlu olmadığına kanaat getirmektedir. Komitenin bu yönelimi ise oldukça geniş kapsamlı ve sınırsız bir grev özgürlüğü anlamına gelen ayrıntılı bir grev mevzuatının oluşmasına sebep olmaktadır (Wisskirchen, 2005: 283). İşverenlerin bu gidişata karşı çıkarken başvurdukları en temel argüman ise uzmanlar komitesinin bu mevzuatı oluştururken yetkilerini aşan araçlara başvurdukları tezidir. Bu kapsamda işverenler 87 sayılı sözleşmede grev hakkının düzenlenmemiş olması sebebiyle Uzmanlar Komitesi'nin⁶ bu konuda görüş bildiremeyeceğini belirtmektedir. Onlara göre komitenin görevi grev hakkını sözleşmeye eklemek değil genel olarak 87 sayılı sözleşmenin uygulamasını açıklamaktır. Ayrıca sözleşmenin asıl metninde grev hakkına herhangi bir atıfta bulunulmadığından, uluslararası kabul görmüş yorumlama kuralları, sözleşmenin grev hakkı olmaksızın yorumlanmasını gerektirmektedir. İşverenlere göre ILO Anayasası yalnızca Uluslararası Adalet Divanı'nın, uluslararası çalışma sözleşmelerine kesin bir yorum getirme hakkına sahip olduğunu söylemektedir (ILO, 2012: 22, 34-35). Ayrıca ne sendikal haklara ilişkin sözleşmelerde ne de diğer temel belgelerde bir grev hakkının öngörülmediğini sıklıkla dile getiren işverenler, uluslararası sözleşmelerin yorum ilkelerine esnek bir şekilde bağlı kalınsa dahi bu sözleşmelerden grev hakkının çıkarılamayacağını ileri sürmektedir (IOE, 2014: 10; Wisskirchen, 2005: 284).

İşverenlerin iddiaları, temel argümanlarının adil olmayan savlar içerdiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Eleştiri getirilen ilk nokta işverenlerin uzmanlar komitesine yönelik ithamlarının gerçeği yansıtmadığı ve ILO'nun, bir bütün olarak, örgütlenme özgürlüğüne yönelik geliştirdiği ilkelerin önemli yönlerini ihmal ettiği

⁵ Uzmanlar Komitesi ve Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi tarafından geliştirilen grev hakkı konusunda işverenler grubunun uzun yıllar boyunca önemli bir itirazı olmamıştır. Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi'nin yıllar boyunca grev hakkını onaylayan ve nasıl uygulanacağını düzenleyen yayınları ile Uzmanlar Komitesi'nin grev hakkına ilişkin görüşleri genellikle üçlü bir fikir birliğine dayanmıştır. İşveren grubu soğuk savaşın sonuna kadar, ILO belgeleri tarafından korunan grev hakkının varlığını sorgulamamıştır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, doğu bloğunun sendikal haklara yönelik baskısına karşı oluşturulan işveren ve işçi grupları arasındaki ittifak çözülmüş ve işverenler özellikle grev hakkına yönelik itirazlarını sıklıkla dile getirmeye başlamışlardır (Vogt vd., 2020: 11-12).

⁶ İşveren grubu özellikle Uzmanlar Komitesi'nin yayınladığı raporlar aracılığıyla grev hakkına yönelik görüş bildirmesine ayrıca karşı çıkmaktadır. İşverenler bu raporların ILO'nun üç taraflı bileşenleri olan hükümet, işçi ve işverenler tarafından kabul edilmiş metinler olmadığını ancak ILO'nun dışında (ILO'nun işleyişine tam olarak haiz olmayan kesimlerce), bu raporların sanki ILO'nun resmi görüşüymüş gibi değerlendirildiğini ve ILO'nun bu sebeple grev hakkı konusunda sahiplenmediği bir konuda yer alıyormuş gibi gördüğünü belirtmişlerdir (ILO, 2012: 34).

tezine dayanmaktadır. Buna göre ILO’nun herhangi bir sözleşmesinde grev hakkını tanıyan net bir ifade bulunmamakla birlikte bu hak 87 sayılı sözleşme kapsamında, tedrici bir şekilde ve sadece Uzmanlar Komitesini değil, ILO’nun ana organlarını da içeren bir süreç sonunda kabul edilmiştir. Bu süreçte ILO Konferansı ve Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi hem geçmişte hem de günümüzde kilit aktörler olarak görev yapmış ve yapmaya devam etmektedir.⁷ Bu kapsamda grev hakkı işverenlerin ileri sürdüğü gibi yalnızca uzmanlar komitesinin güdümünde değil genel olarak ILO bileşenleri tarafından tanınmış ve konuyla ilgili bir fikir birliği geliştirilmiştir. Gerek ILO Konferansı gerekse de ILO denetim organları uzun yıllardır 87 sayılı sözleşme ile örgütlenme özgürlüğü ilkelerinin grevi temel bir hak olarak kabul ettiği anlayışıyla çalışmıştır. Bu süreçte Uzmanlar Komitesi de, “başına buyruk” hareket etmemiş, üzerine düşen rolü yerine getirmiştir (Garcia, 2017: 785-787).

İşverenlerin, ILO denetim organlarının grev hakkına yönelik verdikleri kararlar aracılığıyla sınırsız bir grev özgürlüğü oluşturmak istediklerine yönelik iddiaları da abartılı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu eleştiriye katılanlar, ne Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi’nin ne de Uzmanlar Komitesi’nin hiçbir zaman sınırsız bir grev hakkı ileri sürmediğini belirtmişlerdir (Vogt, 2016: 111). ILO denetim organları yıllar içerisinde grev hakkına ilişkin önemli sınırlamalara izin vermiştir. Üstelik bir üye ülkenin ekonomik istikrarını tehdit edebilecek sınırsız grev hakkı fikri ILO standartlarına göre de makul bir senaryo değildir (Garcia, 2017: 787).

İşverenlerin yukarıda sayılan eleştirilerine rağmen ILO’nun denetim organları mevcut konumlarında durmaya, grev hakkını genişletme işlevi taşıyan görüşlerini sahiplenmeye ve bunu sendikal hakları düzenleyen diğer sözleşmelere dayandırarak (temelde 87 sayılı sözleşmenin daha önce bahsedilen ilgili maddelerine) yapmaya devam etmektedirler (Kutal, 2019: 9).

3. Grev Hakkına Yönelik ILO Normları ve Türk Mevzuatı ile Uyumu

ILO’nun denetim organları aracılığıyla çerçevesini çizdiği grev hakkına yönelik uluslararası içtihatlar grevin işleyişi, içeriği, kesintiye uğratılması vb. gibi birçok duruma açıklık getirmekte ve üye ülkelere yol göstermektedir. Grev hakkına yönelik yıllar içerisinde geliştirilen bütün bu kurallar ağı içerisindeki üç temel alan ise Türkiye açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bunlardan ilki grev hakkının hangi amaçlar doğrultusunda kullanılacağı ve hangi şekillerde yürütüleceğidir. Bir diğer alan, hangi hizmetlerin temel hizmet olarak kabul edileceğinin (böylelikle yasalarla hangi hizmetlerin grev hakkı kapsamı dışında bırakılabileceğinin) sınırlarını çizmektedir. Son alanı ise grev hakkının hangi durumlarda kısıtlanabileceğini ve bu kapsamda grev ertelemelerinin işleyişini düzenleyen kurallar oluşturmaktadır. Bunlar

⁷Eylemde bulunma hakkı, ILO politikasının ve standartlarının içeriğini tanımlamaya yetkili temsilci organı olan ILO Konferansı tarafından en az iki kez ele alınmıştır. Bunlar, 1957 yılında kabul edilen Uluslararası Çalışma Örgütüne Üye Devletlerde Sendika Karşısı Mevzuatın Kaldırılmasına Dair Karar ile 1970 yılındaki Sendikal Haklar ve Temel Haklarla İlişkisine Yönelik Karar’dır.

tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin uyum sağlamakta başarısız olduğu ve bu sebeple zaman zaman eleştiriler aldığı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu başlıkta söz konusu üç alana yönelik ILO normları ve bunların Türk mevzuatı ile uyumu incelenecektir.

3.1.Amacı ve Türüne Göre Grev Hakkı ve Sınırlandırılması

Amaç Bakımından: ILO denetim organlarının grev hakkının sınırlarını çizerken koydukları kriterlerin başında, grevin amaç unsuru yatmaktadır. Bu kapsamda ILO denetim organları, grev hakkını tanıırken dayanak olarak gösterdikleri, 87 Sayılı Sözleşme hükümlerini ve özellikle sözleşmenin 10. maddesini (işçi ve işveren örgütlerinin amaçlarının üyelerinin çıkarlarını korumak ve geliştirmek olduğunu vurgulayan) amaç unsurunu açıklamada yardımcı olarak kullanmaktadır. Buna göre bir grevin amacının işçilerin çıkarlarını ilerletmek ve savunmak olması gerekmektedir ve bu çıkarlar Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi tarafından sosyo-ekonomik ve mesleki çıkarlar olarak nitelendirilmektedir. Komiteye göre işçilerin sosyo-ekonomik ve mesleki çıkarlarını savunmaktan sorumlu sendikalar bu doğrultuda, özellikle istihdam, sosyal koruma ve yaşam standartları ile ilgili olarak, üyesi olan ve olmayan işçiler üzerinde doğrudan etkisi de bulunan büyük sosyal ve ekonomik politika eğilimlerinin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm arayışındaki konumlarını desteklemek için grev eylemini kullanabilmelidir (ILO, 2006: 22; ILO, 2018: 144). Bununla beraber Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, grev hakkının yalnızca toplu iş sözleşmesinin imzalanmasıyla çözümlenmesi beklenen muhtemel iş uyuşmazlıklarıyla sınırlı tutulmaması gerektiğini; işçilerin ve sendikalarının, üyelerinin çıkarlarını etkileyen ekonomik ve sosyal konulardaki memnuniyetsizliklerini, gerekirse daha geniş bir bağlamda ifade edebilmeleri gerektiğini belirtmektedir (ILO, 2018: 145).

ILO denetim organları üzerinde durulan grevlerin başında siyasi grevler⁸ ile dayanışma grevleri gelmektedir. ILO Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, salt siyasi nitelikteki grevlerin örgütlenme özgürlüğü ilkelerinin kapsamına ve 87 ile 98 sayılı sözleşmelerin korumasına girmediğini belirtmektedir (ILO, 2018: 144-145). Komite bu tür grevlerin örgütlenme özgürlüğü ilkelerinin kapsamına girmediğini belirtse de, sendikaların, özellikle bir hükümetin ekonomik ve sosyal politikalarını eleştirmeyi amaçlayan grevlere başvurabileceğini belirtmektedir (ILO, 2018: 145). Uzmanlar Komitesi de her zaman salt siyasi nitelikteki grevlerin örgütlenme özgürlüğü kapsamına girmediğini ancak bir hükümet tarafından benimsenen bir politikanın çalışma hayatının tüm tarafları üzerinde dolaysız etkileri olması sebebiyle, uygulamada bir grevin siyasi ve mesleki yönlerini birbirinden ayırmanın genellikle imkânsız olduğunu belirtmektedir (ILO, 1994: 72). Ancak kimi durumlarda bir

⁸Siyasi grev, muhatabı devlet olan, karar alıcıların politika değiştirmeleri, bir karar almaları veya bir karar almaktan vazgeçmeleri amacıyla yapılan grevdir. Siyasi grevler salt siyasi amaç taşıyabilecekleri gibi, siyasi ve ekonomik amaçları veya siyasi ve sendikal amaçları aynı anda taşıyarak karma bir nitelik de gösterebilmektedir. Siyasi greve ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bakınız (Sur, 2009).

grevin ekonomik ve sosyal amacı ile siyasi amacı iç içe geçebilmektedir. Böylesi durumlarda, grevin, siyasi amacı gizleme hedefi taşıyan bir araç niteliğinde olup olmadığının tespit edilmesi, söz konusu grevin örgütlenme özgürlüğü kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği bakımından önem taşımaktadır (Caniklioğlu, 2013: 297).

Çok sayıda işçinin iş bıraktığı, bir şehri, bölgeyi veya ülkeyi etkileyen geniş çaplı iş uyuşmazlığı anlamına gelen, kimi durumlarda amaç bakımından siyasi grev ile benzerlik gösterebilen ve hatta salt politik amaçlar güdeabilen genel grev (Docherty, 2004: 107), yukarıda anlatılan ekonomik ve sosyal çıkarları koruma ve geliştirme amacına uygun olduğu takdirde ILO tarafından meşru bir araç olarak görülmektedir. Bu kapsamda ILO, yürürlükteki toplu sözleşmelere uyulması, asgari ücretin artırılması ve iktisat politikasının (fiyatların ve işsizliğin azaltılması için) değiştirilmesi amacıyla yapılacak 24 saatlik bir genel grevin sendikanın normal faaliyeti olarak sayılacağını ve meşru görüleceğini karara bağlamıştır (ILO, 2018: 147).

Amaç bakımından ele alınması gereken bir diğer grev ise, dayanışma grevidir. Dayanışma grevlerindeki sorun, işçilerin kendilerini doğrudan etkilemeyen mesleki, sendikal veya sosyo-ekonomik saiklerle grev yapıp yapamayacakları hususunda ortaya çıkmaktadır (Gernigon vd., 2000: 16). Dayanışma grevinde, işçiler özünde kendi işverenleri ile düşükleri bir uyuşmazlık kapsamında değil grevdeki başka işçileri desteklemek amacıyla greve gitmektedirler. ILO komiteleri (2018: 146; 1994: 74) işçiler tarafından desteklenen ilk grevin yasal olması koşuluyla dayanışma grevinin de meşru kabul edileceğini ve bu tür toplu eylemlerin hukuka aykırı kabul edilmesinin ve yasaklanmasının suiistimale yol açabileceğini belirtmektedir.

Grev Türü Bakımından: ILO denetim organları, yıllar içerisinde inceledikleri davalar sonucunda hangi grev türlerinin meşru olarak kabul edilip edilemeyeceğine ilişkin açık kararlar almıştır. Uzmanlar Komitesi, herhangi bir şekilde işin durdurulmasını -ne kadar kısa ve sınırlı olursa olsun-, bir grev olarak değerlendirirken, işin durdurulmadığı ancak yavaşlatıldığı durumlarda bu değerlendirmenin zorlaştığını ifade etmektedir. Çünkü bu tür eylemler greve kıyasla daha küçük ölçekli gibi görünmekle beraber, işin tamamıyla durdurulmasına benzer etkiler gösterebilmektedir (ILO, 1994: 76). Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi ise bu kapsamdaki grevlerin barışçıl bir şekilde hayata geçirilmesi halinde meşru kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre “Komite, işçilere yasaklanan çeşitli grev eylemleriyle ilgili olarak (işçilerin üyesi oldukları sendikanın onayı olmaksızın yaptıkları grevler, iş bırakma, iş yavaşlatma, kurallara harfî harfine uyararak işi yavaşlatma ve oturma grevleri), bu kısıtlamaların ancak grev barışçı vasfını yitirirse haklı görülebileceğini düşünmektedir.” (ILO, 2018: 148).

Türkiye’de grev hakkını düzenleyen mevzuat tarihsel bir bakış açısıyla incelendiğinde, greve ilişkin düzenlemelerin çeşitli açılardan ILO’nun koyduğu

prensiplerden ayrıştığı görülmektedir. Bu durum öncelikle kanunda yer verilen grev tanımında kendisini göstermektedir. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, kendisinden önce yürürlükte bulunan 2822 sayılı Kanun'daki grev tanımını aynen benimsemiş ve grev ile kanuni grevi birbirinden ayırmıştır. Bu kapsamda, “*Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla... yapılan greve...*” kanuni grev denileceği belirtilmiştir. Bu tanıma uygun olmayan grevler ise kanun dışı grev olarak nitelendirilmiştir. Kanun dışı greve dâhil olan işçiler de çeşitli yaptırımlara tâbi tutulmuştur.

Grev tanımı açısından ele alındığında 6356 sayılı Kanun, tıpkı kendisinden önceki kanunda olduğu gibi, grevi ancak toplu iş sözleşmesi sürecinde tarafların anlaşamaması durumunda meşru kabul etmiştir (Etcı, 2020: 72-73). Bu bağlamda Türkiye’de kanuni grevin toplu pazarlıkla iç içe geçtiği, bir anlamda toplu pazarlığın uzantısı olarak kurumsallaştığı ifade edilebilecektir. ILO denetim organlarının grevin yalnızca “toplu iş sözleşmesinin imzalanmasıyla çözülmesi beklenen muhtemel iş uyuşmazlıklarıyla sınırlı tutulmaması gerektiği” yönündeki görüşleri göz önüne alındığında mevcut düzenlemenin ILO normları ile bağdaşmadığı açıktır.

6356 sayılı Kanun'daki tanım üzerinden gidildiğinde, yine önceki kanundaki düzenlemeye paralel şekilde, grevin ancak mesleki amaca dayandığı takdirde meşru kabul edildiği görülmektedir. Amaç bakımından mesleki nitelik taşımayan grevler ise kanun dışı grev olarak değerlendirilecektir. Her ne kadar 6356 sayılı Kanun, siyasi grev, genel grev ve dayanışma grevine ilişkin önceki yasa da yer alan yasaklayıcı hükme yer vermemişse de⁹ yukarıda değinildiği üzere kanunun lafzı bir iş bırakma eyleminin hem zaman (toplu pazarlık esnasında uyuşmazlık çıkması halinde) hem de amaç bakımından (mesleki amaç) gerekli koşulları taşıdığı takdirde kanuni grev olacağını belirtmektedir. Siyasi grev, genel grev ve dayanışma grevi, kanunun aradığı bu koşulları sağlamadığı için, kanunda açıkça yasaklanmamış olsa da, kanun dışı grev olarak kabul edilecektir (Canıklıoğlu, 2013: 297). Bu değerlendirmeler ışığında siyasi greve ilişkin yasağın ILO normları ile, özellikle salt siyasi nitelikteki grevler açısından ele alındığında- uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak genel grev ve dayanışma grevlerine ilişkin -genel grevde ekonomik ve sosyal çıkarlarının aranıp aranmadığı, dayanışma grevinde ise desteklenen ilk grevin kanuni bir grev olup olmadığına bakılmaksızın konulan- bütüncül bir yasağın ILO normlarından uzak olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Türkiye'nin grev türlerine ilişkin düzenlemeleri de genellikle ILO normlarını karşılamamış, ILO denetim organları zaman zaman konulan kısıtlamaların kapsamlı

⁹Kanunun bu yasağa yer vermemesi, aslında yasağın kaynağı olan Anayasa'nın 53. maddesinin 7. Fıkrasındaki “*siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavtı, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz*” hükmünün, uluslararası normlara uyum sağlayabilmek amacıyla 2010 yılında Anayasa’da yapılan değişiklikle kaldırılmış olmasındandır (Dereli, 2013: 62).

ve bu durumlarda öngörülen cezai yaptırımların ağır olduğuna yönelik Türkiye aleyhinde görüşler beyan etmişlerdir (ILO, 1988: par. 39). 2010 yılında Anayasa’da yapılan değişiklikle, “İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır” hükmü kaldırılmıştır. 6356 sayılı Kanun’da da bu nitelikte bir yasak bulunmamakta bu da sayılan nitelikteki eylemlerin kanun dışı grev olarak nitelendirilemeyeceği sonucunu doğurmaktadır. Üstelik bu kapsamdaki eylemler, çoğu durumda grevin temel unsuru olan işçilerin işi topluca bırakmalarıyla sonuçlanmadığından, ‘grev’den ziyade “grev benzeri” eylem olarak nitelendirilirler. Bu durumda söz konusu nitelikte bir eyleme katılan işçiler, kanun dışı grevden ziyade, sadakat ve iş görme borcuna aykırı davranışlar için öngörülen yaptırımlara tabi olacaklardır. Bu da işçilerin iş sözleşmelerinin işveren tarafından haklı feshi anlamına gelmektedir ki bu da kimi durumlarda ölçülülük ilkesine aykırılık teşkil edecek derecede ağır bir yaptırımdır (Canıklıoğlu, 2013: 298). ILO’nun bahsedilen nitelikteki eylemlerin ancak barışçı olmadıkları durumlarda yasaklanabileceğine yönelik görüşü dikkate alındığında, bu nitelikteki eylemlerin böylesine ağır bir yaptırıma tabi olması ILO düzenlemeleri ile paralellik kurulamadığını göstermektedir.

3.2. Grev Yasakları

ILO denetim organları grevi bir hak olarak kabul etmelerine ve bu yönde geniş bir kurallar ağı oluşturmalarına rağmen, söz konusu hakkın sınırsız bir hak olmadığını da belirtmişlerdir. Bu kapsamda toplumun genel çıkarlarını, kamu yararını gözetmek amacıyla ve makul sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla, grev hakkının belirli hizmetlerde ve sektörlerde çeşitli sınırlandırmalara tabi tutulabileceğine yönelik kararlar verilmiştir.

Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, greve ilişkin genel bir yasağın ancak olağanüstü hal durumunda ve yalnızca sınırlı bir zaman dilimi için makul kabul edilebileceğini söylemektedir. (ILO, 2018: 154). Bununla beraber ILO denetim organlarının rapor ve kararları, grevin ancak kamu görevlerinde ve temel hizmetlerde kısıtlanabileceğini belirtmektedir.

Kamu Görevleri: İlk olarak Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, kamu görevlilerinin sendikal özgürlüğe sahip olmalarının zorunlu olarak grev hakkına da sahip oldukları anlamına gelmediğini belirtmektedir. Komite bu kapsamda, devlet adına kamu otoritesini kullanabilecek nitelikteki kamu görevlileri için grev hakkının kısıtlanabileceğini ve yasaklanabileceğini söylemektedir. Komite bu aşamada kamu görevlisi tanımı üzerinde durmakta ve kamu görevlisi kavramının çok geniş bir şekilde tanımlanması halinde bu durumun normalde grev hakkına sahip olması gereken kişilerin bu haklarının kısıtlanması ve yasaklanması anlamına geleceğini belirtmektedir. Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi’ne göre kamu hizmetlerinde grev hakkının yasaklanması yalnızca devlet adına kamu gücünü kullanma yetkisine sahip olan kamu görevlileri ile sınırlandırılmalıdır. Bu kapsamda çizilen sınırlamalar

dâhilinde devlet adına kamu otoritesini kullanan kimi kamu görevlilerinin, (yargıçlar, gümrük memurları ve maliye memurları gibi), grev haklarının kısıtlanabileceği ve yasaklanabileceği kabul edilmelidir. Buna karşın, devlete ait ticari veya sınai işletmelerdeki kamu görevlileri, temel hizmetleri yerine getirmekle görevli olmadıkları takdirde grev hakkından yararlanmalıdır (ILO, 2018: 154-155).

Temel Hizmetler: ILO denetim organları, kesintiye uğraması halinde nüfusun tamamının veya bir kısmının hayatını, kişisel güvenliğini veya sağlığını tehlikeye atacak hizmetlerin temel hizmetler olarak kabul edileceğini ve bu hizmetlerde grevin kısıtlanabileceğini ve hatta yasaklanabileceğini kabul etmişlerdir (ILO, 2006: 14).¹⁰ ILO'nun birçok organında tartışılan temel hizmetler kavramına, işçi ve işveren tarafları genellikle farklı yaklaşmaktadır. Konuya ilişkin uygulamada meydana gelen sorunlara yönelik çözümler ise vaka bazında üretilmektedir. Bu durum ILO'nun temel hizmetlere ilişkin tanımının büyük ölçüde vakanın konusu olan ülkede hüküm süren koşullara bağlı olarak geliştiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, temel hizmet olarak görülmeyen bir alanda meydana gelen grev belirli bir süreyi aşarsa veya kapsam açısından önemli bir büyüklüğe ulaşırsa temel hizmet de sayılabilecektir. Bu da temel hizmetler kavramının mutlak bir kavram olmadığını göstermektedir (Servais, 2009: 153).

Endüstri ilişkilerinin tarafları, belirli hizmetlerin grev yasağı kapsamında değerlendirilebileceği ve bu hizmetlerin sunumundaki kesintilerden kaynaklanabilecek zararın sınırlandırılması konusunda mutabık kalsa da, bu mutabakatın uygulamada nasıl ele alınacağı üzerine anlaşmazlık yaşayabilmektedirler. Özellikle hangi hizmetlerin temel hizmetler kapsamına alınarak grev yasağına dâhil edileceği fikir birliğine varılamayan konuların başında gelmektedir. Bu durum endüstri ilişkileri sistemi ve toplumun refahı için oldukça önemlidir. Kavramın aşırı derecede dar bir şekilde tanımlanması toplumun refahını tehlikeye atabilecekken, geniş bir tanımlama ise endüstri ilişkileri sisteminin kısıtlayıcı bir karaktere bürünmesine sebep olabilecektir. Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, temel hizmetlerin yalnızca kesintiye uğraması halinde nüfusun tümünün veya bir kısmının hayatını, kişisel güvenliğini veya sağlığını tehlikeye atacak hizmetler olduğunu defalarca beyan etmiş olmasına rağmen, birçok ülke örneğinde bu tanımın oldukça geniş bir şekilde yorumlanabildiği görülmektedir. Bu kapsamda kamu düzeni ve genel sağlığa ilişkin bir zarar oluşturmaya dahi, ekonomik değeri yüksek olan kimi işler temel hizmetlerden sayılarak yasak kapsamına sokulabilmektedir. Birçok ülke, özellikle gelişmekte olan ülkeler, kendi ekonomisi için önemli olarak gördüğü hizmetleri (madencilik, şeker üretimi, tekstil, bankacılık ve hatta finans hizmetleri gibi) temel hizmet olarak sınıflandırmakta, bu da temel

¹⁰Temel hizmetlere ilişkin bu tanım, Uzmanlar Komitesi'nin 1983'teki genel araştırmasında bu şekilde ele alınmış ve kısa bir süre sonra Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi tarafından da benimsenmiştir (ILO, 2006: 14).

hizmetlerin ülkeden ülkeye farklı şekillerde yorumlanmasına sebep olmaktadır (Simamba, 1988: 100-102).

Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, incelediği davalarda temel hizmetler ile neyi kastettiğini pratik terimlerle açıklama yoluna gitmiştir. Buna göre, sağlık hizmetleri, elektrik hizmetleri, su tedarik hizmetleri, telefon hizmetleri, polis ve silahlı güçler, itfaiye hizmetleri, hava trafiği kontrol hizmetleri, hapisane hizmetleri, okul çağındaki öğrencilere yiyecek sağlanması ve okulların temizlenmesine yönelik hizmetler temel hizmetlerden sayılmıştır. Buna karşılık hangi hizmetlerin temel hizmet kapsamında sayılamayacağı ve böylelikle grev yasağına tabi tutulmasının meşru karşılanmayacağı da ayrıca belirtilmiştir (ILO, 2006: 14-15).¹¹ ILO denetim organları, temel hizmetlere ilişkin genel kuralların çerçevesini çizmekle beraber üye ülkelerin temel hizmet kavramını mümkün mertebe dar anlamda yorumlamaları gerektiğini salık vermektedir.

Temel hizmetleri yerine getirdikleri için grev hakkından yoksun bırakılan çalışanların çıkarlarının korunması için çeşitli güvencelere sahip olmaları yine ILO denetim organları tarafından bir gereklilik olarak görülmektedir. Uzlaştırma ve arabuluculuk mekanizmalarının ve yalnızca bunların başarılı olmadığı durumlarda tahkim mekanizmasının kullanılması, bu anlamda ILO organları tarafından önemli bir güvence olarak kabul edilmektedir (Servais, 2009: 154).

ILO, her ne kadar temel hizmetlerden sayılmayan hizmetlerde grevin yasaklanmaması gerektiğine yönelik kararlar vermişse de, grevden etkilenen toplumun genel çıkarlarını korumak amacıyla, kimi hizmetlerde grevin devam ettiği süre içerisinde asgari düzeyde bir hizmet sunumunun gerekli olabileceğini ifade etmektedir. Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, asgari hizmetin sunulması için üç ihtimalden birinin gerçekleşmesi gerektiğini belirtmektedir; i-) grevin toplumun bir kısmının veya bütününün yaşamını, güvenliğini, sağlığını tehlikeye sokma riski taşıması; ii-) temel hizmetlerden olmasa dahi grevin süre ve kapsam açısından belirli bir boyuta ulaşması sebebiyle halkın zorunlu ihtiyaçlarının karşılanamaması ve bunun da krize yol açması; iii-) hayati bir kamu hizmetinin grev nedeniyle kesintiye uğraması.¹² Komite, yalnızca yukarıda belirtilen olası tehlikeleri gidermek amacıyla birçok kararında temel hizmetlerden sayılamayacağını belirttiği, taşımacılık, posta

¹¹ Temel hizmetlerden sayılamayacak hizmetler, Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi’nin ele aldığı davalar sonucunda sürekli genişlemekte ve bu hizmetlere yenileri eklenmektedir. Ayrıca kimi hizmetler ilke olarak temel hizmetlerden sayılmasa dahi sınırdan bir durum oluşturduğu ve bu hizmetlerdeki olası bir grevin geniş bir alana yayılması veya uzun sayılabilecek bir süreye ulaşması durumunda temel hizmet niteliğine bürünebileceği de kabul edilmektedir. Komitenin temel hizmetlerden sayılamayacak hizmetlere ilişkin kapsamlı kararlarının özeti için bakınız (ILO, 2018: 157-160).

¹² Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, asgari hizmetlerin toplu pazarlıkların erken bir aşamasında (topluların uyuşmazlığı öncesinde) belirlenmesini tavsiye etmektedir. Ayrıca bu hizmetlerin mümkünse toplu pazarlığın taraflarınca belirlenmesi, eğer bu gerçekleşmemişse (idari bir otorite konumunda olmayan) bağımsız bir organın bu kararı vermesinin uygun olacağını belirtmektedir (Kutal, 2019: 18).

hizmetleri, bankacılık ve petrol işleri gibi kimi hizmetlerde asgari bir hizmet görülmesinin meşru kabul edileceğini vurgulamaktadır (Kutal, 2019: 16-18).

Türkiye'nin ILO ile olan ilişkilerindeki sorun alanlarının başında grev yasaklarına ilişkin ayrıntılı mevzuat yer almaktadır. İlk olarak konu kamu görevlilerinin grev yasağı üzerinden incelendiğinde, Türkiye'de kamu görevlisi kavramının oldukça geniş bir kapsama sahip olduğu görülmektedir. ILO kamu otoritesini kullanmayan kamu görevlilerinin işçilerin sahip olduğu sendikal özgürlüklerden ve bu kapsamda grev hakkından yararlanmaları gerektiğini söylemekte ve bu kapsamda kamu iktisadi teşebbüslerinde, eğitim kurumlarında, yerel yönetimlerde vb. hizmetlerde bulunan kamu görevlilerinin grev hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak Türkiye'de kamu görevlilerinin tanımı yapılırken, kamu gücünü doğrudan kullanan ve kullanmayanlar arasında herhangi bir ayrıma gidilmemiş olması bütüncül bir grev yasağını beraberinde getirmiş ve bu durum ILO normları ile bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Dereli, 2008: 218-222).

Türkiye, kamu görevlilerine getirilen bütüncül grev yasağı yanında temel hizmetler kavramını ILO'nun koyduğu prensiplerin ötesinde bir anlayışla yorumladığı gerekçesiyle de eleştirilmektedir (ILO, 2006: 15). 1983 yılında çıkarılan 2822 sayılı Kanun'un oldukça geniş tuttuğu grev yasaklarının 6356 sayılı Kanun ile daraltılmasına¹³ rağmen, mevzuatın bu haliyle dahi ILO normlarını karşılamaktan uzak olduğu gözükmektedir. Özellikle Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi'nin incelediği davalar sonucunda temel hizmet olmadığına kanaat getirdiği ve böylelikle grev yasağı kapsamına alınmasının makul olmayacağını belirttiği kimi alanlarda grev yasaklarının varlığını koruyor olması bu olguyu güçlendirmektedir (Sur, 2013: 349-350).

3.3. Grev Ertelemeleri

Evsensel bir hak olarak görülen grevin kimi durumlarda, işlerde ve zamanlarda toplumun bir kısmı veya bütünü açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği de kabul edilmektedir. ILO, yukarıda incelendiği üzere bu durumlar için temel hizmetler ve asgari hizmetler gibi çeşitli kavramlar benimseyerek olası zararlar karşısında grev hakkını sınırlandırmanın meşru zeminini oluşturmuştur.

¹³6356 sayılı Kanun'un ilk halinin 62.maddesinde grev yasakları "Can ve mal kurtarma işlerinde; cenaze işlerinde ve mezarlıklarda; şehir şebeke suyu, elektrik, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinde; bankacılık hizmetlerinde; Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığına doğrudan işletilen işyerlerinde; kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye ve şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde ve hastanelerde grev ve lokavt yapılamaz." şeklinde ele alınmıştır. 2822 sayılı Kanun'da yer alan kimi yasaklar 6356 sayılı Kanun'da grev yasağı kapsamına alınmamıştır. Ayrıca Kanun'un çıkmasından sonraki süreçte de Anayasa Mahkemesi'nin kararları neticesinde grev yasakları daraltılmıştır. Anayasa Mahkemesi 2014 yılında verdiği karar neticesinde kanunun 62. maddesinde yer alan "...bankacılık hizmetlerinde;..." ve "...ve şehir içi toplu taşıma hizmetlerinde..." ibareleri iptal edilmiştir.

Ancak kimi durumlarda bu prensipler doğrultusunda meşru görülen, temel hizmetlerden sayılmayan ve herhangi bir yasağa tabi olmayan bir grevin, yine de anlık koşullar dâhilinde toplumsal zararlara sebep olabileceği ve bu olası durumlarda grev ertelemesine başvurulabileceği kabul edilmektedir. Bu kabulün arkasında yatan olgular ise devlet ve kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, halk sağlığının ve genel ahlakın korunması ile grevle ilişkisi olmayanların haklarının muhafazası yatmaktadır. Böylelikle bir grevin bu sayılan olgulara zarar verme ihtimali doğduğunda grev ertelemesine gidilmekte ve kamu menfaati ile grev hakkı arasında bir denge sağlanmaktadır. Ancak grev erteleme en nihayetinde grev hakkını kısıtlama işlevi gördüğünden, kurulmaya çalışılan dengenin de bu kapsamda ele alınması ve anayasal güvence altına alınan grev hakkını anlamsızlaştıracak şekilde yorumlanmaması gerekmektedir (Caniklioğlu, 2013: 306).

Türkiye’de grev ertelemeleri ilk olarak 1963 yılında kabul edilen 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile düzenlenmiştir. Kanunun 21. maddesi, “*Karar verilmiş veya başlamış olan kanuni bir grev veya lokavt, memleket sağlığını veya millî güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu, bu uyuşmazlıkta, grev ve lokavtı bir kararname ile en çok otuz gün süreyle geciktirebilir*” hükmüne yer vermiştir. Maddenin devamında erteleme kararından sonra Bakanlar Kurulu’nun ertelenen grevin niteliği hakkında Yüksek Hakem Kurulu’nun görüşünü alacağı ve bu görüşü inceledikten sonra erteleme süresini dilerse altmış gün daha uzatabileceği hükme bağlanmıştır. Grev ve lokavtı erteleme veya kanundaki lafızla geciktirme süresinin sona erdiği tarihte ise taraflar anlaşamamışlarsa greve devam etmelerinin önü açık tutulmuştur.

Grev ertelemesine ilişkin düzenleme 1983 yılında çıkarılan 2822 sayılı Kanun ile önemli bir değişim geçirmiştir.¹⁴ 1960’lı ve 1970’li yıllarda, grev ertelemesinin uygulanmasında beklenen sonuçların doğmadığı ileri sürülerek yapılan değişiklik ile beraber (Çelik, 2011: 661-662), grev erteleme, özünde bir grev yasağına dönüşmüştür. 2822 Sayılı Kanun “*Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt genel sağlığı veya millî güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı bir kararname ile altmış gün süre ile erteleyebilir*” ifadesine yer vermiş ancak bu süre içerisinde uyuşmazlığın giderilememesi durumunda greve yeniden başlama imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu durumda uyuşmazlığın, Çalışma Bakanının başvurusu üzerine Yüksek Hakem Kurulu aracılığıyla çözüleceği kararlaştırılmıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 sayılı Kanun da 63.maddesindeki, “*Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir*

¹⁴ Bu değişimde 1982 Anayasası’nın greve ilişkin düzenlemeleri oldukça etkili olmuştur. Anayasa, greve ilişkin hükümlerinde önceki anayasaya kıyasla farklı bir yaklaşım belirlemiş, “*grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve iş yerleri kanunla düzenlenir*” hükmü ile ilk kez grev ertelemesine atıfta bulunarak, erteleme Anayasal bir kural haline gelmesine imkân tanımıştır. İşverenlerin dönem içerisindeki taleplerini büyük ölçüde karşılayan bu düzenleme aynı zamanda yasa koyucuya önemli bir alan açmış ve grev ertelemelerine başvurulmasını kolaylaştıran düzenlemelerin doğmasında etkili olmuştur (Çelik, 2008).

grev veya lokavt; genel sağlığı veya milli güvenliği, bozucu nitelikte ise Cumhurbaşkanı bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı altmış gün süre ile erteleyebilir”¹⁵ hükmü ile eski kanundaki düzenlemeyi korumuştur. Ayrıca grev ertelemesinin sonunda yeniden greve gidilmesinin önü kapalı tutulmuş ve bu konuda da önceki düzenleme muhafaza edilmiştir. 6356 sayılı Kanun erteleme süresinin sonunda taraflar arasında uzlaşma sağlanamamışsa, altı iş günü içinde taraflardan birinin başvurusu üzerine uyuşmazlığın Yüksek Hakem Kurulunca çözüleceğini, aksi takdirde işçi sendikasının yetkisinin düşeceğini hükme bağlamıştır.

Türkiye’de grev ertelemesine ilişkin söz konusu düzenlemeler, uygulamaya konulduğu ilk günden itibaren siyasi iktidarlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmış ve grev hakkını önemli ölçüde sınırlandırma işlevi görmüştür. Grevlerin genel sağlığı veya milli güvenliği bozucu nitelikte olduğu takdirde ertelemeye tabi tutulabileceği hükme alınmış olmasına rağmen, birçok durumda bu kurala uyulmadığı, düzenlemenin amacından saptırıldığı, siyasi ve ekonomik kaygılarla kullanıldığı görülmüştür (Yorgun, 2019; Çelik, 2008). Öyle ki grev ertelemelerinin yoğun bir şekilde kullanılmasının etkisiyle Türkiye’de grevi uygulamaya koyabilmenin bir istisna haline geldiği, bu durumun grev hakkının yanı sıra örgütlenme ve toplu pazarlık haklarını da önemli ölçüde etkilediği görülmektedir (Yorgun, 2019: 61).

Türkiye’de grev ertelemelerinin amacı dışında ve sıklıkla kullanılması, ILO’nun eleştirilerini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, ILO’nun grev ertelemelerine ilişkin hükümlerinin büyük ölçüde Türkiye’deki uygulamalara yönelik şikâyetler neticesinde ilerlemesine sebep olmuştur. ILO denetim organları grev ertelemelerine kural olarak karşı çıkmamakta, temel hizmet yaklaşımında olduğu gibi grevin doğurabileceği telafisi mümkün olmayan zararları engellemek adına erteleme yoluna başvurulabileceğini belirtmektedir. Bu kapsamda hükümetin milli güvenlik veya genel sağlık gerekçesiyle bir grevi ertelemesine ve zorunlu tahkim uygulamasına izin veren bir hüküm, iyi niyetle, "milli güvenlik" ve "genel sağlık" terimlerinin mutlak anlamına uygun olarak ele alındığı sürece, kendi başına örgütlenme özgürlüğü ilkelerine aykırı değildir (ILO, 2018: 172). Ancak Örgütlenme Özgürlüğü Komitesi, milli güvenlik veya genel sağlık gerekçesiyle bir grevi yasaklama kararının hükümet tarafından değil, ilgili tarafların güvenini kazanmış

¹⁵Anayasa Mahkemesi’nin 2014 yılında Bankacılık Hizmetleri ve Şehir İçi Toplu Taşıma Hizmetlerinde grev ve lokavt yapılamayacağına ilişkin kanun hükmünü iptal etmesinden sonra söz konusu hizmetler 678 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile grev ertelemesi kapsamına sokulmuş ve kanun hükmü “ Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt; genel sağlığı veya milli güvenliği, büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini, bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı bozucu nitelikte ise Cumhurbaşkanı bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı altmış gün süre ile erteleyebilir” şeklinde bir değişime uğramıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi bu hizmetlerin grev ertelemesi kapsamına alınmasını da, ILO normları ile bağdaşmağı ve grev hakkını önemli ölçüde zedelediği gerekçesiyle iptal etmiştir (AYM, E.2018/90, K.2019/85).

bağımsız bir organ tarafından verilmesi gerektiğini söylemektedir (ILO, 2018: 154; 172).

Bu kapsamda Türkiye’de uygulandığı şekliyle grev ertelemelerinin ILO normları ile uyuşmadığı gözükmektedir. ILO Uzmanlar Komitesinin her yıl yayınladığı raporlarda Türkiye, grev ertelemelerinin gerek düzenlenme gerekse de uygulanma şekli sebebiyle eleştirilmektedir. Üstelik bu eleştiriler bir rutin halini almış ve Türkiye’de grev ertelemelerinin, ILO’nun 87 sayılı sözleşmesinin sendikalara faaliyetlerini ve programlarını belirleme hakkını tanıyan 3. maddesi ile çeliştiği yıllardır ifade edilmiştir. Bu kapsamda komite işçi örgütlerinin faaliyetlerini hükümet müdahalesi olmaksızın düzenleme hakkına sahip olduklarını ve 6356 sayılı Kanun’un grev ertelemelerine ilişkin 63.maddesinin bu hakkı ihlal edecek şekilde uygulanmaması için gerekli adımların atılmasını hükümetten talep etmektedir.

4. Sonuç

Grev hakkı her ne kadar çalışma hayatına yönelik çeşitli standartlar oluşturan ve bu standartları geliştiren ILO’nun temel sözleşmelerinde açık bir şekilde kavramsallaştırılmamış ve tarafların onayını içeren bir tanımla çerçeveslendirilmemiş olsa da, ILO denetim organlarının çalışmaları ve yıllar içerisinde geliştirdiği görüşleri neticesinde temel bir hak olarak kabul edilmiştir. Günümüzde ILO nezdinde grev hakkı örgütlenme özgürlüğünün bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Üstelik ILO grevi yalnızca toplu pazarlık sürecinde başvurulabilecek bir araç olarak görmemekte, daha geniş bir yelpazeden hareket ederek çalışanların menfaatlerini korumak amacıyla iş bırakma eylemlerine başvurmalarını -bu eylemler ILO’nun çizdiği sınırların dışına taşmadığı müddetçe- makul görmektedir.

Türkiye’de genel olarak çalışma hayatını ve grev hakkını düzenleyen kurallar çeşitli açılardan ILO denetim organlarının grev hakkının uygulamasını, kapsamını ve sınırlarını belirleyen kurallarından farklılık gösterme eğiliminde olmuştur. Bunlardan ilki grevin hangi amaçlar doğrultusunda yapılabileceği ve hangi grev türlerinin ILO nezdinde meşru kabul edildiğiyle ilgilidir. ILO hem amaç hem de tür bakımından bir grevin ancak barışçı olmadığı durumlarda yasaklanabileceğini ve grevin toplu iş sözleşmesinin bir uzantısı olarak kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Ancak Türkiye’de düzenlendiği şekliyle grev hakkı bu prensiplerden uzak bir görüntü sergilemektedir.

Grev yasaklarına ilişkin düzenlemeler de ILO ile Türkiye arasında görülen bir diğer uyuşmazlık alanıdır. Grev hakkını sınırsız bir hak olarak nitelendirmeyen ILO, devlet adına kamu gücünü kullanmaya yetkili kamu görevlileri ile toplumsal çıkarların muhafazası için belirli temel hizmetlerde çalışanların grev hakkının sınırlandırılabilmesini kabul etmiştir. Ancak ILO bu imtiyazın geniş kapsamlı bir grev yasağına yol açacak derecede kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla her iki durum için de dar anlamda yoruma gidilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türkiye’de grev yasaklarına yönelik düzenlemeler ILO normlarından ciddi şekilde

ayrışmaktadır. Türkiye endüstri ilişkilerinin kurumsallaştığı ilk dönemlerden bu yana grev yasaklarını ele alırken temel hizmetlerin dar anlamda yorumlanması ilkesi ile bağdaşmayacak kararlar almış ve iç hukukunu bu yönde şekillendirmiştir. Yine kamu görevlilerinin grev hakkına yönelik ILO'nun koyduğu ilkelerin aksine yalnızca kamu otoritesini kullananlarla sınırlı bir grev yasağı yerine bütüncül bir grev yasağı tesis edilmiş ve kamu görevlileri için grev hakkı yasal bir güvenceye kavuşmamıştır. Grev hakkına ilişkin uygulamada yaşanan bir diğer sorun alanını ise grev ertelemeleri oluşturmaktadır. Türkiye'de grev ertelemeleri sınırlı ve olağanüstü durumlarda kullanılan bir araç olarak değil çoğu durumda amacı dışında bir grev yasaklama yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu kapsamda ILO'nun yalnızca grevin doğurabileceği telafisi mümkün olmayan zararları engellemek adına başvurulmasını meşru gördüğü grev erteleme yetkisi, Türkiye'de grev hakkının özünü ortadan kaldıran bir siyasi müdahale aracı haline gelmiştir.

Bu kapsamda Türkiye'de grev hakkına yönelik düzenlemelerin ILO normları ile çeşitli uyumsuzluklar içerdiği gözükmektedir. Çalışma hayatında uyulacak kuralları belirleyen yasal düzenlemelerin ILO'nun ilkelerinden hareketle ve tarafı olunmuş sözleşmelere uyum sağlamak amacıyla hazırlandığı ileri sürülebilecekse de birçok durumda bu ilkelerden uzaklaşmaya imkân tanıyan başka yedek kuralların da oluşturulduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin, ILO'nun grev hakkına yönelik kurallarının esnetilmesine olanak tanıyan istisnai kaideleri geniş yorumlama alışkanlığı edindiği ve grev hakkına yönelik iç hukukunu bu alışkanlık üzerine inşa ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Bellace, J. (2014). *The ILO and the Right to Strike*. International Labour Review, 153:1, 29–70.
- Caniklioğlu, N. (2013). *6356 Sayılı Kanuna Göre Grev Yasakları ve Grevin Ertelemesi*. Çalışma ve Toplum, 2013/4, 289-316.
- Çelik, A. (2008). *Milli Güvenlik Gerekçeli Grev Ertelemeleri*. Çalışma ve Toplum, 2008/3, 87-132.
- Çelik, N. (2011). *İş Hukuku Dersleri*. 24. Basım. İstanbul: Beta Yayınları.
- Dereli, T. (2008). *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Normları Açısından Türkiye'de Sendika Özgürlükleri Ve Yeni Yasa Taslağının Değerlendirilmesi*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 54, 215-231.
- Dereli, T. (2013). *6356 Sayılı Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu: Genel Bir Değerlendirme*. Çalışma ve Toplum, 2013/1, 41-64.
- Docherty, J.C. (2004). *Historical Dictionary of Organized Labor*. Second Edition. Lanham, Scarecrow Press.
- Etcı, H. (2020). *Sendikal Kriz Çıkmazında Sendikalara Yönelik Algı ve Y Kuşağı: Eskişehir Örneği*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Garcia, J.A.L. (2017). *The Right to Strike as a Fundamental Human Right: Recognition and Limitations in International Law*. Revista Chilena de Derecho, 44:3, 781-804.
- Gernigon, B.; Odero, A. and Guido, H. (2000). *ILO Principles Concerning the Right to Strike*. Geneva, ILO.
- ILO. (1988). *Reports of the Committee on Freedom of Association: 260th Report*. Geneva, ILO.
- ILO. (1994). *General Survey 1994: Freedom of Association and Collective Bargaining*. Geneva, ILO.
- ILO. (2006). *The Right to Strike: Document for the Use of the Committee on Freedom of Association*. Geneva.
- ILO. (2012). *Report of the Committee on the Application of Standards*. Provisional Record 19(Rev), Part 1. Geneva.
- ILO. (2018). *Compilation of decisions of the Committee on Freedom of Association*. Sixth Edition. Geneva.
- IOE. (2014). *Do ILO Conventions 87 and 98 Recognise A Right to Strike?*. Geneva.

Kaya, P.A. (2001). *2000'li Yıllarda Türkiye'nin ILO Serüvenine Kısa Bir Bakış*. Çimento İşveren Dergisi, 15(4), 14-21.

Kutal, M. (2019). *ILO Sendika Özgürlüğü Komitesi'nin Grev Hakkına İlişkin Önemli Bazı Kararları*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 77, 1-19.

Öztürk, B. (2016). *Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukukunda Grev (Toplu Eylem) Hakkının Değerlendirilmesi: Üç Farklı Yargıtay Kararı Işığında Toplu Eylem Hakkı*. Çalışma ve Toplum, 2016/4, 1793-1836.

Servais, J.M. (2009). *ILO Law and the Right to Strike*. Canadian Labour Law and Employment Journal. 15, 147-163.

Simamba B.H. (1988). *The ILO and the Right to Strike*. Zimbabwe Law Review, 6, 95-106.

Sur, M. (2009). *Siyasi Grev*. Çalışma ve Toplum, 2009/4, 11-26.

Sur, M. (2013). *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun Uluslararası Normlar Açısından Değerlendirilmesi*. Çalışma ve Toplum, 2013/4, 317-356.

Yorgun, S. (2019). *1980 Öncesi Dönemde Geçici Süreyle Grevin Durdurulması ve Yaşanan Sorunlar*. Karatahta İş Yazıları Dergisi, S. 14, 55-62.

Vogt, J.; Bellace, J.; Compa, L.; Ewing, K.D.; Hendy, J.; Lörcher, K. and Novitz, T. (2020). *The Right to Strike in International Law*. Oxford, Hart Publishing.

Vogt, S. (2016). *The Right to Strike and the International Labour Organisation (ILO)*. King's Law Journal, 27:1, 110-131.

Wisskirchen, A. (2005). *The Standard-Setting and Monitoring Activity of the ILO: Legal Questions and Practical Experience*. International Labour Review, 144:3, 253-289.

Devlet Teşviklerinin TMS 20, KÜMİ FRS ve MSUGT Açısından Değerlendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi

Nermin ÇEMREK¹

Öz

Araştırma Makalesi

İktisadi anlamda kalkınma açısından gelişmekte olan ülkelerde devlet teşvikleri önemli etkiye sahip araçlardır. Ülkemizin de içinde yer aldığı bu gelişmekte olan ülkelerde, devlet teşvikleri ile ülkede kıt olan kaynakların ülke menfaatleri doğrultusunda en verimli şekilde kullanılarak, ekonomiye dinamiklik ve olumlu yönde katkı sağlanması amaçlanır. Devlet teşviklerinin her zaman veya her işletmeye verilme imkanı olmaması sebebi ile, bu teşvikler kalkınma amacı doğrultusunda belirli bölgelerde, belirli sektörlerde, belirli zamanlarda kullanılmaktadır. Ülkemizde farklı muhasebe uygulama sistemleri mevcuttur. Bu çalışma ile ülkemizde uygulanmakta olan “Türkiye Muhasebe Standardı (TMS) 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması”, “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)” ve “Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT)” uygulamaları kapsamında devlet teşviklerinin incelenmesi ve nasıl muhasebeleştirildiğinin örnekler üzerinden karşılaştırılarak açıklanması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda uygulamalar arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinilmiştir. TMS 20 ve KÜMİ FRS uygulamaları arasında daha fazla benzerlik olduğu görülmüştür. MSUGT’ de devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde diğer uygulamalardan farklı olarak direkt diğer gelirlere kaydedildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Devlet Teşvikleri, TMS 20, KÜMİ FRS, Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi

Evaluation and Accounting Of Government Incentives In Terms Of TMS 20, KUMI FRS and MSUGT

Abstract

Research Paper

Government incentives are tools that have a significant impact in developing countries in terms of economic development. In these developing countries, including our country, government incentives aim to provide dynamism and positive contribution to the economy by using the scarce resources in the most efficient way in line with the interests of the country. Since it is not possible to provide government incentives all the time or to every business, these incentives are provided to certain regions, certain sectors, and at certain times in line with the development purpose. There are different accounting application systems in our country. With this study, examining government incentives and how they are accounted within the scope of “Turkish Accounting Standard (TAS) 20 Accounting for Government Incentives and Disclosure of State Aids”, “Financial Reporting Standard for Small and Micro Enterprises (KUMI FRS)” and “Accounting System Application General Communiqué (MSUGT)” which are implemented in our country. It is aimed to be explained by comparing with examples. In this regard, the similarities and differences between the applications are mentioned. It has been observed that there are more similarities between TAS 20 and KUMI FRS applications. It has been observed that in the accounting of government incentives in MSUGT, they are recorded directly in other income, unlike other applications.

Keywords: Government Grants, TAS 20, KUMI FRS, Accounting of Government Grants

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, nermincemrek@hotmail.com

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 14.10.2023

Kabul Tarihi / Accepted 17.11.2023

1. Giriş

Ekonomik olarak kalkınma açısından gelişmekte olan ülkelerde devlet teşvikleri önemli etkiye sahiptir. Bu ülkelerde teşvik ve desteklerle ülke ekonomisine hareketlilik ve olumlu katkı sağlanması amaçlanır.

Devlet teşvikleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmesinin hızlandırılmasında yararlanılan politika araçlarıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için devlet teşvikleri iktisat ve sanayi alanlarındaki ilerlemeler için önem arz eder. Ülke yönetimleri iktisadi hayatı düzenli şekilde üst seviyelere ilerletebilmek için, yasaklamalar, kısıtlamalar ya da teşvikler şeklinde müdahale politikaları uygulamaktadırlar (Dağ ve Çelik, 2018: 870).

Teşvikler bölgelere göre ve sektörler göre verilebilmektedir. Bölgesel teşvikler ile geri kalmış bölgelerin gelişmesi ve bazı bölgelerde istihdamın artırılması amaçlanmaktadır. Sektörel teşvikler ile ise dış satımı yükseltme, dış borcu azaltma ve katma değeri yüksek olan mamullerin üretilmesi amaçlanmaktadır (Dinç ve Yıldırım, 2020: 356). Ülkemizde elimizde bulunan kaynakları etkin kullanma ve bölgesel ekonomik kalkınma farklılıklarını dengeleme, iç piyasada üretim kalitesi ve katma değerini artırma, dış piyasalarda ise rekabette devamlılığı sağlayabilme açısından devlet teşviği çalışmaları önemli yere sahiptir (Akdeve ve Karagöl 2013: 336).

2. Devlet Teşviklerine İlişkin Genel Açıklamalar

Kelime anlamı bir şeylere isteklendirmek olan teşvik, kişileri bir faaliyet gerçekleştirmek için güdüleyen kavramdır. Ekonomik anlamda teşvikler genel olarak, getiri elde etme ve organizasyon performansına katkı sağlama amacı taşır. Dolayısıyla ülkelerin geliştirmiş oldukları teşvik sistemleri ekonomik gelişmelerinin önemli kilit noktalarındandır.

Kapitalist ekonomik düşünce sisteminde darboğazların yönetilememesi, Keynesyen bakış açısının savunduğu ekonomiye bir müdahalenin olması gerektiği düşüncesini getirmiştir. Bu bakış açısıyla, bazı durumlarda ekonomik hayata devletin müdahalesi şarttır (Dağ ve Çelik, 2018: 870). Teşvikleri ülkeler, tıpkı vergilerde olduğu gibi ekonomik ve sosyal bir politika aracı olarak kabul etmekte ve değerlendirmektedir.

Teşvik, ülke genelinde veya bir kısmında ekonomik açıdan kalkınmanın sağlanması amacıyla faydalı olacağı düşünülen belirli çalışma alanlarında, devlet

aracılığıyla maddi ve maddi olmayan iktisadi kaynakların aktarılmasıdır (Ertaş vd., 2017: 579). Teşviklerin, işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için devlet tarafından uygulanan bir maliye politikası olduğu söylenebilir. Devlet işletmelere teşvik desteği sağlarken bazı şartları yerine getirmelerini veya bazı koşulları taşımalarını beklemektedir.

Türkiye Muhasebe Standartlarına göre devlet teşvikleri, “*İşletmenin faaliyet konularına ilişkin gerekli şartların geçmişte veya gelecekte yerine getirilmesi dahilinde işletmeye kaynak transferi şeklindeki devlet yardımlarıdır.*” şeklinde tanımlanmıştır (TMS-20, Madde 3).

Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)’na göre devlet teşvikleri “*faaliyet konularıyla ilgili belirli şartların karşılanması durumunda, kaynak transferi şeklinde işletmelere yapılan devlet yardımlarıdır.*” olarak açıklanmıştır.

Sermaye Piyasa Kurulu’nun çıkardığı tebliğde devlet teşviklerini, “*Önceki dönemlerde veya gelecekte işletmenin esas faaliyet alanı ile ilgili belirli kriterlere uymuş veya uyacak olması karşılığında, devletin işletmeye transfer ettiği ekonomik kaynaklarıdır.*” olarak tanımlamıştır. (SPK Tebliğ Seri: 11, No:25, madde 576).

Devlet teşvikleri ile hedeflenen, geri kalmış bölgeler varsa buraların kalkındırılması, iş olanaklarının sağlanması, bazı sektörlerin özendirilmesi ve uluslararası piyasadaki işletmelerle rekabet edilebilirliğin sağlanmasıdır (Dinç ve Yıldırım, 2020: 355).

Devlet teşvikleri, maliye politikaları dikkate alınarak devlet tarafından genellikle özel sektöre arada kamu işletmelerine verilebilen desteklerdir (Açık, 2021: 3). Devlet teşvikleri verilirken bir yandan ekonomik kalkınmanın sağlanması amaçlanırken diğer yandan buna bağlı olarak ülkenin refah seviyesinin yükseltilmesine de katkı sağlanmış olmaktadır. Teşvikler ile yeni yatırımlar yapması ve üretmesi için işletmeler özendirilmeye çalışılır. Gelişme bakımından geride kalmış bölgeler desteklenerek diğer gelişmiş bölgelerin seviyesine getirilerek aradaki fark kapatılırken bölgeye iş olanakları da artırılmaktadır (Küçük, 2022: 5).

Devletler teşvikler ile, iş olanaklarının artırılması, işsizliğin azaltılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının kapatılarak dengenin sağlanması, araştırma geliştirme faaliyetleri genişletilerek yeni teknolojilerin kullanılabilmesi, teknoloji transferinin sağlanması, ihracatın artırılması, çevre koruyucu önlemlerin uygulanabilmesi, işletmeleri uluslararası piyasada rekabet edebilecek seviyeye ulaştırmayı amaçlamaktadır (Karasioğlu ve Kınalı, 2017: 141). Teşviklerin içeriği özellik olarak farklılık gösterse bile en genel amacı ülkenin uzun dönemde ekonomik açıdan kalkındırılarak toplumun yaşam standartlarının yükseltilmesidir (Eser, 2011: 11).

Piyasanın gerisinde kalan işletme ve sektörlerin gelişebilmeleri için denge sağlayıcı ek destek araçları gereklidir. Devlet teşvikleri bu bakımdan piyasayı düzenleyici nitelikte araçlardır. Teşvik kavramının anlaşılabilmesi için genel özelliklerinin bilinmesi önem arz eder. Devlet teşviklerinin özellikleri aşağıdaki gibidir (Açık, 2021: 3; Cura,2023:4; Küçük, 2022: 7).

- Maliye politikalarına uygun olarak işletmelere devlet tarafından verilir.
- Çoğunlukla özel işletmelere verilmekte olup arada kamu işletmelerine de verilebilmektedir.
- Teşvikler doğrudan ya da dolaylı şekilde gerçekleştirilebilir.
- Gizli ya da açık şekilde olabilir.
- Teşvikler işletmeler için karşılıksız yarar sağlayıcı bir kaynak iken devlet için kısa vade yönünden gelir kaybına sebep olan bir maliyet unsurudur.
- Teşvikler devletler tarafından küresel ve ekonomik kalkınma amaçlı ya da doğayı ve çevreyi koruyucu sosyal nitelikli amaçlarla kullanılan araçlardır.
- Teşvikler para olarak verilebileceği gibi aynı yardımlar olarak da verilebilir.

Birçok içeriğe sahip olan devlet teşviklerinin farklı şekillerde sınıflandırmaları mevcut olup genel itibarıyla, amaçlarına, veriliş dönemlerine, kullanılan araçlara, kaynaklarına göre dört başlıkta incelenebilir.

Veriliş amacına göre teşvikler, genel teşvikler, bölgesel teşvikler ve sektörel teşvikler olmak üzere üç başlıkta ayrılmıştır. Genel teşvikler tüm sektör ve bölgeleri kapsarken, bölgesel ve sektörel teşvikler daha özel nitelik taşır.

Kullanılan araçlara göre teşvikler, aynı teşvikler, nakdi teşvikler, vergisel teşvikler, garanti ve kefalet teşvikleri ve diğer teşviklerden oluşmaktadır.

Veriliş dönemlerine göre teşvikler, yatırım öncesi, yatırım dönemi ve yatırımdan sonra verilen teşviklerdir.

Kaynaklarına göre teşvikler, Gelir ve Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve Gümrük Vergilerinden oluşan vergi kaynaklı teşviklerdir.

3. Muhasebe Standartlarına Göre Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi

Muhasebe standartlarına göre devlet teşvikleri bu kısımda, “TMS 20- Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı” ile “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)” açısından incelenmiştir.

3.1.Devlet Teşviklerinin TMS 20 Kapsamında İncelenmesi

TMS 20 Standardında devlet teşvikleri türlerine göre, üç başlıkta incelenmiştir. Bunlar (Örten vd, 2017:317):

1. Geçmişte gerçekleşmiş gider ve zararların karşılanması amacıyla yapılan teşvikler
2. Koşulsuz yapılan teşvikler
3. Koşullu yapılan teşvikler

Geçmişte gerçekleşmiş gider ve zararların karşılanması amacıyla yapılan teşvikler, işletmeye ait geçmiş dönemde gerçekleşen herhangi maliyet unsurunun sonrasında devlet tarafından karşılanılarak işletmeye destek sağlamak amacıyla yapılır (Yazarkan ve Yılmaz Soğuksu, 2020: 3). Doğal afetler sebebi ile işletmelerin oluşan zararlarının bir kısmının giderilmesi amacı ile bazı yükümlülüklerinin silinmesi bu teşviklere örnek verilebilir.

Koşulsuz verilen teşvikler, daha çok işletmenin finansal ihtiyaçları gidermek amacıyla gerçekleştirilen ve karşılığında işletmeye herhangi bir yükümlülük yüklemeyen teşvik türüdür. Tarımsal faaliyetlerin özendirilmesi amacıyla işletmelere karşılıksız yapılan maddi yardımlar buna örnek verilebilir.

Koşullu verilen teşvikler, işletmelerin bazı yükümlülükleri yerine getirmesi ya da yerine getirmeyi taahhüt etmeleri karşılığında verilen teşviklerdir. Bu teşvikler, varlıklara ilişkin teşvikler ve gelirlere ilişkin teşvikler olarak yerine getirilecek yükümlülük türüne göre ikiye ayrılmıştır (Örten vd., 2017: 318). Varlığa ilişkin teşvikler, devletin işletmeye belirli özelliklerdeki bir duran varlığı edindirmek amacıyla, işletme bir duran varlık satın aldığı, inşa ettiğinde ya da edindiği koşullarda verilen teşviklerdir. Gelire ilişkin teşvikler, varlığa dayalı teşvikler dışında kalan ve işletmenin sorumluluğundaki giderleri karşılama yoluyla belirli alanlarda özendirici teşviklerdir (Zeytinoğlu, 2015: 178).

TMS 20 Standardında devlet teşvikleri, teşviğin konusu olan varlığın özelliğine göre parasal teşvikler ve parasal olmayan teşvikler olarak gruplandırılmıştır. Parasal teşvikler, işletmeye direkt nakit ya da nakit benzeri varlıkların aktarılması veya devlete olan yükümlülüklerin azaltılması yoluyla gerçekleştirilir. Parasal olmayan teşvikler, işletmenin kullanımına yönelik arsa ya da diğer başka kaynaklar şeklinde verilen parasal nitelik taşımayan teşviklerdir. Bu teşviklerde, teşviğin konusunu oluşturan parasal olmayan varlık gerçeğe uygun değeri belirlenerek, teşvik ve varlık mali tablolarına gerçeğe uygun değeriyle kaydedilmelidir (TMS 20, Madde 23).

Devlet teşviklerinin muhasebe kayıtlarına alınmasında ve açıklanmasında “TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı”nda bulunan kararlar uygulanır (TMS 20, md. 1).

Bir devlet teşviğinin fiili olarak elde edilmesi o teşviğe dair şartların sağlandığı ya da sağlanacağı anlamı taşımaz. Bu sebeple gerçeğe uygun değeriyle takip edilen parasal olan ve olmayan bütün devlet teşvikleri, işletme tarafından teşviğe hak kazanılabilmesi için taşınması gereken şartları yerine getirmesi ve teşviğin

alınabileceğine ilişkin yeterli bir güvence sağlandığında ancak mali tablolarda gösterilebilir.

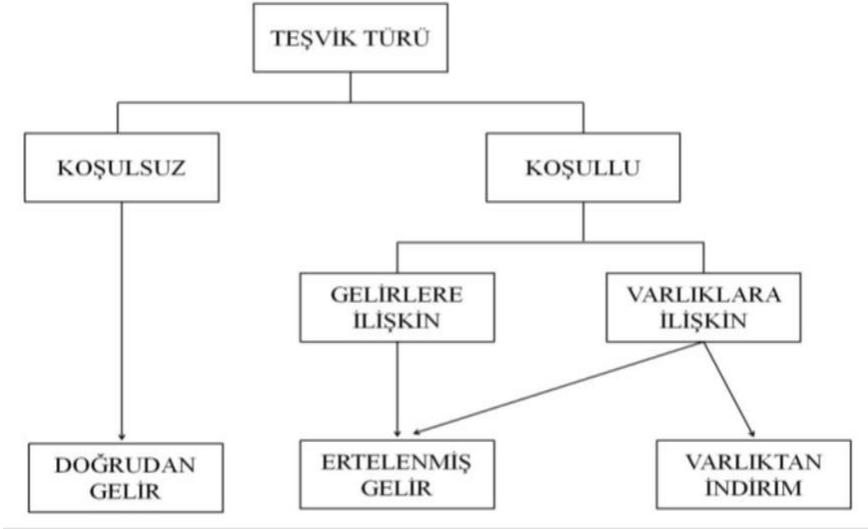
Teşviklerin muhasebeleştirilmesinde, teşvik konusunu oluşturan varlığın türü parasal nitelikte olsun ya da olmasın muhasebeleştirmede kullanılan yöntemi etkilemez (TMS, madde 9). Tüm devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde gerçeğe uygun değeri dikkate alınır.

Devlet teşviklerinin muhasebe kayıtlarına alınmasında kullanılan iki yaklaşım mevcuttur. Bunlar, teşviğin kar veya zarar dışında tutularak muhasebeleştirildiği ve bilançoya yansıyan “sermaye yaklaşımı” ve teşviğin bir ya da birden daha çok dönemde kar veya zarar hesaplarında muhasebeleştirilerek gelir tablosuna yansıtıldığı “gelir yaklaşımı” şeklindedir (TMS, Madde 14; Şengül, 2023: 39).

- **Sermaye Yaklaşımı:** Bu yaklaşımda devlet teşvikleri, işletme açısından geri ödenmeleri beklenmediği için kar veya zarar olarak muhasebeleştirilmeleri doğru bulunmamaktadır. Devlet teşvikleri bir finansman aracı kabul edilmektedir. Bu durumda teşvik unsurunun finanse ettiği harcama unsurunu net görebilmek için finansal durum tablosu yani bilançoyla ilişkilendirilmesi gerektiği savunulmaktadır (Şengül, 2023: 39). Devlet teşvikleri, herhangi bir maliyete katlanmadan devletin sunduğu bir olanaktır. Doğal olarak işletme için kazanılmış bir gelir değildir ve kar veya zararda gösterilmemelidir.

- **Gelir Yaklaşımı:** Bu yaklaşıma göre, devlet teşvikleri işletme ortakları dışında bir kaynaktan sağlandığı için direkt özkaynak olarak muhasebeleştirmek yerine uygun dönemlerde kar veya zarar olarak muhasebeleştirilmesi gerekir. Devlet teşvikleri çok nadir karşılıksızdır. Genellikle işletmeler önceden belirlemiş yükümlülükleri yerine getirdikleri ve gerekli şartlara uyduklarında teşviğe hak kazanabilirler (Ertaş vd., 2017: 580). Bu sebeple bu tür teşvikler, işleme konu oluşturan teşviklerle giderilmesi amaçlanan maliyetlerin gider olarak muhasebeleştirildiği dönemler süresince kâr veya zararda muhasebeleştirilir ve gelir tablosunda gösterilir (Karasioğlu ve Kınalı, 2017: 144). Yani buradaki temel esas, teşviğin karşılaması hedeflenen giderlerle paralel olarak giderlerin yapıldığı dönemler boyunca düzenli şekilde gelir olarak mali tablolara yansıtılmasıdır (Örten vd., 2017: 319).

Devlet teşviklerinin muhasebeleştirme yöntemi yani ne zaman ve ne şekilde gelir yazılacağı teşvik türüne göre farklılaşmaktadır. Buna göre teşviğin türüne göre muhasebeleştirme şekilleri aşağıdaki Şekil 1’de görüldüğü gibi özetlenmiştir (Örten vd., 2017: 319).

Şekil 1: Teşvik Çeşitlerine Göre Muhasebeleştirme Yöntemleri

3.1.1. Koşulsuz ve Geçmişte Gerçekleşmiş Gider ve Zararların Karşılanması Amacıyla Yapılan Teşvikler

Önceki dönemlerde gerçekleşen gider ya da zararları karşılamak veya işletmeye koşulsuz olarak gelecek dönemlerde herhangi bir maliyet unsuruna katlanmaksızın mali destek katkısı sağlama hedefli verilen devlet teşvikleri, tahsil edilebilecek duruma geldikleri dönem içerisinde direkt gelir kalemi olarak finansal tablolarda gösterilir (TMS, Madde 20).

İşletmenin bazı harcama kalemlerine yüklenmesini teşvik etmek dışında, acil durumlarda finansman katkısı sağlama amaçlı uygulanan devlet teşvikleri, sadece bir işletmeye sağlanabileceği gibi benzer özellikteki tüm işletmelere de sağlanabilir. Bu şekilde işletmenin teşvik almaya hak kazandığı dönem içerisinde teşviğin etkisinin daha net olarak görülebilmesi için ilgili açıklamalarıyla birlikte finansal tablolarda gelir olarak izlenebilmesine imkan sağlayabilir (Zerman, 2022: 61).

Devlet teşviğinin, önceki hesap dönemi içerisinde meydana gelmiş bir gider ya da zararının giderilmesine yönelik hak kazanmış olması durumlarında teşviğin, mali tablolarındaki etkisinin açıkça görülebilmesi açısından açıklamalarıyla birlikte iki şekilde raporlaştırılabilir. Bunlardan birincisi, kapsamlı gelir tablosunda “Diğer Gelirler” grubunda ya da ayrı bir gelir kalemi şeklinde, ikinci olarak da giderlerden indirilerek gösterilebilir (Örten vd., 2017: 320).

3.1.2. Koşullu Yapılan Teşvikler

Bu tarz teşviklerde işletmeler, yerine getirmeleri gereken birtakım yükümlülükleri tamamlaması durumunda hak kazanabilmektedirler. Hak kazanılan teşvik, gerekli şartları sağlamak için katlandığı maliyetlerle ilişkilendirilerek ilgili oldukları dönemler süresince düzenli şekilde gelir olarak kaydedilmekte ve mali tablolara yansıtılmaktadır.

a) Gelire İlişkin Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Gelire ilişkin teşvikler, TMS 20'nin kabul edilebilir gördüğü iki yönetime göre muhasebeleştirilmektedir. Birinci yöntemde, eğer işlemenin yararlanacağı teşvik özellik olarak gelire ilişkin bir teşvik ise gelir tablosunda ayrı bir hesap kalemi şeklinde ya da "Diğer Gelirler" başlık grubu altında izlenir. İkinci yöntemde ise, ilgili maliyet ya da gider unsurlarında indirilerek gösterilir (Karasioğlu ve Kınalı, 2017: 147). Kullanılan her iki yöntem neticesinde, teşviğe ilişkin açıklamalar yapılarak o döneme ait finansal tabloların tam anlaşılabilirliği sağlanmalıdır.

b) Varlıklara İlişkin Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Gerçeğe uygun değeri ile takip edilelen parasal olmayan teşvikleri de kapsayan varlıklara ilişkin devlet teşvikleri, bilançoda ertelenmiş gelir olarak veya varlığın defter değerinden düşülerek iki farklı şekilde gösterilir (Örten vd., 2017: 323). Birinci yöntemde teşvik, varlığın ekonomik ömrü boyunca belirli oranda ve düzenli şekilde ertelenmiş gelir olarak kapsamlı gelir tablosuna yansıtılır. İkinci yöntemde ise, devletten alınan teşviğin parasal tutarının hepsi varlığın defter değerinden düşülerek, amortisman tabi varlığın ekonomik ömrü süresince amortisman giderinin azaltılması şeklinde teşviğin gelir tablosuna yansıtılması sağlanır.

3.2. Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS) Açısından Devlet Teşvikleri

2023 yılı verilerine göre, yıl içinde 10 kişinin altında çalışanı istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 10 milyon TL'yi geçmeyen çok küçük ölçekli işletmeler mikro işletme olarak tanımlanmıştır. Yıl içinde 50 kişinin altında çalışanı barındıran ve yıllık net satış hasılatı ya da bilançosu 100 milyon TL'yi geçmeyen işletmeler ise küçük işletme olarak adlandırılmaktadır (KÜMİ FRS, Madde 5).

Küçük ve mikro işletmeler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde istihdama ve özel sektörde üretim alanında önemli katkılar sağlayan yapılardır. Ülkemizde önemli role sahip küçük ve mikro işletmeler için zamanla bir uygulama standardı setine ihtiyaç artmıştır. Bu gerekçelerle, bu alanda düzenleme yapmaya yetkili "Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu", İngiltere'de mikro işletmeler için yürürlüğe koyulmuş olan FRS 105 standardı ile Avrupa Birliği Direktifi ve diğer bazı ülkelerde kullanılan uygulamaları baz alarak "Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)" olarak isimlendirilen standart setini,

Kurul Kararı ile “16/01/2023 tarihli ve 32075 mükerrer sayılı Resmi Gazete”de yayımlayarak yürürlüğe girmiştir (Öztürk vd., 2019: 414). Bu standardın, 1/1/2023 tarihinden itibaren başlayacak hesap dönemlerinde uygulanacağı belirtilmiştir. KÜMİ FRS, 29/11/2022 tarihli ve 6434 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile yürürlüğe konulan “Bağımsız Denetime Tabi Şirketlerin Belirlenmesine Dair Karar” gereğince, “*bağımsız denetime tabi olmayan, ihtiyari olarak Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını veya Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardını uygulamayan TTK’nın 64 ile 88’inci madde hükümlerine tabi gerçek ve tüzel kişi tacirler tarafından uygulanır.*” (KÜMİ FRS, Madde 1).

KÜMİ FRS’ye göre, işletmenin ileriki bir zaman diliminde herhangi bir performans koşulunu yerine getirmesini gerektirmeyen veya performans koşulunu geçmişte yerine getirmiş olduğu devlet teşvikleri, alındıkları anda finansal tablolarda kâr veya zarara yansıtılır (KÜMİ FRS, Madde 14.6, a bendi). Yine KÜMİ FRS’nin madde 14.6 b bendinde, “*işletmenin gelecekte belirli performans şartlarını yerine getirmesini gerektiren teşvikler, performans şartları karşılandığı anda kâr veya zarara yansıtılır*” şeklinde belirtilmiştir. Bu b bendindeki koşullu teşvikler alındıkları andan kâr veya zarara yansıtılincaya kadar veya performans koşullarının yerine getirilememesinden dolayı iade edilmesi gereken teşvikler geri verilene kadar, Finansal Durum Tablosunda “Ertelenmiş (Gelecek Aylara Ait) Gelirler ve Gider Tahakkukları” hesabında takip edilir. KÜMİ FRS’ye göre devlet teşviği, edinilmiş ya da edinilecek olan varlığın “gerçeğe uygun değeri”ne göre kayıtlara alınır. KÜMİ FRS’de, TMS 20’ den farklı olarak devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde sermaye ve gelir yaklaşımları ayrımı yapılmadan, gerekli koşulların yerine getirilmesi durumunda devlet teşvikleri tahsil edildiklerinde kâr veya zarara kaydedilmektedir (Öztürk vd., 2019: 426).

4.Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğine (MSUGT) Göre Devlet Teşvikleri ve Muhasebeleştirilmesi

26 Aralık 1992 tarihinde 21447 sayılı Remi Gazete’de yayımlanmış olan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, 1994 tarihi itibarıyla uygulanması mecburi tutulmuştur. MSUGT’nin oluşturulma amacı tebliğde şu şekilde belirtilmiştir, “*bilanço usulünde defter tutan gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin faaliyet ve sonuçlarının güvenilir biçimde muhasebeleştirilmesi, mali tablolar aracılığıyla ilgili kişilere sunulan bilgilerin tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik niteliklerini koruyarak gerçek durumu yansıtması ve işletmelerde denetimin kolaylaştırılması amacıyla yapılmıştır.*”(T.C Resmi Gazete, Sayı: 21447).

MSUGT’de devlet teşvikleri için ayrı bir bölüm bulunmama birlikte hesaplara ilişkin açıklamalara bakıldığında, devlet teşvikleri “602 Diğer Gelirler Hesabı” aracılığı ile muhasebe kayıtlarına alınmaktadır. Tebliğde hesabın işlevine ilişkin teşviklerle ilgili olarak, ihracata teşvik amaçlı ya da devlet politikası sebebiyle zorunlu oluşan işletmenin faaliyet gelirlerindeki azalmayı ya da faaliyet zararını

karşılıma yönelik sermaye katkısı özelliği taşımayan mali destekler, bazı mallara uygulanan vergi iadesi teşvikleri, ihracata dayalı fiyat istikrarı destekleme primi gibi teşvik niteliği taşıyan kalemlerin bu hesapta izleneceği belirtilmiştir (Dinç ve Yıldırım, 2020:367; T.C Resmi Gazete, Sayı: 21447).

5.Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri

Uygulanmakta olan muhasebe mevzuatına göre devlet teşviklerinin kayıt altına alınmasında Gelir Yaklaşımı kullanılmaktadır. Mevzuatın izin verdiği bir kısım teşvikler için ise Sermaye yaklaşımı uygulanır. Bu kısımda TMS-20, MSUGT ve KÜMİ FRS çerçevesinde devlet teşviklerine ilişkin uygulama örneklerine ve bunların muhasebeleştirilmesine ilişkin örneklere yer verilmiştir. Örnekler oluşturulurken literatürde yer alan bazı çalışmalardan yararlanılmıştır (Örten vd., 2017: 320-326; Tepeli ve Kayıhan, 2017: 218-21; Dinç ve Yıldırım, 2020: 368-376; Açık, 2021: 29-36; Karasioğlu ve Kınalı, 2017: 147-149; Kurban, 2021: 89-91).

a) Varlıklara İlişkin Koşullu Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Örnek: Tarım bakanlığınca hayvancılık faaliyetleri ekipmanları için yapılan harcamaların % 50'si gerekli yükümlülükler yerine getirildiyse inceleme sonucu geri ödenmektedir. Muğla'da faaliyet gösteren X işletmesi, besicilik faaliyetlerinde kullanmak için 400.000 TL bedelli süt sağma makinesini banka hesabından ödeyerek satın almıştır. İşletme makinesinin kullanımı için 10 yıl faydalı ömür öngörmüş ve doğrudan amortisman ayırma yöntemini uygulamaktadır. Devlet görevlilerinin incelemeleri sonucu işletmenin gerekli koşulları yerine getirdiği tespit edilmiştir ve süt sağma makinesinin satın alma bedelinin % 50'si olan 200.000 TL'nin işletmeye geri ödenmiştir.

Makinenin satın alınmasına ilişkin TMS 20, MSUGT ve KÜMİ FRS açısından bir farklılık bulunmamakla beraber aşağıdaki şekilde kaydedilmektedir.

253- Tesis Makine ve Cihazlar	400.000	
102- Bankalar		400.000

Teşvikin işletmeye ödenmesi sürecinde TMS 20 ve KÜMİ FRS aynı şekilde muhasebe kayıtlarına alınarak, önce ertelenmiş gelire aktarılıp oradan dönem sonlarında 649- Diğer olağan gelirler hesabına aktarılmaktadır. Ertelenmiş gelirler dönem sonlarında makinenin amortisman süresine bağlı olarak gelir hesaplarına aktarılır.

TMS 20 ve KÜMİ FRS'ye göre teşvikin geri ödenmesi:

$$200.000 \text{ TL} / 10 \text{ yıl} = 20.000 \text{ TL/yıl}$$

102- Bankalar Hesabı	/		200.000	
		382-Ertelenmiş Gelirler		20.000
		482-Ertelenmiş Gelirler		180.000

Dönem sonu geldiğinde ertelenmiş gelirler teşvik gelirlerini alınması:

382-Ertelenmiş Gelirler	/		20.000	
		649- Diğer Olağan Gelir ve Kârlar		20.000

MSUGT açısından, ertelenmiş gelir olarak kaydedilmeden direkt olarak “602- Diğer Gelirler” hesabına alınmaktadır.

102- Bankalar	/		20.000	
		602- Diğer Gelirler		20.000

b) Gelire İlişkin Koşullu Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Örnek: Organik çilek üretiminin özendirilmesi için çilek üretimi faaliyeti yapan Z işletmesi, ziraat odası aracılığı ile 5.000 adet çilek fidesinin bedeli karşılığı için 6.000 TL’lik teşvik almıştır. Kurum tarafından teşvik tutarı işletmenin banka hesabına aktarılmıştır.

TMS 20 ve KÜMİ FRS’ye göre aynı şekilde muhasebe kayıtlarına alınmaktadır.

Teşvik alınması:

102-Bankalar	/		6.000	
		382-Ertelenmiş Gelirler		6.000

Fidenin alınması:

150- İlk Madde ve Malzeme	/		6.000	
		102-Bankalar		6.000

Fidenin dikiminin yapılması:

382-Ertelenmiş Gelirler	/	6.000	
649- Diğer Olağan Gelir ve Kârlar			6.000

MSUGT açısından, varlıklara ilişkin koşullu teşviklerde olduğu gibi yine ertelenmiş gelir olarak kaydedilmeden direkt olarak “602-Diğer Gelirler” hesabına alınmaktadır.

102-Bankalar	/	6.000	
	602-Diğer Gelirler		6.000

Örnek: AYZ Anonim Şirketine ait Ar-Ge merkezinde 50 tam zaman eşdeğer Ar-Ge personeli ve 8 tam zaman eşdeğer destek personeli çalışmakta olup, Ar-Ge personelinin 9'u doktoralıdır. Şirket tarafından doktoralı ve bekar personel Gizem Hanım'a 2023 yılı Mart ayı için, Ar-Ge faaliyeti kapsamındaki çalışmasına ilişkin olarak 30.000 TL brüt ücret ödenmektedir. 5746 sayılı Ar-Ge faaliyetinin desteklenmesi hakkındaki kanununda Ar-Ge personelinin ücretlerine ilişkin, doktora mezunu personel ücretlerinde % 95 tutarında gelir vergisi stopajı teşviki uygulanmaktadır. Ar-Ge Merkezi olma koşullarını sağlamış bu işletmede, personel ücretlerinde damga vergisi teşviki ile personelin prime tabi tutulan ücretleri üzerinden hesaplanan sigorta primi işveren hissesinin yarısı (İşveren tarafından ödenmekte olan prim oranının %50 si) Maliye Bakanlığı bütçesine konulacak ödenekten karşılanmaktadır.

Tablo 1: Ücret ve Kesiniler

	Kalemler	Tutar	İndirilecek Tutar
a	Brüt Ücret	30.000	
b	SGK işçi payı (a x %14)	4.200	
c	İşsizlik sigortası işçi payı (a x %1)	300	
d	Vergiye Tabi Ücret Matrahı [a - (b+c)]	25.500	
e	Ücretler Üzerinden Hesaplanan Gelir Vergisi Tutarı (d x %15)	3.825	
f	Mahsup Edilecek Asgari Geçim İndirimi Tutarı*	0	

g	Mahsup Edilecek Asgari Ücret Gelir Vergisi İstisnası Tutarı*	1.276,02	
h	Asgari Ücret Gelir Vergisi İstisnası Sonrası Kalan Tutar (e-g)	2.548,98	
i	Muhtasar Beyanname Üzerinden Terkin Edilecek Tutar (h x% 95)	2.421,53	2.421,53
j	Vergi Dairesine Ödenecek Gelir Vergisi Tutarı (h - i)	127,45	
k	Ücretler Üzerinden Hesaplanan Damga Vergisi Tutarı (a x % 07,59)	227,7	
l	Mahsup Edilecek Asgari Ücret Damga Vergisi İstisnası Tutarı*	(75,96)	
m	Ödenecek Damga Vergisi Tutarı (k-l)	151,74	151,74
n	Kesintiler Toplamı (b+c+h+m)	7.200,54	
o	Net Ücret (a-n)	22.799,28	
İşveren Maliyeti			
(a)	Brüt Ücret	30.000	
(b)	SGK İşveren Primi (%15,5)	4.650	2.325**
(c)	İşveren İşsizlik Sigorta Fonu (%2)	600	
(d)	Toplam Maliyet	35.250	

TMS ve KÜMİ FRS'ye göre devlet tarafından alınmayan gider niteliği taşıyan vergiler, yukarıdaki tablo doğrultusunda aşağıdaki şekilde kaydedilebilir.

750- Araştırma ve Geliştirme Giderleri Brüt Ücret:30.000 SGK İşveren Payı:4.650 İşsizlik Sig. İşv. Payı: 600	35.250	
---	--------	--

*1 Ocak 2022 tarihinden itibaren asgari geçim indirimi uygulanmamaktadır ve asgari ücret üzerinden hesaplanan gelir vergisi ve damga vergisi tutarı vergiden istisna tutulmaktadır.

**4.650 x % 50 = 2.325 (İşveren tarafından ödenecek olan prim oranının %50 si)

335- Personele Borçlar Net Ücret: 22.799,28	22.799,28
360- Ödenecek Vergi ve Fonlar Gelir Vergisi: 2.548,98 Damga Vergisi: 151,74	2.700,72
361- Ödenecek Sosyal Güv. Kes. SGK İşçi Payı: 4.200 SGK İşveren Payı: 4.650 İşsizlik Sig. İşçi Payı: 300 İşsizlik Sig. İşveren Payı: 600	9.750

İşletme teşvik başvurusunda bulunduğu ve koşulları yerine getirdiği takdirde teşviki almaya hak kazandığında teşvik, olağan gelir olarak muhasebe kayıtlarında gösterilmelidir. Gelir vergisi stopaj teşviği (doktoralı personel için %95) ve damga vergisi, ödenmesi gereken vergiden düşülerek kalan tutar vergi dairesine ödenir. Bu muhasebe kayıtları aşağıdaki şekilde yapılabilir.

360- Ödenecek Vergi ve Fonlar Gelir Vergisi: 2.548,98 Damga Vergisi: 151,74	2.700,72
102- Bankalar	127,45
649- Diğer Olağan Gelir ve Karlar Gelir Vergisi: 2.421,53 Damga Vergisi: 151,74	2.573,27

İşveren tarafından ödenmekte olan prim tutarının %50 sine denk gelen 2.325 TL'lik prim teşviği, ödenecek sosyal güvenlik kesintilerinden düşülerek diğer olağan gelirler kısmında izlenir.

361- Ödenecek Sosyal Güv. Kes. Hs. SGK İşçi Payı: 4.200 SGK İşveren Payı: 4.650 İşsizlik Sig. İşçi Payı: 300 İşsizlik Sig. İşveren Payı: 600	9.750	
102- Bankalar		7.425
649- Diğer Olağan Gelir ve Karlar SGK İşveren Payı: 2.325		2.325

MSUGT'ye göre doktora mezunu personelin ücretine ilişkin hesaplanan gelir vergisi stopaj teşviki, damga vergisi teşviki ve işveren tarafından ödenen primin % 50 oranındaki devlet teşviklerinin muhasebe kaydı için yukarıdaki kayıtlardan farklı olarak "649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar" hesabı yerine, tüm devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde kullanılmakta olan "602 Diğer Gelirler Hesabı" kullanılır.

c) Geçmişte Gerçekleşmiş Gider ve Zararların Karşılanması Amacıyla Yapılan Teşviklerin Muhasebeleştirilmesi

Örnek: Devlet tarafından bazı tekstil yatırımları veya bu işletmelerin doğalgaz enerjisi giderlerinin bir kısmının karşılanacağı belirtilmiştir. Y tekstil işletmesi Mart ayında 9.000 TL'lik doğalgaz faturasını ödemiş ve bu faturayı ilgili kuruma ibraz etmiştir. Kurum gerekli incelemeyi yaparak fatura bedelinin bir kısmını oluşturan 3.000 TL'yi işletmeye geri ödeme kararı vermiştir. Bu durumda Nisan ayında işletmeye teşvik tutarı geri ödenmiştir.

TMS 20 ve KÜMİ FRS açısından, gider gerçekleştiğinde ilgili gider hesabına alınır. Daha sonra geçmişte gerçekleşmiş bu gidere ilişkin devlet tarafından karşılanacak tutar belirlendiğinde "136-Diğer Alacaklar" hesabına borç yazılarak karşılığında, "649-Diğer Olağan Gelir ve Kârlar" hesabının alacağına gelir olarak kaydedilir.

Fatura ödemesi yapıldığında:

770-Genel Yönetim Giderleri	/	102-Bankalar	9.000	
				9.000

Kurum yapacağı geri ödemeyi bildirdiğinde;

	/			
--	---	--	--	--

136-Diğer Alacaklar	3.000	
649- Diğer Olağan Gelir ve Kârlar		3.000

Devletten teşvik tahsil edildiğinde;

102- Bankalar	/	3.000	
	136-Diğer Alacaklar		3.000

MSUGT açısından, ilk gider gerçekleştiğinde aynı şekilde ilgili gider hesabına kaydedilir. Gider tutarı devletten tahsil edildiğinde ise direkt olarak 602-Diğer Gelirler hesabına gelir olarak kaydedilir.

Fatura ödemesi yapıldığında

770-Genel Yönetim Giderleri	/	9.000	
	102-Bankalar		9.000

Devletten teşvik tahsil edildiğinde;

102-Bankalar	/	3.000	
	602-Diğer Gelirler		3.000

6.Sonuç

İşletmeler her zaman iktisadi anlamda kendi kendilerine yetememektedir. Devlet teşvikleri, işletmeler için önemli bir dış destek unsurudur. Devlet aracılığıyla sağlanan bu teşvikler bazı kurallar çerçevesinde kayıt altına alınmak zorundadır. Devlet teşviklerinin muhasebe kayıtlarına aktarılmasında, TMS 20-Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı, Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı ve Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği uygulamalarına ilişkin hükümler uygulanmaktadır. Çalışmanın amacını bu uygulamalara dair finansal raporlamaya ilişkin oluşan

benzerlikler ve farklılıkların incelenmesi oluşturmaktadır. Uygulamalara ilişkin esaslara bakılarak devlet teşvikleri özellikleri itibarıyla nasıl muhasebeleştirildiği örnekler yardımıyla açıklanmıştır. Çalışmada 2023 yılı itibarıyla uygulamaya koyulmuş olan KÜMİ FRS ile daha önce uygulanmakta olan TMS 20 uygulamaları arasında muhasebe kayıtlarına alma sürecinde benzerlikler olduğu, gelir ve sermaye yaklaşımı ayırımına TMS 20 standardında yer verilirken KÜMİ FRS incelendiğinde bu şekilde bir ayırım olmadığı görülmüştür. Ayrıca MSUGT’ de devlet teşviklerinin niteliği farketmeksizin her zaman diğer gelirler hesabında izlendiği görülmüştür. Bu çalışmada değinilmemiş olan BOBİ FRS standardı ile de karşılaştırmalar yapılarak incelenebilir.

Kaynakça

- 21447 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete (26 Aralık 1992). *Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No:1*, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21447_1.pdf, (Erişim Tarihi: 09/09/2023)
- 25290 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete (15.11.2003). *Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: 11, No: 25*, https://www.verginet.net/dokumanlar/Muh_Std/spk/SeriXI_No25.pdf (Erişim Tarihi: 28/09/2023).
- Açık, Bengü, (2021). *Turizm Sektöründe Devlet Teşviklerinin TMS-20, BOBİ FRS ve MSUGT Açısından Değerlendirilmesi Muhasebeleştirilmesi ve Karşılaştırılması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Akdeve, Erdal ve Erdal Tanas Karagöl (2013). “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37): 329-350.
- Cura, Kamil (2023). *Devlet Teşviklerinin İmalat Sanayi Üzerinde Etkileri Konya Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dağ, Mehmet ve Muhammet Çelik (2018). “Yatırım Teşvikleri Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 863-875.
- Dinç, Engin ve Fatih Yıldırım (2020). “Devlet Teşviklerinin TMS/TFRS, BOBİ FRS ve MSUGT Çerçevesinde İncelenmesi ve Muhasebeleştirilmesi”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22(2): 355-383.

- Ertuş, Fatih, İbrahim Çidem ve Reşid Çiğdem (2017). “Tarımsal Teşviklerin TMS 20 ve TMS 41 Kapsamında İncelenmesi”. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(3): 577-591.
- Eser, Emre (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Uzmanlık Tezi, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı.
- Karasioğlu, Fehmi ve Fırat Kınalı (2017). “TMS – 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilme Ve Finansal Raporlama Süreci”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2): 140-150.
- Kurban, İbrahim Cem. (2021). *KÜMİ FRS ile MSUGT/VUK Uygulamaları Arasındaki Farklılıklar ve Bir Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS), 2023, https://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KUMIFRS_%20Kurul_Karari.pdf (ErişimTarihi:15/09/2023).
- Küçük, Tuğba (2022). *Devlet Teşviklerinin Finansal Raporlama Standartlarına Göre Raporlanması ve Bağımsız Denetimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İskenderun.
- Örten, Remzi, Hasan Kaval ve Aydın Karapınar (2017). *Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.
- Öztürk, Erkan, Gürbüz Gökçen ve Ömer Faruk Güleç, Ö. F. (2019). “KÜMİ FRS Seti Taslağı, BOBİ FRS Seti ve Tam Set TMS/TFRS’nin Temel Konular Açısından Karşılaştırılması”. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(3): 413-430.
- Şengül, Akın (2023). *Konaklama Sektörüne Yönelik Devlet Teşviklerinin Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Kapsamında Raporlamaya Etkisi ve Öneriler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tepeli, Yusuf ve Burak Kayıhan (2017). “Girişimciliğe Destek Açısından Devlet Teşvikleri Ve Muhasebeleştirilmesi”. *III. Uluslararası Girişimcilik, İstihdam Ve Kariyer Kongresi*, Muğla: 212-221.
- Türkiye Muhasebe Standartları 20- Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı, https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_20_2018.pdf, (Erişim Tarihi: 12/09/2023).

- Yazarkan, Hakan ve Züleyha Yılmaz Soğuksu (2020). “KOSGEB Tarafından Kobilere Sağlanan Desteklerin Muhasebeleştirilmesi: MSUGT, BOBİ FRS ve TMS Karşılaştırması”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (87):1-14.
- Zeytinoğlu, Emin (2015). “Devlet Teşvik ve Yardımlarının TMS 20 Kapsamında Muhasebeleştirilmesine Yönelik Değerlendirmeler”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (45): 175-189.

TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardına Göre İşçilik Giderleri ve Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi

Burak KAYIHAN¹

Öz

Araştırma Makalesi

Muhasebe uygulamalarından sağlanan bilgilerin uluslararası anlamda kıyaslamaya imkân vermesi için uygulama aşamasında gerçekleştirilmesi gereken Uluslararası Muhasebe Standartları yayınlanmıştır. Bu standartların ülkemizde uygulanması adına tercüme ettirilerek uyumlaştırılmış hali “Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)” olarak uygulamadaki yerini almıştır. Tüm işletmeler için geçerli olması amaçlanan muhasebe standartları, doğal olarak maliyet muhasebesi uygulamalarının gerçekleştirildiği üretim işletmeleri için de söz konusu olacaktır. Bu doğrultuda TMS'nin üretim işletmelerindeki maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisinin işçilik giderleri açısından incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaca göre örnek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Öncelikle “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ve “TMS 2 Stoklar” standartlarındaki hükümler esas alınarak işçilik giderleri ile ilgili hesaplamalar ve muhasebeleştirme yapılmıştır. Sonrasında ise Kıdem Tazminatı Karşılıklarının hesaplanması ve muhasebeleştirilmesine ilişkin örnek uygulama yapılmıştır. Örneklerdeki hesaplamaların neticesinde standartlardaki hükümlerin üretim işletmelerindeki işçilik giderlerinin hesaplamalarına yön verdiği ve maliyet muhasebesi uygulamalarını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Gelecek dönemde yapılacak çalışmalar, maliyet muhasebesi uygulamalarına etki edebilecek diğer standartlar kapsamında muhasebeleştirme işlemlerinin incelenmesi suretiyle geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet Muhasebesi, Türkiye Muhasebe Standartları, İşçilik Giderleri, TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar

Labor Expenses According to TAS 19 Employee Benefits Standard and Its Impact On Cost Accounting Practices

Abstract

Research Paper

International Accounting Standards have been published, which should be realized during the implementation phase in order to enable international comparison of the information provided from accounting practices. These standards have been translated and harmonized in order to be applied in our country as "Turkish Accounting Standards (TAS)". Accounting standards, which are intended to be valid for all enterprises, will naturally be in question for production enterprises where cost accounting practices are carried out. In this direction, the aim of the study is to examine the effect of TAS on cost accounting practices in production enterprises in terms of labor expenses. Sample practices have been realized according to this purpose. First of all, calculations and recognition of labor expenses were made based on the provisions of "TAS 19 Employee Benefits" and "TAS 2 Inventories" standards. Then, a sample practice has been made regarding the calculation and recognition of Provisions for Employment Termination Benefits. As a result of the calculations in the examples, it was concluded that the provisions in the standards directly affect the calculations of labor expenses in production enterprises and directly affect cost accounting practices. Future studies can

¹Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, burakkayihan@mu.edu.tr

be developed by examining the accounting transactions within the scope of other standards that may affect cost accounting practices.

Keywords: Cost Accounting, Turkish Accounting Standards, Labor Expenses, TAS 19 Employee Benefits

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 27.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted 02.12.2023

1. Giriş

İşletmenin önemli alanlarından olan birisi olan muhasebe, işletmede gerçekleşen ekonomik olayları belli bir düzen ve nizama göre kaydeden, sınıflandıran ve raporlayarak yorumlamaya hazır hale getiren bir bilim dalıdır. Muhasebede işlemlerin nasıl yapılacağına dair kurallar, tarihi süreç içerisinde birçok prosedüre göre düzenlenmiştir. Bunların sonuncusu da ismi, ortak literatür olarak dünyada Uluslararası Muhasebe Standartları (UMS) ve ülkemize uyarlanmış hali de Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) olan kurallar bütünüdür. Türkiye’de standartların uygulanması için yaşanan bir geçiş süreci söz konusudur. Bu geçiş sürecinde de standartları uygulayacak işletmeler için çeşitli kıstaslar da söz konusu olabilmektedir. Bu konuda ülke olarak bize düşen görev, standartlarla birlikte oluşturulmak istenen ortak dili okumak ve anlamak olmaktadır (Örten vd., 2023:1).

Muhasebe, kendi içinde “finansal muhasebe”, “yönetim muhasebesi” ve “maliyet muhasebesi” gibi çeşitlere ayrılmaktadır. Buna göre muhasebe alanında uluslararası geçerliliği olan bir düzenleme getirmeyi hedefleyen standartların, maliyet muhasebesi anlamında da önemli bir etkisi olabilmektedir. Özellikle üretim işletmeleri açısından ön plana çıkan maliyet muhasebesi ve uygulamalarının, ortaya koyulan standartlar açısından ne tip kurallara tabi olduğu, önemli bir konu olarak ifade edilebilir.

TMS’nin üretim işletmelerindeki maliyet muhasebesi uygulamalarına doğrudan veya dolaylı yoldan olan bir etkisinin olduğu belirtilebilir. Buna paralel olarak da çalışmada söz konusu etkinin, üretim maliyetini oluşturan giderlerden olan işçilik giderlerinin hesaplanmasını “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı kapsamında yapan uygulamalar aracılığıyla ele alınması amaçlanmıştır. Bu amaca göre öncelikle TMS içerisinde maliyet muhasebesi açısından irdelenebilecek standartlar belirtilmiştir. Sonraki başlıkta özellikle üretim işletmelerinde üretim maliyetini oluşturan kalemlerden birisi olan işçilik giderleri açısından “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ile “TMS 2 Stoklar” standartlarının maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisine yer verilmiştir. Bu etkinin daha net anlaşılması için geliştirilen örnekler yardımı ile “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan

Faydalar” ile “TMS 2 Stoklar” standartlarının yön verdiği maliyet muhasebesi uygulamaları yapılmıştır.

2. Türkiye Muhasebe Standartları ve Maliyet Muhasebesi

Muhasebe alanında çoğu ülkede geçerli olabilecek bir sistemin kurulmasını amaçlayan standartlarla ilgili yaşanan uluslararası muhasebe dönüşüm sürecine Türkiye de katılmıştır. İlk olarak 2005 yılında “Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK)”, “Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarını (UFRS)” Türkçe diline tercüme ederek yayınlamaya başlamıştır. Günümüzde hala “Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)” ve “Türkiye Muhasebe Standartları (TMS)” setleri ve bu setlerde yer alan hükümler, “2 Kasım 2011 tarih ve 28103 sayılı Resmi Gazete”de yayınlanan Kanun Hükmünde Kararname ile faaliyete geçen “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nca (KGK)” tarafından düzenlenmektedir. Muhasebe standartlarına ilişkin yapılan düzenlemelere rağmen ülkemizde söz konusu standartların uygulanması Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) düzenlemelerine tabi olan, hisse senedi Borsa İstanbul’da işlem gören işletmeler ile sınırlı kalmıştır.

Türkiye’de TMS ve dolayısıyla UMS ile uyum sağlanarak gerçekleştirilecek muhasebe uygulamalarına uluslararası bir geçerlilik sağlama aşamasında birçok kurum ve kuruluş, önemli düzeyde destek vermektedir. Buna rağmen standartların uygulanması hususunun SPK’ya tabi işletmelerle sınırlı kalması ve hala standartlara uyumlu olacak detaylı bir hesap planı üzerinde uzlaşamamış olması, TMS/TFRS uygulamalarının yaygınlaştırılmasının önündeki en önemli sorunlardır (Can vd., 2014: 70). Son yıllarda ise TMS uygulamalarının SPK’ya tabi olan işletmelerle sınırlı kalmaması adına KGK tarafından iki önemli düzenleme yapılmıştır. 2017 yılında yayınlanan ve 2021 yılında güncellenen “Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)” ve 2023 yılında yayınlanan “Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KÜMİ FRS)” ile standartların daha kapsamlı bir uygulama alanı bulması amaçlanmıştır. Böylelikle standartların muhasebe uygulamalarına olan etkisinin daha belirgin hale getirilerek uygulama birliği açısından bir mutabakatın sağlanması istenmektedir.

TMS’nin maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisine bazı standartlarda rastlanmaktadır. Söz konusu standartlar ve maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkileri TMS/TFRS 2023 Seti temel alınıp literatürde konuya ilişkin yapılan çalışmalardan katkı alınarak hazırlanan Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye Muhasebe Standartlarının Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi

İLGİLİ STANDART	ETKİSİ
TMS 2 Stoklar	Ürün toplam ve birim maliyetin hesaplanmasında önemli yer tutan stok maliyetlerinin saptanması, değerlemesi ile maliyet sistemlerinin oluşturulmasını sağlayacak olan maliyet ölçü ve yöntemlerine dair hükümlere yer verilmiştir.
TMS 12 Gelir Vergileri	Standartta gelir vergilerinin belirlenmesi, Türkiye'deki mevcut mevzuat uygulamalarına göre farklıdır. Muhasebe standartlarına göre raporlama yapan işletmeler, dönem sonlarında finansal tablolarına yansıyan rakamlar üzerinden kâr hesaplamaları yaptıklarında, mevcut mevzuat açısından farklı rakamlar hesaplayabilirler. Bu nedenle işletmeler, yaptıkları maliyet-kâr analizlerinde de farklı sonuçlar saptayacaktır. Standarttaki hükümlere göre uygulanan gelir vergisi hesaplamaları ve doğal olarak ulaşılan kâr-zarar rakamları maliyet analizi için önemli bir konumdadır.
TMS 16 Maddi Duran Varlıklar	Standartta özet olarak ifade edecek olursak maddi duran varlıkların kaydedilmesine, takibe alınmasına, yeniden değerlendirilmesinin yapılmasına ve kayıtlardan çıkarılmasına ilişkin hükümler söz konusudur. Üretim maliyetleri yani maliyet muhasebesi açısından önemli olan durum ise maddi duran varlıklar üzerinden ayrılan amortismanlarla ilgilidir. Üretim sürecinde girdi olarak bulunan ve kullanılan makineler, binaların vb. belirli sürelerle yıpranmaları nedeniyle bazı

	<p>maliyetler meydana getirir. Söz konusu yıpranma payları yani amortisman maliyetleri maliyet muhasebesine göre genel üretim gideri olarak üretim sürecine dahil edilirler. Standartta da işletmeler için, genel üretim giderleri içerisinde bulunan amortisman maliyetlerinin doğru biçimde hesaplanarak ürünlere maliyet olarak yüklenebilmesi için hükümler mevcuttur.</p>
TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar	<p>Maliyet muhasebesinde ürünün maliyetine yüklenecek giderlerden birisi de işçilik giderleridir. Bu giderden ürünle ilişkilendirebilen işçilikler, direkt işçilik gideri, ürünle ilişkilendirilemeyen işçilikler ise endirekt işçilik gideri diğer bir ifade ile genel üretim gideri olarak isimlendirilir. Söz konusu standardın maliyet muhasebesi uygulamalarına etkisi, üretim maliyetlerini oluşturan direkt işçilik giderleri ile genel üretim giderlerinin üzerinden işçilik maliyetlerinin belirlenmesine ilişkindir. Standart, İşletmede çalışan personele sağlanan faydaların hesaplanması, tahakkuk ettirilmesi ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili hükümleri ortaya koymaktadır. Bu standart iş görenlere sağlanan sadece tazminat niteliğindeki (kıdem tazminatı vb.) gibi ödemeler dışında ücretler, ikramiyeler, izin, geçici çalışmama, hafta tatili, bayram harçlığı gibi her türlü ödemeleri de kapsamaktadır.</p>
TMS 21 Kur Değişiminin Etkileri	<p>Bir üretim işletmesi sadece Türk Lirası işlem yapmayıp yabancı para cinsinden para birimleri ile de işlem yapıyorsa TMS 21'de konuya ilişkin yer alan hükümlere tabi olur. Standartta belirtildiği gibi "<i>mal ve hizmetlere ilişkin işçilik, ham madde ve diğer maliyetleri en çok etkileyen para</i></p>

	<p><i>birimdir. Buna göre yabancı para birimi ile yapılan işlemler, işlem tarihindeki geçerli kur üzerinden hesaplanarak muhasebeleştirilir.”</i> Belirtilen işlem tarihi kavramından kast edilen, işlemin ilk defa kaydedilmesinin lazım olduğu tarihtir. Buna rağmen söz konusu standardın, üretim maliyetleri ile ilişkisinin çoğunlukla sınırlı olduğu söylenebilir. Bu ilişki yalnızca üretim maliyetlerini meydana getiren giderlerin tarihi maliyet esas alınıp değerlendirilmesi yapılırken geçerli olacak kurun saptanması ile ilgilidir. Saptanan kur, gerçek kur olabileceği gibi, çok sık döviz değişiminin olmadığı işletmelerde ortalama bir kurun tespit edilerek kayıtlara alınması da olanaklıdır.</p>
TMS 23 Borçlanma Maliyetleri	<p>Bu standardın maliyet muhasebesi ile ilişkisinin kurulabilmesi için borçlanma maliyetlerinin aktifleştirme yöntemi ile varlık üzerinde aktifleştirilebilmesi gereklidir. Burada bahsedilen varlıklar, özellikli varlıklar olup ilgili standartta “<i>amaçlanan kullanıma veya satışa hazır duruma getirilebilmesi zorunlu olarak uzun bir süreyi gerektiren varlıklardır</i>” olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma uyan stoklar için alınan borçların maliyetleri de aktifleştirilerek üretim maliyetlerinin kalemlerinden direkt ilk madde malzeme gideri, direkt işçilik gideri ve/veya genel üretim giderlerinden birisine alınabilir. Bunun için de gereken koşullar;</p> <p>“(a) İşletme, varlık için harcama yaptığıında; (b) Borçlanma maliyetleri oluştuğunda; (c) İşletme, ilgili varlığın amaçlanan kullanıma veya satışa hazır duruma</p>

	<p>getirilmesi için gerekli işlemlere başladığında” oluşur.</p> <p>Eğer stoklar; sürekli olarak tekrarlanan nitelikte olup kısa bir zaman zarfı içinde üretilir veya imal edilirler ise özellikli varlık niteliğini kaybederler. Bu durumda üretim maliyetleri ile borçlanma maliyetleri arasında herhangi biri ilişki kurulamayacağı için borçlanma maliyetleri, finansal tablolarda finansman giderleri grubunda bulunarak faaliyet dışı giderleri arttıracak ve dolayısı ile ilgili standardın maliyet muhasebesi uygulamaları ile de herhangi bir ilişkisi kalmayacaktır.</p>
TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü	<p>Standarttaki hükümler, kendilerine has standartlar olmasına rağmen maddi duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıklar için uygulanabilmektedir. Standardın üretim maliyetleri ile olan ilişkisi ise, maddi duran varlıklar ve maddi olmayan duran varlıkların üstünden hesaplanan amortisman ve itfa pay tutarları üzerindedir. Normalde standardın aslen amortisman ya da itfa pay tutarının meydana geldiği varlıklardaki değerde oluşan düşüşle ilgilenir. Bu nedenle ifade edilen düşüş, üretim maliyetini oluşturan kalemlerden olan genel üretim giderlerini de kapsayacak şekilde amortisman ve itfa payı maliyetlerinin düşmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu söz konusu değer düşüş tespitleri düzgün şekilde yapılan detaylı incelemelerle ortaya çıktığı için standardın üretim maliyetine etkisi ve dolayısı ile maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisinin sınırlı olduğu söylenebilir.</p>

TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar	Standardın maliyet muhasebesi uygulamaları ile ilişkilendirilebilmesi için üretim maliyeti içerisinde dâhil edilecek maddi olmayan duran varlığın bir geliştirme gideri olması ya da belirli bir süre kullanımı olacak bir hak niteliğinde olması gereklidir. Geliştirme giderlerinin direkt olarak üretilecek ürünle ilişkisinin olması halinde ve geliştirme giderlerinin teknik ve ticari anlamda bir sonucunun olması halinde, geliştirme giderleri aktifleştirilebilir ve itfa payı tutarı hesaplanması vasıtası ile genel üretim gideri olarak üretim maliyetine yüklenebilir. (Saban ve Genç, 2007:132).
--------------------------------------	---

Kaynak: TMS/TFRS Seti 2023; Örtün vd., 2023; Mutlu, 2010; Kısa, 2008

Tablodaki standartların hepsi, maliyet muhasebesi uygulamalarına etkileri anlamında ayrı ayrı detaylı olarak incelenerek çalışma konusu yapılabilir. Bu çalışmanın ana konusu ise üretim işletmelerindeki işçilik giderleri kapsamında TMS'nin maliyet muhasebe uygulamalarına etkisi olduğu için sonraki başlıkta "TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar" standardı detaylı şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda ürün birim maliyetine etki eden işçilik giderlerinin hesaplanması ve üretim maliyetine yüklenmesinin TMS'ye göre nasıl olduğu açıklanmış olacaktır.

3. TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardı ve Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi

Üretim işletmeleri, gerçekleştirdikleri faaliyetlerde kaliteyi de önemseyerek öncelikli olarak ürün birim maliyetlerini en uygun düzeyde tutmayı hedefler. Bu doğrultuda tüm işletmeler için en önemli amaçlardan birisi olan kâr maksimizasyonu da sağlanabilir. Üretim işletmeleri açısından da brüt kar rakamına ulaşırken üretimi yapılan ürünlerin birim maliyetlerinden yola çıkılarak gelir tablosunda bulunan satılan mamül maliyetinin doğru ve eksiksiz bir şekilde hesaplanması gereklidir. Ürün birim maliyetinin belirlenme sürecinde direkt ilk madde ve malzeme giderleri, direkt işçilik giderleri ve genel üretim giderlerinin üretime yüklenen tutarlarından yararlanılmaktadır. Bu noktada çalışmamızın konusunu da işçilik giderleri oluşturmaktadır. Üretim işletmelerinde işçilerin sarf ettikleri çalışma, emek maliyetini meydana getirir. Emek maliyeti, belli miktarda ürünün üretilebilmesi adına harcanan üretim faktörlerinden birisidir. Söz konusu emek maliyetinin üretim maliyetine yansması direkt işçilik giderleri ya da genel üretim giderleri aracılığıyla

gerçekleşmektedir. Direkt işçilik giderleri, üretilen ürünlerle doğrudan ilişkisi olan, üretim için sarf edilen emeğin ölçülebilir olup belli hesaplamalar sonrasında üretim maliyetine yüklenebildiği giderlerdir. Emek maliyetinin belirli bir ürünle ilişkisinin kurulamaması durumunda, söz konusu maliyet, ürüne genel üretim gideri olarak yüklenmektedir. Bu noktada işçilik giderlerinin hesaplanmasını da içinde barındıran maliyet muhasebesi uygulamalarına TMS açısından “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı etki etmektedir. Söz konusu standart, personele sağlanan faydaların parasal değerinin nasıl hesaplanacağına, tahakkuk ettirileceğine ve muhasebeleştirilip kayıt altına alınacağına dair bir yol haritası görevi görmektedir.

Üretim işletmelerindeki işçilik giderleri açısından durum ele alınacak olursa ilgili standardın 5. Paragrafı a bendinde “*sağlanacak faydanın tamamının, hizmetin sunulduğu yıllık raporlama dönemini takip eden on iki ay içinde yerine getirilmesinin beklendiği çalışanlara sağlanan aşağıdakiler gibi kısa vadeli faydalar: (i) Ücretler, maaşlar ve sosyal güvenlik katkıları*” hükmü yer almaktadır. Buna göre üretim işletmeleri açısından kısa vadeli fayda olarak tanımlanan çalışanlara ödenen ücret, maaş ve sosyal güvenlik katkılarının toplam tutarı üzerinden işçilik giderlerinin hesaplanabileceği ifade edilebilir. Standardın 9. Paragrafında da benzer hükümler söz konusu olup çalışanlara sağlanan kısa vadeli faydaların muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi adına 11. Paragraf b bendinde “*Başka bir TFRS'nin, söz konusu faydaların varlık maliyetine dâhil edilmesine izin vermemesi veya bunu zorunlu tutmaması durumunda (örneğin bakınız: TMS 2 Stoklar ve TMS 16 Maddi Duran Varlıklar) tamamını gider olarak muhasebeleştirir.*” hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı, çalışanlara sağlanan kısa vadeli fayda olarak tanımlanan ücretler, maaşlar ve sosyal güvenlik haklarının işçilik giderleri anlamında üretim maliyetine yüklenebilmesi için “TMS 2 Stoklar” standardını işaret etmektedir. Bu doğrultuda “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardında işçilik giderleri ile ilgili gerçekleştirilen işlemler, sadece “TMS 2 Stoklar” standardında yer alan hükümler çerçevesinde üretim maliyetine yüklenebileceği yorumu yapılabilir.

“TMS 2 Stoklar” standardında işçilik giderlerine ilişkin olarak 12. Paragrafta “*Stokların dönüştürme maliyetleri; direkt işçilik giderleri gibi, üretimle doğrudan ilişkili maliyetleri kapsar.*” hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre üretim maliyeti içerisinde direkt işçilik gideri olarak hesaplanacak tutarların üretilen ürünle direkt bir bağlantısının olması gerektiği belirtilebilir. Yine ilgili standardın 16. Paragrafı ve a bendinde “*Aşağıdakiler, stokların maliyetine dâhil edilmeyen ve gerçekleştikleri dönemde gider olarak finansal tablolara yansıtılan maliyetlere örnek olarak verilebilir: (a) Normalin üstünde gerçekleşen; hammadde fire ve kayıpları, işçilik ve diğer üretim maliyetleri.*” hükmü verilmiştir. Buna göre normalden fazla şekilde oluşan işçilik giderlerinin üretim maliyetinin bir kalemi olarak görülüp ürün maliyetine yüklenemeyeceği ve bir gider olarak gelir tablosunda ilgili kalemlere yansıtılabilecektir.

“TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardında işverenler tarafından iş görenlere; hizmet süresinde sağlanan kısa vadeli faydalar, çalışma dönemi sonrasında sağlanan faydalar, diğer uzun vadeli faydalar ve iş akdinin sona erdirilmesi nedeniyle sağlanabilen faydalar olmak üzere dört tür fayda sağlanmaktadır. İşçilik giderleri açısından önceden bahsedilen ücret veya aylıklar ya da sosyal güvenlik giderleri gibi kısa vadeli faydaların yanı sıra çalışma dönemi sonrasında sağlanan fayda veya iş akdinin sona erdirilmesi nedeni ile sağlanan fayda olarak ülkemizde bu tür faydaların somut örneği olan “Kıdem Tazminatı Karşılığı” faydası da olabilmektedir (Örten vd., 2023: 665). Söz konusu standardın 26. Paragrafı a bendindeki “*Emeklilik faydaları (örneğin, emeklilik maaşı ve emeklilik ikramiyesi)*” ve 159. Paragrafındaki “*İş ilişkisinin sona erdirilmesinden dolayı sağlanan faydalar, çalışanın işine son verilmesine ilişkin işletme kararı ya da işine son verilmesi karşılığında çalışanın kendisine teklif edilen faydaları kabul etmesi sonucunda ortaya çıkar.*” Hükümlerinden hareket edilerek kıdem tazminatı karşılığının bir işçilik gideri olarak ele alınabilir. Kıdem tazminatı karşılığının muhasebeleştirilmesi ve ölçülmesi konusunda “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardının 51. Paragraf b bendinde “*Başka bir TFRS’nin, faydaların varlık maliyetine dâhil edilmesine izin vermemesi veya bunu zorunlu tutmaması durumunda (örneğin bakınız: TMS 2 ve TMS 16) gider olarak muhasebeleştirir.*” ve 169. Paragraf a bendinde ise “*İş ilişkisinin sona erdirilmesinden dolayı sağlanan faydaların muhasebeleştirildiği yıllık raporlama dönemini takip eden on iki ay içinde tamamının yerine getirilmesinin beklendiği durumda, işletme, çalışanlara sağlanan kısa vadeli faydalara ilişkin hükümleri uygular.*” Hükümleri yer almaktadır. Bu hükümlere istinaden kıdem tazminatı karşılığı için yapılacak hesaplamalarda tıpkı ücretler, maaşlar ve sosyal güvenlik katkılarında olduğu gibi “TMS 2 Stoklar” standardının işaret edilip bu standarttaki hükümlere göre hareket edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu doğrultuda söz konusu standardın üretim maliyetinin hesaplanmasına katkı sunan ve önceden bahsedilen hükümlerinin kıdem tazminatı karşılığının hesaplanarak üretim maliyetine yansıtılmasında da geçerli olabilmektedir.

Belirli şartlarda işten ayrılan işçiye ödenmesi gereken bir çeşit emeklilik ikramiyesi olan kıdem tazminatı, “TMS 19: Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardında da emeklilik ikramiyesi olarak ifade edilmektedir. Ülkemizdeki mevcut vergi mevzuatımız kıdem tazminatını işçiye ödendiği zaman gider olarak kabul ederek vergi matrahından sadece o dönem için indirilmesine müsaade etse de muhasebeleştirme açısından bu yaklaşımın ön plana alınması muhasebenin temel kavramları olan dönemsellik, ihtiyatlılık ve tam açıklama kavramları kapsamında sakıncalı bir durum oluşturur. Ne zaman ve kaç yıllık bir hizmet süresinden sonra, hangi günlük ücretle, işten ayrılacağı, kesin şekilde bilinmeyen işçilerin, hak edecekleri kıdem tazminat tutarları, üretim işletmeleri için önemli bir gider kalemi olarak görülmektedir. Bu tip giderlerin ödemelerinin tamamı sadece işçinin ya da işçilerin üretim işletmesinden ayrıldıkları dönemde yapılarak maliyetlere ya da ilgili dönemin gelir tablosu hesaplarına aktarılması, işletmelerin hesap dönemleri arasında

dengelessizliğe neden olacaktır. Söz konusu sakıncaları telafi etmek adına, kıdem tazminatı yükü ortaya çıktığı dönemlere dağıtılarak, her dönemde ilgili döneme düşen kısmının karşılık ayırma yolu ile gider olarak kaydedilmesi yoluna gidilebilir. Bu işlem için “472 Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesabı kullanılır. Kıdem tazminatının ürünlere doğrudan yüklenmesi mümkün olamayacağı için, ayrılan karşılığın indirekt işçilik olarak gider kaydedileceği açıktır (Büyükmirza, 2019: 237-238; Şener, 2004: 174-175).

Uluslararası anlamda bir düzenleme olan muhasebe standartları bazı kavramlarda veya muhasebeleştirme ölçüsü anlamında ülke kanunları ya da diğer düzenlemelerle (yönetmelik, sirküler, rapor gibi) ters düşebilmektedir. Buna rağmen “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı, esas olarak çalışanlara dair hakların muhasebeleştirilip raporlanmasını içerdiği için ülkemizdeki maliyet muhasebesi uygulamaları için geçerli olan hali hazırdaki düzenlemeler, çoğu zaman ilgili standardın raporladığı kavram ve rakamların destekleyicisi ve açıklayıcısı özelliğindedir. (Ertuğrul, 2013: 76). Ülkemizde genel olarak çalışma konumuzu oluşturan ücretler, maaşlar ve sosyal katkı giderleri ile kıdem tazminatı karşılıklarına dair ilgili mevcut düzenlemelere göre gerçekleştirilen muhasebeleştirme uygulamalarının “TMS 19”a uygun olduğu ifade edilebilir. Üretim işletmelerindeki maliyet muhasebesi uygulamaları açısından durum incelenecek olursa üretim maliyetleri ile “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardının birbirleriyle ilişki içerisinde olduğu belirtilebilir (Kısa, 2008: 100). Çalışanlara sağlanan faydalar içerisinde kısa vadeli fayda olarak bulunan ücretler, maaşlar ve sosyal katkı tutarları ile çalışma dönemi sonrasında sağlanan fayda veya iş akdinin sona erdirilmesi nedeniyle sağlanabilen fayda olarak bulunan kıdem tazminatı karşılığı anlamında standartların maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisi, üretim maliyetini oluşturan gider kalemlerinden olan hem direkt işçilik giderlerinde hem de genel üretim giderlerinde görülebilir. Söz konusu durum, bu başlıktan sonraki maliyet muhasebesi uygulamaları başlığında örnek uygulamalar üzerinden incelenmiştir.

4. TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardına Göre Maliyet Muhasebesi Uygulamaları

Çalışmanın bu kısmında bir maliyet muhasebesi uygulaması olarak işçilik giderlerinin üretim maliyetine yüklenmesi, “TMS 19: Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı ile bu standardın üretim maliyetlerinin yüklenmesi açısından işaret ettiği “TMS 2 Stoklar” standardına göre geliştirilen uygulamalar üzerinden incelenmiştir. Şener (2004)’den yararlanılarak geliştirilen ilk örnek uygulamada “TMS 19: Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardında belirtilen kısa vadeli faydalar olan ücretler, maaşlar ve sosyal güvenlik katkı tutarları, işçilik gideri olarak dikkate alınmıştır. İşçilik giderlerinin üretim maliyetine yüklenme aşamasında ise bu süreç için işaret edilen “TMS 2 Stoklar” standardındaki hükümlere göre direkt işçiliklerin, indirekt işçiliklerin ve normalin üstündeki işler için yapılan işçilikleri ayırımı yapılarak hesaplamalar ve günlük defter kayıtları gerçekleştirilmiştir. Büyükmirza

(2019)'dan yararlanılarak geliştirilen ikinci örnek uygulamada ise çalışanlara sağlanan faydalar içerisinde çalışma dönemi sonrasında sağlanan fayda veya iş akdinin sona erdirilmesi nedeniyle sağlanabilen fayda olarak yer alan kıdem tazminatı karşılığının hesaplanarak muhasebeleştirilmesi ve üretim giderleri ile olan ilişkisinin ortaya koyulmasına dair işlemler yapılmıştır.

Örnek 1: Maliyet hesaplarını 7/A seçeneğine göre muhasebeleştiren bir üretim işletmesinde aylık işçi çalışma kartı özetinden ve ücret bordrosundan elde edilen özet bilgilere göre tahakkuku yapılan işçilik giderlerine ilişkin bilgilerin dökümü şöyledir.

- A Tipi Çanta sipariş için : 430 saat çalışma
- B Tipi Çanta sipariş için : 670 saat çalışma
- Makine Bakımı için : 60 saat çalışma
- Boşa Geçen Zaman : 50 saat
- Fazla Çalışma için : 40 saat çalışma

Fazla çalışma, meydana doğal afet nedeniyle boşa geçen zamanı telafi etmek için yapılmıştır.

İşçilerin saat ücreti 500 TL'dir. Fazla çalışma zam oranı %50'dir.

Sosyal mevzuat (Sosyal Güvenlik Kurumu) ve vergi mevzuatıyla ilgili oranlar aşağıdaki gibidir.

- Gelir Vergisi %15, Damga Vergisi %0,75
- SGK İşveren Payı %15,5, İşçi Payı %14
- İşsizlik Sigortası İşveren Payı %2, İşçi Payı %1

Örnekteki verilere işçilik giderlerinin hesaplanması ve TMS açısından uygun olabilecek günlük defter kayıtları aşağıdaki gibidir:

İŞÇİLİK GİDERLERİ HESAPLAMASI

a) Kısa vadeli fayda olarak brüt ücret hesaplaması

A Tipi Çanta için:	430 saat x 500 TL/saat =	215.000 TL
B Tipi Çanta için:	670 saat x 500 TL/saat =	335.000 TL
- Makine Bakımı:	60 saat x 500 TL/saat =	30.000 TL
- Boş İşçilik:	50 saat x 500 TL/saat =	25.000 TL
- Fazla Çalışma:	40 saat x 500 TL/saat =	20.000 TL
- Fazla Çalışma Zammı:	40 saat x 250 TL/saat =	<u>+10.000 TL</u>
BRÜT ÜCRET:		635.000 TL

b) Kısa vadeli fayda olarak sosyal güvenlik katkı tutarlarının hesaplanması

- SGK İşveren Payı (635.000 x % 15,5) = 98.425 TL
- İşsizlik Sigortası İşveren Payı(635.00 x % 2) = 12.700 TL
- SGK İşçi Payı (635.000 x % 14) = 88.900 TL
- İşsizlik Sigortası İşçi Payı: (635.000 x % 1) = + 6.350 TL

TOPLAM

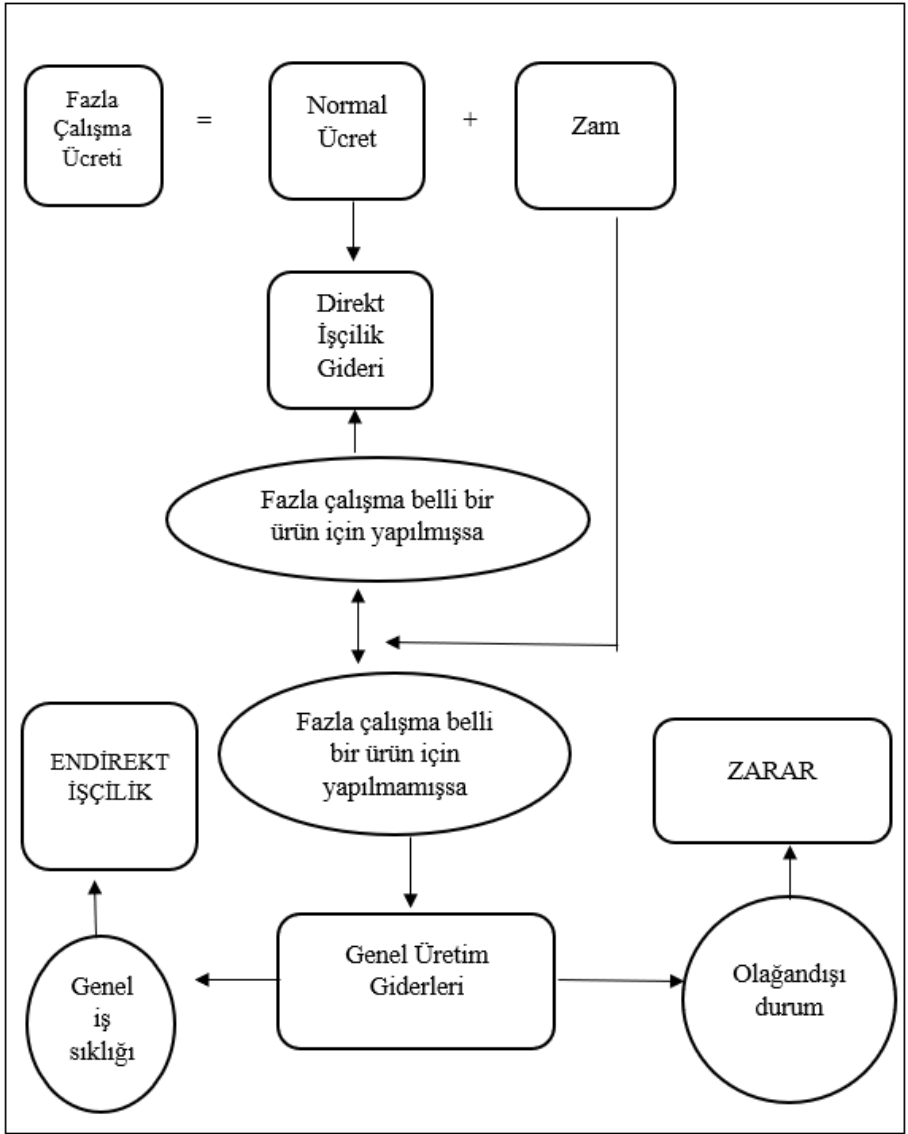
206.375 TL

c) Direkt işçilik giderleri ile endirekt işçilik giderlerinin ayrımı

Kısa vadeli fayda olarak hesaplanan ücretler ile sosyal güvenlik tutarlarının günlük defter kaydının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle direkt işçilik giderleri ile endirekt işçilik giderlerinin ayrımının yapılması gereklidir.

“TMS 2 Stoklar” standardında da değinildiği üzere üretilen ürünle doğrudan bağlantısı bulunan işçilik giderleri, direkt işçilik gideri olarak kabul edilir. Bu örnekte de çantaların üretimi için yapılan işçilik giderlerinin toplamı da günlük defter kayıtlarına direkt işçilik gideri olarak kaydedilir (215.000 TL + 335.000 TL = 550.000 TL). Makine bakımı işinin ise üretilen ürünlerle doğrudan bağlantısı yoktur. Bu nedenle makine bakımı için yapılan işçilik giderleri, endirekt işçilik gideri sayılıp genel üretim gideri olarak ürün maliyetine yüklenip kaydedilir (30.000 TL).

Fazla çalışma ücretleri, direkt işçilik ve endirekt işçilik ayrımında özellik gösteren bir konudur. Normal çalışma dışında yapılan fazla çalışmalarda ödenen zam ücretin direkt işçilik gideri ya da endirekt işçilik gideri olarak üretim maliyetine yükleneceği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada fazla çalışma sırasında tahakkuk eden “normal ücret” ile “zam ücreti” birbirinden ayrılmaktadır. Fazla çalışma için ödenen normal ücretin normal çalışma için tahakkuk eden ücretten hiçbir farkı yoktur. Fazla çalışma için tahakkuk eden zamlar ise Şekil 1’de gösterildiği şekilde incelenebilir.

Şekil 1: Fazla Çalışmanın İşçilik Giderlerine Etkisi

Kaynak: Büyükmirza, 2019: 242

Şekil 1'e göre öncelikle fazla çalışmanın belli bir ürün için yapılmaması nedeniyle fazla çalışmadan kaynaklı "normal ücret", indirekt işçilik gideri sayılıp genel üretim gideri olarak ürün maliyetine yüklenip kaydedilir (20.000 TL). Örneğimizde fazla çalışmanın meydana gelen doğal afet nedeniyle boşa geçen

zamanı telafi etmek için yapıldığı belirtilmiştir. Bu bilginin doğrultusunda fazla çalışma için ödenen “zam ücreti” ise olağandışı bir durum söz konusu olduğu için “TMS 2 Stoklar” standardında da değinildiği gibi gider olarak gelir tablosuna yazılır. Diğer bir ifade ile fazla çalışma, işletmenin etkileyemeyeceği, anormal koşullardan ve normal çalışma zamanlarının iyi kullanılmaması durumlarından meydana gelmiş ise, bu durumda yapılan ek ödeme de (zam ücreti), “680 Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları” hesabı aracılığı ile Kâr/Zarar hesabına (gelir tablosu hesaplarına) aktarılırlar (Şener, 2004: 165). Sosyal güvenlik tutarları açısından giderler incelenecek olursa sosyal sigorta primlerinden işçiye düşen kısımlar yani işçi payları hali hazırda işçinin ücretinden kesildiğinden, bu tutar tahakkuk eden brüt ücretin üzerinde işletmeye ayrıca bir yük getirmez. İşletmede çalışan işçilerin ücretlerine göre, işletmenin ödeyeceği işveren payı tutarları ise, işletme açısından işçilik giderlerine eklenecek bir gider unsuru olarak karşımıza çıkar. İşte işçilik giderlerinin bir unsuru olarak belirlenen işveren payları (SGK İşveren Payı ve İşsizlik Sigortası İşveren Payı) üretilen ürünlerle doğrudan bir ilişkisi olmadığı için indirekt işçilik gideri sayılıp genel üretim gideri olarak ürün maliyetine yüklenip kaydedilir (98.425 TL + 12.700 TL = 111.125 TL) (Şener, 2004: 172-174).

d) Normalin üstünde yapılan işçiliklerin ayrımı

Fazla çalışma, doğal afet kaynaklı yani olağandışı bir durumdan kaynaklanması nedeniyle fazla çalışma için ödenen 10.000 TL zam ücretinin gelir tablosu hesapları içerisinde “680 Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları” hesabına kaydedileceği önceki kısımda belirtilmiştir. Bu tutarın yanı sıra uygulamada çeşitli nedenlerle, zaman zaman işçinin çalışmama durumu meydana gelebilir. İşte, işçinin çalışmadığı halde, işletmede geçirdiği zaman için ödenen ücretlerin nasıl muhasebeleştirileceği de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örnekte üretim işletmesindeki fazla çalışma zaten doğal afet nedeniyle meydana gelen boşa geçen zamanı telafi etmek için yapılmıştır. Boşa geçen süre de doğal afetten yani işletmenin elinde olmayan nedenlerden (işletmenin etkileyemediği) dolaylı meydana geldiği için boş zamana ait giderler, üretim maliyeti ile ilişkilendirilmeden, doğrudan doğruya “680 Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları” hesabı vasıtasıyla gelir tablosuna yansıtılırlar. Böylece normalin üstünde yapılan işçilikler için “TMS 2: Stoklar” standardına uygun şekilde hareket edilmiştir.

Boşa Geçen Zaman İşçilik Gideri Tutarı: 50 saat x 500 TL/saat = 25.000 TL
Fazla Çalışma İçin Yapılan İşçilik Gideri Zam Tutarı: +10.000 TL
TOPLAM.....35.000 TL

e) Ödenecek vergi tutarlarının ve net ücretin hesaplanması

İşçilik giderlerine ilişkin günlük defter kaydına geçmeden önce kayıta yer alacak olan hesaplarla ilgili tutarların saptanması gereklidir. Bu nedenle öncelikle gelir vergisi ve damga vergisi tutarları sonrasında ise net ücret tutarına ilişkin hesaplamalar yapılmalıdır.

Vergi Kesintilerinin Hesaplanması:

- Brüt Ücret	635.000
- İndirimler	(95.250)
• SGK İşçi Payı :	88.900
• İşsizlik Sigortası İşçi Payı :	6.350
Gelir Vergisi Matrahı	539.750
- Gelir Vergisi 539.750 x % 15	80.962,5
- Damga Vergisi 635.000 x % 0,75	4.762,5

Net Ücretin Hesaplanması:

- Brüt Ücret	635.000
- Kesintiler	(180.975)
• Gelir Vergisi :	80.962,5
• Damga Vergisi :	4.762,5
• SGK İşçi Payı :	88.900
• İşsizlik Sigortası İşçi Payı :	6.350
Ödenecek Ücret	454.025

f) Günlük defter kaydı

Yapılan hesaplamaların ardından saptanan işçilik giderlerine ilişkin günlük defter kaydı için Tek Düzen Muhasebe Sistemi kapsamındaki Tek Düzen Hesap Planı'nda yer alan ilgili hesaplar kullanılmıştır (1 Seri No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği).

720.DİREKT İŞÇİLİK GİDERLERİ	550.000.-
A Tipi Çanta 215.000	
B Tipi Çanta 335.000	
730.GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	161.125.-
Fazla Çalışma 20.000	
Makine Bakım 30.000	
SGK İşveren Payı 98.425	
İşsizlik İşveren Payı 12.700	
680. ÇALIŞMAYAN KIS. GİD. VE ZAR.	35.000.-
Fazla Çalışma Zammı 10.000	
Boş İşçilik 25.000	
335.PERSONELE BORÇLAR	454.025.-
360.ÖD.VERGİ VE FONLAR	85.725.-

360.01. Gel.Ver. 80.962,5	
360.02 Damga V. 4.762,5	
361.ÖD.SOS.GÜV.KES	206.375.-
361.01 SGK İşv. 98.425	
361.02 SGK İşç. 88.900	
361.03 İşsiz. İşv. 12.700	
361.04 İşsiz. İşç. 6.350	
(Aylık İşçilik Giderlerinin Tahakkuku)	

Aylık işçilik giderleri, günlük defter kayıtlarından da açıkça görüleceği üzere gerek üretim maliyetlerine yüklenen gerekse gelir tablosuna gider yazılacak tutarlar açısından “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ve bu standardın üretim maliyetleri için işaret ettiği “TMS 2 Stoklar” standartlarına uygun olarak muhasebeleştirilmiştir.

Örnek 2: Maliyet hesaplarını 7/A seçeneğine göre muhasebeleştirilen bir üretim işletmesinde 2021 yılı sonu için hala çalışmakta olan işçilerin birikmiş kıdem tazminatı haklarının toplam tutarı 2.400.000 TL hesaplanmıştır. 2022 yılının başında yapılan tahminler sonucunda yılın sonunda söz konusu tutarım 3.360.000 TL olarak gerçekleşeceği planlanmaktadır. 2022 yılının sonuna gelindiğinde ise Yılmaz Ak isimli bir işçinin 2023 yılında emeklilik yaş haddine ulaşip gün sayısını dolduracağı ve bu işçinin 2022 yılının sonu için birikmiş kıdem tazminatının toplam tutarının 60.000 TL olduğu saptanmıştır. Söz konusu işçi 11.01.2023 tarihinde 64.000 TL tutarındaki kıdem tazminatını alarak işten ayrılmıştır (Damga Vergisi % 0,75'tir).

Örnekteki verilere işçilik giderleri açısından kıdem tazminatı tutarlarının hesaplanması ve TMS açısından uygun olabilecek günlük defter kayıtları aşağıdaki gibidir:

a) Kıdem Tazminatı Karşılığı Tutarının hesaplanması ve ilgili hesaba kaydedilmesi

Örnekteki verilere göre, 2022 yılı için üretim işletmesinin toplam kıdem tazminatı yükünün (3.360.000 TL – 2.400.000 TL) 960.000 TL artacağı öngörülmüştür. Bu durumda söz konusu işletmenin 2022 yılında, Ocak ayından başlayarak yılın sonuna kadar her ay için 960.000 TL/ 12 = 80.000 TL kıdem tazminatı karşılığı ayrılacaktır. Bu karşılık, üretim işletmesinde çalışan işçilerin kıdem tazminatı ile ilgili olduğu için, muhasebeleştirileceği gider hesabı “730 Genel Üretim Giderleri” olmuştur. İşçilerin uzun vadede işten ayrılma durumu oluşacağı düşünüldükçe kıdem tazminatı karşılığı tutarları, uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisindeki “472 Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesabı alacaklı olarak kaydedilerek muhasebeleştirilmiştir.

31.01.2022	
730.GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	80.000.-

Kıdem Tazminatı	80.000	
472. KIDEM TAZMİNATI KARŞILIĞI		80.000.-
(2022 Yılı tahmini kıdem tazminatı yükü artışının 1/12 kadarının karşılık yolu ile Ocak Ayı giderlerine kaydedilmesi)		

Yapılan günlük defter kaydında Tek Düzen Muhasebe Sistemi kapsamındaki Tek Düzen Hesap Planı'nda yer alan ilgili hesaplar kullanılmıştır (1 Seri No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği). Söz konusu kayıt, 2022 yılının her ayı için yapılır. Böylelikle kıdem tazminatı karşılıklarının ödemelerinin belli bir dönemde toplanarak yapılması sonucu maliyetlerde oluşabilecek dalgalanmalar önlenerek hesap dönemleri arasındaki denge sağlanmış olur.

b) Kanun kabul edilmeyen giderin kaydedilmesi

Mevcut vergi kanunlarımızda kıdem tazminatı karşılığının gider olarak kabul edilebilmesi “ödeme” şartı getirdiği için a maddesinde karşılık yolu ile kaydedilen kıdem tazminatı tutarının yılın sonunda hazırlanacak beyannamede vergi matrahına ilave edilmesi için “kanunen kabul edilmeyen gider” kaydının yapılması gereklidir. Bu kayıt için Tek Düzen Hesap Planı'ndaki “9 Nazım Hesaplar” hesap sınıfı kullanılabilir.

31.01.2022		
950. KANUNEN KABUL EDİLMEYEN GİDERLER	80.000.-	
951. KANUNEN KAB. ED. GİDER KARŞ.		80.000.-
(Ocak ayı kıdem tazminatı karşılığının kanun kabul edilmeyen giderlere kaydedilmesi)		

c) İşten ayrılan işçiye yapılan kıdem tazminatı tutarının ödenmesine ilişkin kayıtlar

Emekli olarak işten ayrılacak işçiye ilişkin kıdem tazminatı tutarı, uzun vadeli yabancı kaynak olarak sınıflandırma yapılamayacağı için “472 Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesabından çıkarılarak kıdem tazminatı karşılığına ilişkin kısa vadeli yabancı kaynak hesabı olan “372 Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesabına alınarak yılın sonundaki bilançoda kısa vadeli bir yükümlülük olarak yerini alır. Böylece kıdem tazminatı karşılığının 60.000 TL tutarındaki kısmı kısa vadeli yabancı kaynaklarda, (3.360.000 – 60.000) 3.300.000 TL tutarındaki kısmı da uzun vadeli yabancı kaynaklarda bulunacaktır.

31.12.2022		
472. KIDEM TAZMİNATI KARŞILIĞI	60.000.-	
372. KIDEM TAZMİNATI KARŞILIĞI		60.000.-
(İşten ayrılacak işçinin birikmiş kıdem tazminatı Tutarının kısa vadeli yabancı kaynaklara kaydedilmesi)		

2023 Ocak ayında işten ayrılacak işçi için kıdem tazminatı tutarı olan 64.000 TL'nin 60.000 TL olan kısmı kıdem tazminatı karşılıklarının kaydedildiği "372 Kıdem Tazminatı Karşılığı" hesabından karşılanırken eksik kalan 4.000 TL ise 2023 Ocak ayı gideri olarak "730 Genel Üretim Giderleri" giderleri hesabının borcuna kaydedilir. Eğer işçi Ocak ayında değil de diğer aylardan birinde emekli olup işten ayrılıysaydı, eksik kalan kısım zaten hali hazırda o aylar için ayrılan kıdem tazminatı karşılıklarından mahsup edilebilecekti ("472 Kıdem Tazminatı Karşılığı" hesabı borçlu olarak kaydedilerek).

Damga Vergisi kesintisi: $64.000 \text{ TL} \times \% 0,0075 = 480$

11.01.2023		
372.KIDEM TAZMİNATI KARŞILIĞI	60.000.-	
730.GENEL ÜRETİM GİDERLERİ	4.000.-	
Kıdem Tazminatı 4.000		
335.PERSONELE BORÇLAR		63.520.-
360.ÖD.VERGİ VE FONLAR		480.-
360.01 Damga Vergisi 480		
(Emekli olan işçi Yılmaz Ak'a ait kıdem tazminatı ve Damga vergisinin kaydedilmesi)		

Kıdem tazminatı karşılığı için ödenen tutar, vergi yasaları tarafından gider kabul edildiği için daha önce kanunen kabul edilmeyen giderler olarak sınıflandırılmış bulunan kıdem tazminatı karşılığında mahsubu yapılan kısım için önceden nazım hesaplarda yapılan günlük defter kaydının tersi yapılır ve söz konusu tutar, kanunen kabul edilen giderlerden düşürülür.

11.01.2023		
951. KANUNEN KAB. ED. GİDER KARŞ.	60.000.-	
950. KANUNEN KABUL EDİLMİYEN GİD.		60.000.-
(Kıdem Tazminatı Karşılığında ödenen kıdem tazminatı tutarının nazım hesaplarda kanunen kabul edilmeyen giderlerden çıkartılması kaydı)		

İşçilik giderleri içerisinde incelenen kıdem tazminatı karşılıklarına dair günlük defter kayıtlarından da anlaşıldığı gibi üretim maliyetlerine yüklenerek gider yazılacak tutarlar açısından “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ve bu standardın üretim maliyetleri için işaret ettiği “TMS 2 Stoklar” standartlarına uygun olarak muhasebeleştirme işlemleri yapılmıştır.

5. Sonuç

Üretim maliyetini oluşturan giderlerden olan işçilik giderlerinin hesaplanmasını “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardına göre yapan örnekler aracılığıyla muhasebe standartlarının maliyet muhasebesi uygulamalarına olan etkisini incelemek, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ile giderlerin üretim maliyetine yüklenmesi için işaret ettiği “TMS 2 Stoklar” standartları ön plana çıkmaktadır. Söz konusu standartlardaki hükümlere göre üretim işletmesi çerçevesinde aylık işçilik giderleri ve işçilik giderleri içerisinde önemli bir yer tutan kıdem tazminatı karşılığı tutarları hesaplanarak ilgili hesaplara ve finansal tablolara yansıtılması gerçekleştirilmiştir.

Belirtilen standartlardaki hükümlere göre incelenen ilk örnekte üretim maliyetini oluşturan kalemlerden olan işçilik giderleri ile ilgili hesaplamalar yapılmıştır. Bu hesaplamalarda öncelikli olarak üretilen ürünlerle doğrudan bir ilişkisi bulunan “Direkt İşçilik” ile üretilen ürünlerle dolaylı bir ilişkisi bulunan “Endirekt İşçilik” ayrımı yapılmıştır. Buna göre direkt işçilikler, yapılan günlük defter kaydında “720 Direkt İşçilik Giderleri” hesabına borçlu olarak kaydedilerek üretim maliyetine yüklenmiştir. Endirekt işçilikler ise yapılan günlük defter kaydında “730 Genel Üretim Giderleri” hesabına borçlu olarak kaydedilerek üretim maliyetine daha sonra tespit edilecek bir takım ölçüler aracılığıyla yansıtılmak üzere muhasebeleştirilmiştir. Söz konusu hesaba yansıtılan endirekt işçilik giderleri arasında işçilik giderleri açısından işverene ayrıca bir yüke neden olan sosyal güvenlik tutarları da bulunmaktadır. Bu işlemlerle “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardında bahsedilen ücret, maaş ve sosyal güvenlik katkı tutarlarının muhasebeleştirilmesi gerçekleştirilmiştir. “TMS 2 Stoklar” standardındaki hükümlere göre normalin üstündeki işçiliklerin üretim maliyetinin bir parçası olmadan gelir tablosuna gider yazılması gerektiği hususu belirtilmiştir. Örneğimizdeki üretim işletmesinde doğal afet nedeniyle ödenen boş işçilik giderleri ile boş işçiliğin telafisi için yapılan fazla çalışmaya istinaden ödenen zam ücreti, gider tablosuna yansıtılması için “680 Çalışmayan Kısım Gider ve Zararları” hesabına borçlu olarak kaydedilmiştir. Böylece standartlardaki hükümlere göre uygun bir muhasebeleştirilmenin gerçekleştirildiği söylenebilir. Ayrıca işçilik giderleri için yapılan günlük defter kaydında alacaklı olarak kaydedilen hesaplarda üretim işletmesinde çalışanlara ödenen net ücret toplamı, “335 Personele Borçlar” hesabında; işçilik giderleri için ödenen vergi tutarlarının toplamı, “360 Ödenecek Vergi ve Fonlar” hesabında; işçilik giderlerine ilişkin tüm sosyal güvenlik

kesintilerinin tutarı ise “361 Ödenecek Sosyal Güvenlik Kesintileri” hesabında alacaklı olarak kaydedilerek muhasebeleştirilmiştir.

Çalışmada yer alan ikinci örnekte işçilik giderleri içerisinde hesaplanması ve muhasebeleştirilmesi açısından özellikli bir konu olan kıdem tazminatı karşılığı ele alınmıştır. Üretim işletmelerindeki işçilere çalıştığı sürelerle ilişkin bir emeklilik ikramiyesi niteliğinde olan kıdem tazminatı tutarlarının belli bir döneme yığılması çeşitli sakıncalar doğurmaktadır. Söz konusu yığılma, ödemenin yapıldığı hesap dönemi için maliyetleri arttırmasının yanı sıra hesap dönemleri arasındaki kıyaslamalarda dengesizlik meydana getirecektir. Bu sakıncaları gidermek için kıdem tazminatı tutarları için ayrılacak olan karşılıkların muhasebeleştirilmesi yine “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” standardı ile işaret ettiği “TMS 2 Stoklar” standardındaki hükümlere gerçekleştirilmiştir. Üretilen ürünle doğrudan ilişkisi kurulamayan türde bir işçilik gideri olan kıdem tazminatı giderleri “730 Genel Üretim Giderleri” içerisinde muhasebeleştirilmiştir. Kıdem tazminatı karşılıkları için de kısa vadeli karşılıklarda “372 Kıdem Tazminatı Karşılığı”; uzun vadeli karşılıklarda ise “472 Kıdem Tazminatı Karşılığı” hesapları kullanılmıştır.

Muhasebe uygulamalarının gerçekleştirilmesinde ülkeler arasında bir uygulama birliği ve ortak dil geliştirmeyi hedefleyen muhasebe standartlarının ülkemize yansması olan TMS içerisinde maliyet muhasebesi uygulamalarını etkileyen standartlar da doğal olarak söz konusudur. Çalışmada bu durum, “TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar” ve “TMS 2 Stoklar” standartları kapsamında incelenmiş ve üretim işletmeleri açısından işçilik giderlerinin hesaplanıp muhasebeleştirilmesinde standartların etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Standartlar vasıtası ile yapılan bu işlemlerin ortak hedefinin işletmelerin finansal tablolarında yer alacak olan bilgilerin doğru ve eksiksiz olmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda finansal tablolarda yer alan bilgileri kullanacak olan paydaşlar da kendileri açısından ilgilendikleri durumlar için analiz ve yorumlarını daha doğru yaparak isabetli kararlara varabileceklerdir. Neticede çalışmada incelenen standartlarda yer alan hükümler, görüldüğü üzere üretim işletmelerindeki işçilik gider hesaplamalarına yön vermekte ve maliyet muhasebesi uygulamalarını doğrudan etkilemektedir. Söz konusu etki, gelecek dönemde yapılacak olan çalışmalarda maliyet muhasebesi uygulamalarını etkileyen diğer standartlar açısından incelenerek daha detaylı şekilde genişletilebilir.

Kaynakça

- “1 Seri No.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği”
“TMS 19: Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardı”
“TMS 2: Stoklar Standardı”
“TMS/TFRS Seti 2023.”
Büyükmirza, K. (2019). *Maliyet ve yönetim muhasebesi*. 23.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Can, A.V., Öztürk, E. ve Örs, T. (2014). “Türkiye muhasebe standartlarının maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları üzerindeki etkileri: gereksinimler ve çözüm önerileri”. *II. Uluslararası Muhasebe ve Finans Sempozyumu*, Bursa/Türkiye.
- Ertuğrul, A. N. (2013). TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar standardının Türkiye’de uygulanabilirliği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 15(3). 71-89.
- Kısa, U. (2008). *Uluslararası muhasebe standartları ve üretim maliyetleri ilişkileri üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Mutlu, M. (2010). *Muhasebe standartlarının maliyet oluşumuna etkisi ve inşaat işletmelerinde uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, İstanbul.
- Örten, R., Kaval, H. Ve Karapınar, A. (2023). *Türkiye muhasebe-finansal raporlama standartları uygulama ve yorumları*. 15.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Saban, M. ve Genç, M. (2007). Araştırma geliştirme faaliyetlerinin IAS 38 maddi olmayan duran varlıklar kapsamında muhasebeleştirilmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 70, 123-133.
- Şener, R. (2004). *Maliyet unsurları muhasebesi ve tekdüzen muhasebe sistemi uygulaması*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Hizmetlerin İnternetinden Ne Anlamalıyız? Bir Literatür İncelemesi Hasan TUTAR¹, Esra AYAZ²

Öz

Derleme Makalesi

Gelecekte bir vizyon olacak Endüstri 4.0'ın esas amacı, endüstri ile bilişim teknolojilerini bir araya getirerek klasik yaklaşımlardan farklı olarak, düşük maliyetli teknolojik sistemlere ulaşmaktır. Özellikle işletmeler rekabet avantajı sağlamak için inovatif dijital teknolojilerden faydalanmaktadır. İşletmelerde başlayan dijitalleşme süreci yerini dijital dönüşüm sürecine bırakmaktadır. Geleneksel iş modellerinden farklı olarak dijital dönüşümün katkısıyla çağdaş örgütler dijital ortaklıkları yaygınlaştırarak yeni bir dijital ekosistem yaratmaktadır. İşletmelerin, söz konusu değişim ortamında daha etkin faaliyet gösterme becerisini ifade eden dijital yoğunluk ve dijital dönüşüm alanlarına odaklanmaktadır. Dijital yoğunluk aynı zamanda işletmelerin dijital olgunluğunu da hızlandıran bir yetkinlik düzeyidir. Dijital dönüşümün sağlanabilmesi için işletmelerin dijital oryantasyonlarını başarıyla gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu araştırmada endüstri 4.0'ın temel bileşenlerinden olan hizmetlerin interneti üzerinde durulmaktadır. Araştırma, yöntemi itibarıyla literatür incelemesi (derleme) çalışmasıdır. Araştırmanın verileri son zamanlarda önem kazanan endüstri 4.0, dijital dönüşüm ve dijital oryantasyon literatüründen toplanarak yorumlanmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hizmetlerin İnterneti, Dijital Dönüşüm, Dijital Oryantasyon, Dijital Yoğunluk, Dijital Olgunluk

What Should We Understand by the Internet of Services? A Literature Review

Abstract

Review Paper

The main purpose of Industry 4.0, which will be a vision for the future, is to achieve low-cost technological systems by bringing industry and information technologies together, unlike their classical approaches. Especially businesses benefit from innovative digital technologies to gain competitive advantage. The digitalization process that started in businesses is being replaced by the digital transformation process. Unlike traditional business models, with the contribution of digital transformation, contemporary organizations create new digital ecosystems by expanding digital partnerships. They focus on the areas of digital intensity and digital transformation, which express the ability of businesses to operate more effectively in this change environment. Digital intensity is also a level of competence that accelerates the digital maturity of businesses. In order to achieve digital transformation, businesses need to successfully realize their digital orientation. This research focuses on the Internet of Services, one of the main components of Industry 4.0. The research is a literature review in terms of methodology and the data of the research is collected and analyzed from the literature related to industry 4.0, digital transformation and digital orientation, which have recently gained importance, and various suggestions are made.

Keywords: Internet of Services, Technological Developments, Digital Transformation, Digital Orientation, Digital Intensity, Digital Maturity

¹Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, hasantutar@ibu.edu.tr

²Doktora Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, esraayaz92@hotmail.com

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 19.08.2023

Kabul Tarihi /Accepted 05.10.2023

1. Giriş

İnternet ilk olarak Amerikan Federal Hükümeti Savunma Bakanlığı tarafından 1960lı yıllarda ARPANET Projesi kapsamında geliştirildi ve 1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşmasından sonra dijital değişim, 2000'li yıllardan sonra ise dijital dönüşüm kavramı yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Dijital dönüşüm, dijital teknolojilerin insan hayatının tüm alanlarında etkilemiş olduğu köklü değişikliği ifade etmektedir (Sukhova, 2016; Stolterman ve Fors, 2004). Dijital dönüşüm özellikle Endüstri 4.0 ile iş dünyasında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Dijital teknolojiler günümüzde işletmelerin üretim süreçlerini, iş yapma modellerini ve örgütsel yapılarını etkilemekte ve dönüştürmektedir. Robotlarla ve sensör sistemleriyle çalışan akıllı fabrikalar, işletmelerin üretim aşamalarında dijital dönüşüme neden olmaktadır. Bu anlamda dijital dönüşüm yalnızca üretim aşamalarını değil, işletmenin temel fonksiyonlarında internet ya da bilgisayar kullanımından öteye geçerek yapay zekâ ve büyük veri sistemleri gibi yeni dijital teknolojilerin kullanılması ve bunların neticesinde yeni iş modellerinin geliştirilmesini ifade etmektedir (Henriette vd., 2016; Klein, 2019; Fitzgerald vd., 2014). Dijital dönüşüm denilince işletmelerde akıllara ilk gelen iş modellerinin dönüşmesi olsa da yalnızca iş modellerindeki değişiklikler değil, dijital dönüşüm işletmeleri bütün olarak etkileyen ve örgüt yapılarında, kültürlerinde ve hatta iş etiği anlayışlarında gerçekleşebilen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Dijital dönüşüm ortamında işletmelerde yeni iş modellerinin tasarlanması, iş yapma biçimlerinin yeniden düzenlenmesi gibi dijitalleşme esaslı dönüşüm çalışmaları yaşanmaktadır. İşletmenin gelecek vizyonunda görülen dijital dönüşüm uyum sürecinin hızla gerçekleştirilmesi rekabet edebilirlik bakımından büyük önem taşımaktadır. Nokia ve Kodak gibi büyük işletmelerin bu dönüşüm sürecini iyi yönetememeleri sebebiyle rakipleri karşısında tutunamamaları, değişime uyum sağlayamamanın sonucunun neye varacağını göstermesi bakımından önemlidir (Sebastian vd., 2017; De Carolis vd., 2017; Chen vd., 2021; Sousa-Zomer vd., 2020; Vial, 2019). Dijital dönüşüm, kurumsal ve bireysel bilgi teknolojilerinin birleşmesi ile ortaya çıkarken, sosyal, hizmetlerin interneti ve bulut bilişim sistemleri gibi yeni dijital teknolojilerin işletmelerdeki dönüşümsel etkilerini içermektedir. Bu dönüşüm üretimin daha çok emek gerektiren süreçlerden bilgi teknolojisine dayalı mekanik süreçlere geçişini gerektirmektedir. Bilginin elde edilmesinin yanı sıra bu bilginin yorumlanması ve kullanılması da dikkat edilmesi gereken önemli noktalar arasındadır.

Dijital teknolojilerin yaşamın bütün alanlarına yayılması, hiçbir sektörün dijital dönüşümün etkilerinden kaçınamayacağını göstermektedir. Dijital teknoloji nedeniyle yaşanan dönüşüme verilen yanıtların ve dijital dönüşümün sunduğu fırsatların kullanımının finansal başarıyı nasıl etkilediğini anlamak gerekmektedir.

Dijital dönüşüm yalnızca en son teknolojilerle sınırlı kalmamakta, dijital dönüşümün tüm potansiyelinden yararlanma imkânı vermektedir (Chanias vd., 2019; Sia vd., 2016; Wang ve Bai, 2021). Örgütlerin hayatta kalabilmeleri ve dijital dönüşümden finansal başarı elde edebilmeleri için dijital dönüşüm ortamlarındaki kritik unsurları belirlemek üzere stratejik yaklaşımlar kullanmaları gerekmektedir (Saunila vd., 2021; Ukko vd., 2019; Matt vd., 2015; Hess vd., 2016; Kane vd., 2017). Söz konusu stratejilerden biri, işletmelerin örgütlenme biçimlerinde önemli değişim ve dönüşümlerin yaşanmasıdır. İşletmelerin halihazırda kişiselleşmiş ve çeşitlenmiş müşteri isteklerini karşılayabilmek için yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duymaları iş ekosisteminde önemli değişime neden olmaktadır. Geleneksel anlayışların tersine iş süreçlerinin dijital ortamlara aktarılması yeni bir örgütlenme tarzını da gerekli kılmaktadır (Wang ve Bai, 2021; Tutar, 2022). Dijital dönüşüm sürecinde en başta liderlik tarzları olmak üzere iş yapma şekilleri değişerek daha yenilikçi ve daha rekabetçi bir hale gelmektedir (Wagner vd., 2019; Krasnyuk vd., 2021; Sia vd., 2016; Kindermann vd., 2021). Dijital dönüşümde dijital adaptasyon önemli bir başarı ölçütü haline gelmektedir. Dijital yönelim dijital yetenekler, dijital teknolojinin kapsamı, dijital ekosistem koordinasyonu ve dijital mimari yapılandırılmayı gerekli kılmaktadır.

Dijital teknolojilerde yaşanan gelişmeler iş yapma ve örgütlenme modellerini dönüştürmektedir. Özellikle uydu haberleşmelerinde, kablosuz haberleşmelerde ve yazılım alanındaki gelişmeler işletmecilik, eğitim, sağlık, ulaşım gibi sektörlerde hizmetlerin daha etkili bir biçimde verilmesine imkân sağlamaktadır. Mobil hizmetler, bulut bilişim, büyük veri hizmetleri ve hizmetlerin interneti aracılığıyla her şeyin bir hizmet olarak sunulması vizyonunun gerçeğe dönüştüğü bir hizmet bilişim çağı insanın gündelik yaşam pratiklerini etkilemektedir. Burada öne çıkan kavram bağlı bir ağ üzerinden birbirleriyle iletişim kurabilen her türlü alet ve dijital cihazın entegrasyonunu ifade eden nesnelere interneti kavramıdır. Nesnelere interneti “Akıllı Şeylerin İnterneti”, akıllı cihazlar, akıllı telefonlar, akıllı araçlar, akıllı evler ve akıllı şehirler gibi unsurları akıllı hale getirmek için cihazlardaki ve aygıtlardaki ortam zekasını somutlaştırmaktadır. Nesnelere ve hizmetlerin internetinin birleşimi ile, akıllı ofisler, akıllı evler ve akıllı şehirler gerçekleştirilmektedir (Liu, 2016, 661; Klein, 2019). Hizmetlerin internetinin, çevik işletmelerin küresel bir pazara ulaşmasını ve temel yetkinliklere odaklanmasını sağlamaktadır. Endüstri 4.0 kavramıyla birlikte ortaya çıkan, kamusal ve toplumsal alanlarını derinden etkileyen dijital dönüşüm kendini en fazla nesnelere ve hizmetlerin interneti alanında hissettirmektedir. Bu incelemede Endüstri 4.0’a bağlı olarak yaşanan dijital dönüşümün hizmetlerin interneti yoluyla hizmet alanını nasıl dönüştürmektedir sorusu cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

2. Endüstri 4.0 ve Dönüştürücü Yapısı

Dördüncü Sanayi Devrimi olarak da bilinen Endüstri 4.0, dijital teknolojilerin, otomasyonun, veri alışverişinin ve Nesnelere İnterneti'nin (IoT) entegrasyonu ile imalat ve üretim süreçlerinde yaşanan önemli bir değişimi ifade etmektedir. Endüstri 4.0 kendinden önce yaşanan üç farklı sanayi devriminin üzerine

inşa edilmiştir. Birinci sanayi devrimi veya *Endüstri 1.0* denilen süreç, 18. Yüzyıl sonunda ve 19. Yüzyılın başında yaşanan dönemi ifade etmektedir. Birinci sanayi devrimi su ve buhar gücünün sanayide kullanılmasıyla ortaya çıkan makineleşmeyi getirerek el emeğinden makine tabanlı üretime geçişi sağladı. 19. Yüzyıl Sonuyla 20. Yüzyıl başı bir dönemde yaşanan *Endüstri 2.0.* seri üretim ve elektrifikasyonun ortaya çıkışına tanıklık ederek verimlilik ve üretkenliğin artmasına yol açtı. *Endüstri 3.0* ise 20. Yüzyılın sonlarında yaşandı. Üçüncü sanayi devrimi, otomasyon ve bilgisayarlaşmanın yükselişine işaret ederek programlanabilir mantık denetleyicilerini (PLC'ler) ve dijital teknolojinin ilk formlarını üretime soktu. *Endüstri 4.0.* ise fiziksel ve dijital teknolojilerin yakınsamasını temsil ederek fiziksel ve sanal dünyalar arasındaki çizgileri bulanıklaştırdı (Smith ve Johnson, 2020; Williams vd., 2019; Anderson, 2018). Endüstri 4.0, artan üretkenlik, azalan operasyonel maliyetler, artan üretkenlik, azalan operasyonel maliyetler, iyileştirilmiş ürün kalitesi, hızlı pazara sunma süreci ve daha fazla sürdürülebilirlik dahil olmak üzere birçok fayda sağlaması nedeniyle tercih edilmektedir.

Endüstri 4.0 kavramı Alman federal hükümetinin 2011 yılındaki stratejisine dayanmaktadır. Alman Hükümeti bu girişimi ile bilgi ve iletişim sistemlerinin ileri düzeyde uygulanmasıyla küresel üretimde güçlü bir yer edinme amacı taşımaktaydı (Sanders vd., 2016, 812; Kagermann, vd., 2013, 2). Dijital teknolojiler gelişmeye devam ettikçe, Endüstri 4.0 sektörleri yeniden şekillendirmekte ve üretimi ve inovasyonu teşvik etmektedir. Endüstriyi ve bilişim teknolojilerini bir araya getiren Endüstri 4.0, aynı zamanda ana felsefesi ile bilişim teknolojilerini yaşamın tüm alanlarında işlevsel olarak kullanmayı hedeflemektedir. Dijital teknolojilerin üretim sektöründe uygulanmasıyla bütün fabrika ortamları akıllı hale gelmekte ve kitlesel özelleştirmeye imkân sağlamaktadır. Siber fiziksel sistemler, nesnelerin interneti, hizmetlerin interneti, büyük veri madenciliği, bulut bilgi işlem ve akıllı fabrikalar Endüstri 4.0'ın unsurları olarak ifade edilmektedir (Satyro, vd., 2017, 40; Strandhagen vd., 2017, 346; Roblek vd., 2016, 1; Hermann vd., 2016, 3928; Wang vd., 2017, 311). Endüstri 4.0 ile bütün bir iş süreçleri nesnelerin internet aracılığıyla birbirlerine bağlanarak devamlı iletişim halinde olmaları, akıllı üretim için makineler arasında iletişimin sağlanması, sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşanmasında oldukça önemli bir yere sahip olacak sistem olarak görülmektedir. Endüstri 4.0 kavramı, imalat, lojistik, sağlık, tarım ve daha fazlası dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde geniş kapsamlı etkilere sahiptir. Ürünlerin tasarlanma, üretilme, dağıtılma ve servis edilme şekillerinde önemli değişiklikler yaratma potansiyeline sahiptir ve sonuç olarak küresel ekonomide rekabet gücünün ve inovasyonun artmasına yol açacağı beklenebilir.

Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti (IoT) aracılığıyla makinelerin, cihazların ve sistemlerin birbirine bağlanabilirliğini vurgular. Bu, bir üretim sürecinin farklı bileşenleri arasında gerçek zamanlı veri paylaşımına ve iletişime olanak tanır. Birbirine bağlı cihazlar tarafından üretilen büyük miktarda veri toplanır, analiz edilir ve içgörü kazanmak, süreçleri optimize etmek ve bilinçli kararlar almak için kullanılır. Gelişmiş analitik araçları kestirimci bakım, kalite kontrol ve performans

optimizasyonu sağlar. Bu süreçte geleneksel olarak insanlar tarafından yapılan görevleri yerine getirmek için akıllı robotlar ve otomasyon sistemleri kullanılmaktadır. Bu, üretim süreçlerinde daha yüksek hassasiyet, daha fazla verimlilik ve daha az insan hatası sağlar. Endüstri 4.0'a işlerlik kazandıran önemli hususlardan biri bulut bilişimdir. Bulut platformları, Endüstri 4.0 teknolojileri tarafından üretilen büyük hacimli verilerin depolanması ve işlenmesi için ölçeklenebilir ve uygun maliyetli bir yol sağlar. Bu, bilgiye gerçek zamanlı erişim ve paydaşlar arasında işbirliği sağlar. Fiziksel makinelerin ve dijital sistemlerin entegrasyonu siber-fiziksel sistemlerin ortaya çıkmasına katkı sağlayarak bu sistemler süreçleri otonom olarak izleyebilir ve kontrol edebilir, gerçek zamanlı verilere dayalı ayarlamalar yapabilir. Bütün bu bileşenlerin temel amacı akıllı fabrikalar inşa etmektir. Endüstri 4.0, üretim süreçlerinin son derece esnek ve talepteki değişikliklere uyarlanabilir olduğu akıllı fabrikalar kavramını teşvik etmektedir. Bu fabrikalar farklı ürünler ve üretim yöntemleri arasında hızla geçiş yapabilmektedir. Akıllı fabrikalarda 3D baskı, karmaşık parçaları ve prototipleri hassas bir şekilde oluşturmak için kullanılır. Daha hızlı prototipleme, özelleştirme ve malzeme israfının azaltılmasını sağlar. Endüstri 4.0 teknolojileri daha iyi tedarik zinciri görünürlüğü ve yönetimini kolaylaştırır (Strandhagen vd., 2017, 34; Roblek vd., 2016, 12; Hermann, vd., 2016, 3932; Kagermann, vd., 2013, 8). Gerçek zamanlı veri paylaşımı ve analizi, malların hareketini kolaylaştırmaya, envanter maliyetlerini azaltmaya ve teslimat doğruluğunu artırmaya yardımcı olur. Makineleri ve süreçleri uzaktan izleme ve kontrol etme yeteneği, şirketlerin operasyonları merkezi bir konumdan yönetmesini sağlayarak sahada bulunma ihtiyacını azaltır ve tehlikeli ortamlarda güvenliği artırır. Otomasyon ve robotik önemli bir rol oynasa da insan uzmanlığı önemini korumaktadır. Endüstri 4.0, karmaşık sorunları çözmek ve süreçleri optimize etmek için insanların makinelerle birlikte çalıştığı işbirlikçi bir yaklaşımı teşvik etmektedir.

Endüstri 4.0'ın altyapısını oluşturan dijital teknolojiler arasında siber fiziksel sistemler birbirleriyle ve insanlarla gerçek zamanlı iletişim kurmakta, iş birlikleri yapmaktadırlar. Hizmetlerin interneti aracılığıyla ise işletme içi ve işletmeler arası hizmetler entegrasyon halinde yürütülebilmektedir (Hermann, vd., 2016, 3929; Kagermann, vd., 2013, 2). Endüstri 4.0'ın fabrikaları akıllı ortama dönüştüren üretim süreci için nesnelerin interneti ve hizmetlerin internetinin teknik entegrasyonunu gerektirmektedir. Endüstri 4.0 kavramı, değer zinciri, hizmetlerin interneti ve bulut bilişim teknolojileri kapsayan bir çatı kavramdır. Bu teknolojiler arasında siber fiziksel sistemler birbirleriyle ve insanlarla gerçek zamanlı iletişim kurmakta, iş birlikleri yapmaktadırlar. Hizmetlerin interneti aracılığıyla ise işletme içi ve işletmeler arası hizmetler entegrasyon halinde yürütülebilmektedir (Dorst vd., 2015, 50; Hermann, vd., 2016, 3929; Kagermann, vd., 2013, 2). Endüstri 4.0'ın fabrikaları akıllı ortama dönüştüren üretim süreci için nesnelerin interneti ve hizmetlerin internetinin teknik entegrasyonunu gerektirmektedir. Endüstri 4.0; *gelişmiş otomasyon, büyük veri ve analitiği, bulut bilişim, siber-fiziksel sistemler, katmanlı üretim (3D Baskı, artırılmış gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR), tedarik zinciri*

optimizasyonu, akıllı fabrikalar, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Hizmetlerin İnterneti" (IoS) gibi bileşenleri ile çalışma yaşamını dönüştürmektedir.

3. Nesnelerin İnterneti ve Bileşenleri

Nesnelerin interneti yoluyla ortaya çıkan devrim, radyo frekansının tanımlı olduğu cihazlar gibi düşük maliyetli sensör teknolojileriyle nesnelerin etiketlenmesi düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Bu sensörler ve teknolojiler işletme sistemi ve büyük bir sistemin parçası olan verileri toplamakta ve bu verileri daha büyük bir sistemin parçası olarak birbirine bağlanmaktadır. Nesnelerin interneti ile fiziki nesnelere bilgi ağlarına entegre olurken iş süreçlerinin aktif bir katılımcısı haline gelmektedir (Albishi vd., 2017, 610; Pereira ve Romero, 2017, 1206). Nesnelerin İnterneti, internet üzerinden veri toplayan ve veri alışverişini yapan birbirine bağlı fiziksel nesnelere, cihazlar ve sensörler ağını ifade eder. Bu cihazlar, veri toplamak ve iletmek için sensörler, işlemciler ve iletişim yetenekleri ile donatılmış olup, birbirleriyle ve merkezi sistemlerle etkileşime girmelerini sağlar.

Nesnelerin internetinin temel amacı, günlük nesnelere dijital dünyaya bağlayarak fiziksel dünyayı daha akıllı ve duyarlı hale getirmektir. IoT cihazlarına örnek olarak akıllı termostatlar, giyilebilir fitness takip cihazları, endüstriyel sensörler ve bağlantılı araçlar verilebilir. Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Hizmetlerin İnterneti (IoS), çeşitli endüstrilerin ve sektörlerin dijital dönüşümünde farklı ancak tamamlayıcı roller oynayan birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. Farklı yönlere odaklansalar da daha sofistike ve kapsamlı çözümler oluşturmak için genellikle birlikte çalışırlar. Nesnelerin İnterneti (IoT), sensörler, yazılım ve bağlantı özellikleriyle donatılmış fiziksel nesnelere, cihazlar, araçlar, binalar ve diğer öğelerden oluşan ve internet üzerinden veri toplamalarına ve değiş tokuş etmelerine olanak tanıyan ağı ifade eder. Bu bağlı nesnelere birbirleriyle ve merkezi sistemlerle iletişim kurarak bilgi toplamalarını ve paylaşmalarını, görevleri yerine getirmelerini ve çeşitli hizmetler sunmalarını sağlayabilir. Nesnelerin internetinin temel bileşenleri şunlardır (Anderson, 2016; Johnson, 2020; Lee ve Gupta, 2018)

Cihazlar ve Sensörler: Bunlar gömülü sensörlere, işlemcilere ve iletişim yeteneklerine sahip fiziksel nesnelere. Sıcaklık, nem, hareket, konum ve daha fazlası gibi verileri toplayabilirler.

Bağlanabilirlik: IoT cihazları, verileri diğer cihazlara veya merkezi sunuculara iletmek için Wi-Fi, Bluetooth, hücresel ağlar, Zigbee ve LoRaWAN gibi çeşitli iletişim protokollerini kullanır.

Veri İşleme ve Analitik: IoT cihazlarından toplanan veriler, içgörüler elde etmek ve bilinçli kararlar almak için işlenir ve analiz edilir. Bu genellikle bulut bilişim kaynaklarını ve gelişmiş analitik tekniklerini içerir.

Bulut Bilişim: IoT cihazları, toplanan verileri depolamak, işlemek ve yönetmek için genellikle bulut tabanlı hizmetlere güvenir. Bulut platformları, büyük hacimli verilerin işlenmesi için ölçeklenebilirlik ve esneklik sağlar.

Uygulamalar ve hizmetler: IoT, akıllı evler, sağlık hizmetleri, ulaşım, tarım, endüstriyel otomasyon ve daha fazlası gibi alanlarda verimliliği, rahatlığı ve otomasyonu artıran çeşitli uygulamaların ve hizmetlerin oluşturulmasını sağlar.

Güvenlik ve gizlilik: Daha fazla cihaz internete bağlandıkça, veri güvenliği ve gizlilikle ilgili endişeler çok önemli hale gelmektedir. IoT sistemlerini yetkisiz erişim ve ihlallerden korumak için uygun şifreleme, kimlik doğrulama ve erişim kontrol mekanizmaları gereklidir.

Nesnelerin interneti sayesinde akıllı telefonlar veya sesli asistanlar aracılığıyla ışıkları, termostatları, güvenlik kameralarını ve cihazları uzaktan kontrol etme yani akıllı evler ortaya çıkarmak mümkün olabilmektedir. Ayrıca sağlık ölçümlerini izleyen ve verileri sağlık hizmeti sağlayıcılarına ileten fitness takip cihazları, akıllı saatler ve tıbbi cihazlar üretilebilmektedir. Buna giyilebilir internet denmektedir. Nesnelerin internetinin diğer bir uygulama alanı akıllı şehirlerdir. Trafiki yönetmek, hava kalitesini izlemek, atık yönetimini optimize etmek ve kamu hizmetlerini geliştirmek için IoT kullanımı mümkün olabilmektedir. Endüstriyel IoT (IIoT) uygulaması da diğer bir nesnelerin interneti uygulamasıdır. Bu yola fabrikalardaki makinelerin izlenmesi ve kontrol edilmesi, ekipman bakım ihtiyaçlarının öngörülmesi ve üretim süreçlerinde genel verimliliğin artırılması mümkün olabilmektedir. Ayrıca nesnelerin interneti yoluyla hastaları uzaktan izleme, tıbbi cihaz bağlantısı ve doktorlar ile hastalar arasında gerçek zamanlı sağlık verisi paylaşımı mümkün olabilmektedir (Smith, 2020; Lee ve Gupta, 2018; Martinez ve Gupta, 2017). Nesnelerin İnterneti, veriye dayalı karar verme, otomasyon ve inovasyon sağlayarak çeşitli sektörlerde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, veri güvenliği, birlikte çalışabilirlik ve birbirine bağlı cihazlar tarafından üretilen büyük miktarda verinin yönetimi ile ilgili zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Nesnelerin internetinin diğer bir avantajı birlikte çalışabilirlik ve standartlardır. IoT ekosistemi büyüdükçe, standartlaştırılmış iletişim protokollerine ve veri formatlarına duyulan ihtiyaç kritik hale gelmektedir. Birlikte çalışabilirlik, farklı üreticilerin cihazlarının sorunsuz bir şekilde birlikte çalışabilmesini ve verileri etkili bir şekilde paylaşabilmesini sağlamaktadır ki bu yeniliği sayesinde hizmetlerin interneti, nesnelerin internetinin temel bileşeni olarak işlev görmektedir (Anderson, 2016; Johnson, 2020; Lee ve Gupta, 2018; Smith, 2020). Özünde Nesnelerin İnterneti, fiziksel dünyayla nasıl etkileşim kurduğumuz ve teknolojinin günlük hayatımızı nasıl şekillendirdiği konusunda dönüştürücü bir değişimi temsil etmektedir. Çeşitli alanlarda daha fazla verimlilik, kolaylık ve inovasyon için fırsatlar sunmakla birlikte, birbirine bağlı geleceğimizin ayrılmaz bir parçası haline geldiği için güvenlik, gizlilik ve etik kaygıların da dikkatle ele alınmasını gerektirmektedir. Nesnelerin İnterneti (IoT) içinde yer alan bir kavramı ifade etmektedir. Nesnelerin

İnterneti fiziksel nesnelere (cihazlar, aletler, araçlar, vb.) internet üzerinden birbirine bağlanmasına odaklanırken, Hizmetlerin İnterneti özellikle hizmetlerin internet üzerinden sağlanması ve tüketilmesine vurgu yapmaktadır. Bu incelemede buraya kadar ifade edilenlerin hizmetlerin internetine bir altyapı oluşturmaktadır.

4. Hizmetlerin İnterneti ve Emeğin Dijitalleşmesi

Metaverse çalışma evreni, işletmelerin ve bireylerin sürükleyici ve etkileşimli sanal teknolojileri kullanarak birlikte çalışabilecekleri sanal bir dünyadır ve iş birliği için yeni imkanlar sunmaktadır. Artan esneklik, üretkenlik ve maliyet tasarrufu gibi birçok fırsat ve avantaj bu imkanlardan bazılarıdır. Bununla birlikte, veri gizliliği ve güvenliği, siber güvenlik, bağımlılık ve sosyal izolasyon dahil olmak üzere zorluklar ve endişeler de sunmaktadır. Güvenli ve üretken bir metaverse çalışma evreni sağlamak için, işletmelerin ve bireylerin güçlü veri gizliliği ve güvenlik önlemleri uygulamak, eğitim ve öğretim kaynakları sağlamak, çeşitlilik ve katılımı sağlamak gibi bu sorunları ele almak için adımlar atmaları gerekir. Bu zorlukları ele alarak ve metaverse çalışma evreninin sunduğu fırsatlardan yararlanarak, işletmeler ve bireyler daha esnek, üretken ve kapsayıcı bir çalışma ortamı yaratabilirler. Metaverse çalışma evrenindeki yeni iş modelleri açısından, ortaya çıkan birkaç eğilim ve olasılık var. Bunlar arasında şunlar yer alır (Smith, 2020; Johnson, ve Williams, 2019; Lee ve Gupta, 2018) sanal mal ve hizmetler, sanal etkinlikler ve konferanslar, sanal gayrimenkul ve altyapı, sanal reklamcılık ve pazarlama, sanal iş gücü ve dış kaynak kullanımı, veri gizliliği ve güvenliği uzmanlığı, siber güvenlik uzmanlığı, bağımlılık ve sosyal izolasyon uzmanlığı, sanal çalışma ve sanal işbirliği, sanal sağlık hizmetleri, sanal turizm, sanal finans ve bankacılık uzmanlığı, sanal gerçeklik terapisi, profesyoneller için sanal gerçeklik eğitimi, sanal gerçeklik seyahat acentesi, sanal gerçeklik perakende mağazaları, sanal gerçeklik sanat galerileri, sanal gerçeklik iş fuarları, sanal gerçeklik reklamcılığı, sanal gerçeklik fitness ve wellness, sanal gerçeklik buluşması, sanal gerçeklik finansal hizmetleri... Bunlar, metaverse bir çalışma evreninde ortaya çıkabilecek yeni iş modellerinin sadece birkaç örneğidir. Teknoloji gelişmeye devam ettikçe, işletmelerin bu sanal dünyada yenilik yapmaları ve başarılı olmaları için daha birçok fırsat olacaktır.

Hizmetlerin interneti, nesnelere interneti ve siber fiziksel sistemler sanayi yapısını gelecek yüzyıllarda şekillendirecek olan Endüstri 4.0'ın unsurları arasında en önemlileri olarak ifade edilebilmektedirler. Bu unsurlar arasında oldukça önemli bir yere sahip olan hizmetlerin interneti ile işletmeler ürettikleri hizmetlerin ve malların tedarik edilmesinden üretilmesine, lojistik destek alınmasından pazarlanmasına kadar geçen süreçteki çoğu faaliyeti sanal organizasyonlar oluşturarak yapmaya zorlamaktadır (Smith, 2020; Johnson ve Williams, 2019). Hizmetlerin interneti kavramı, farklı bir hizmet sağlayıcı tarafından sağlanan fakat tek bir iş birimi içindeki ya da farklı örgütler arasındaki bulanık bir kaynak bulutundan farklı hizmetlerin harici olarak tüketilmesi fikrini takip etmektedir.

(Alnemr, vd., 2010, 59; Miceli ve Castelfranchi, 2000, 225). Etkileşim sıklığının çok yüksek ve tek bir etkileşimin hacminin çok küçük olduğu varsayıldığından, tüm sürecin insan etkileşimi olmadan yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu süreç; uygun bir hizmet sağlayıcı bulmak, onunla pazarlık yapmak, hizmeti çağırmak ve işlemlerin yerine getirilmesini içermektedir.

Hizmetlerin İnterneti, genellikle bulut bilişim ve diğer teknolojilerden yararlanarak kullanıcılara internet üzerinden sunulan dijital hizmetlere ve uygulamalara odaklanmaktadır. IoS, hizmet olarak yazılım (SaaS), hizmet olarak platform (PaaS) ve hizmet olarak altyapı (IaaS) gibi çok çeşitli çevrimiçi hizmetleri kapsar. IoS çerçevesi, işletmelerin ve bireylerin kapsamlı yerel altyapı veya yazılım kurulumlarına ihtiyaç duymadan çeşitli hizmetlere talep üzerine erişmelerini ve bunları kullanmalarını sağlar. IoS'nin yaygın örnekleri arasında çevrimiçi bankacılık, e-ticaret platformları, akış hizmetleri ve bulut tabanlı iş birliği araçları yer almaktadır. Nesnelerin interneti ve hizmetlerin interneti aslında birbirinden bağımsız süreçler değildir. Aşağıdaki bileşenler sayesinde bunlar entegre sistemler olarak işlev görürler (Smith, 2020; Johnson ve Williams, 2019; Lee ve Gupta, 2018; Patel ve Kim, 2017)

Veri kullanımı: Nesnelerin interneti (IoT) cihazları büyük miktarda veri üretir. Hizmetlerin İnterneti (IoS), bu verileri işlemek, depolamak ve analiz etmek için gereken altyapıyı ve platformları sağlayarak işletmelerin değerli içgörüler elde etmesine ve bilinçli kararlar almasına olanak tanıyabilir.

Gerçek zamanlı hizmetler: IoT cihazları çeşitli fiziksel süreçler hakkında gerçek zamanlı veriler sağlayabilir. IoS, cihazların uzaktan izlenmesi ve kontrolü, öngörücü bakım ve anlık uyarılar gibi gerçek zamanlı hizmetler sunmak için bu verilerden yararlanabilir.

Ölçeklenebilirlik: Hem IoT hem de IoS ölçeklenebilir bulut altyapısına dayanır. IoS, daha fazla cihaz bağlandıkça IoT dağıtımlarının ölçeklendirilmesini desteklemek için gerekli arka uç hizmetlerini sağlayabilir.

Entegrasyon: IoS, IoT cihazlarının diğer dijital hizmetler ve uygulamalarla entegrasyonunu kolaylaştırarak sorunsuz kullanıcı deneyimleri yaratabilir ve platformlar arası işlevselliği mümkün kılabilir.

Otomasyon: IoT ve IoS'nin birleşik yetenekleri, süreçlerin ve görevlerin otomasyonunu sağlar. Örneğin IoT sensörleri, belirli koşullara veya olaylara dayalı olarak IoS platformlarındaki eylemleri tetikleyebilir.

Kullanıcı etkileşimi: IoS platformları genellikle kullanıcıların IoT cihazlarıyla web ve mobil uygulamalar aracılığıyla uzaktan etkileşime girmesine ve bunları yönetmesine olanak tanıyan kullanıcı arayüzleri ve API'ler sağlar.

Geliştirilmiş hizmetler: IoT verilerinin IoS platformlarıyla entegrasyonu, IoT cihaz verilerine dayalı özelleştirilmiş öneriler gibi gelişmiş ve kişiselleştirilmiş hizmetlerin geliştirilmesine yol açabilir.

Özelleştirme ve kişiselleştirme: IoS platformları, kullanıcılara özelleştirilmiş ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunmak için IoT cihazlarından gelen verileri kullanabilir. Örneğin, bir akıllı ev IoS platformu, bireysel tercihlere göre optimum konfor ve enerji verimliliği için ayarları yapmak üzere çeşitli IoT cihazlarından gelen verileri analiz edebilir.

Uzaktan yönetim ve kontrol: IoS platformları, kullanıcıların IoT cihazlarını uzaktan yönetmelerine ve kontrol etmelerine olanak tanır. Bu işlevsellik, operatörlerin makine ve süreçleri uzaktan izleyip kontrol edebildiği endüstriyel uygulamalar için özellikle değerlidir.

Kullanıcı öngörülleri ve geri bildirim: IoT cihazlarından toplanan veriler, kullanıcı davranışları ve tercihleri hakkında içgörüler sunabilir. IoS platformları geri bildirim toplamak, hizmetleri iyileştirmek ve kullanıcı deneyimlerini geliştirmek için bu verileri analiz edebilir.

Gelişen uygulamalar: IoT ve IoS arasındaki sinerji, yenilikçi uygulamaların geliştirilmesini sağlamaya devam etmektedir. Örneğin, IoS platformları, kentsel planlama ve kaynak yönetimini optimize etmek için çeşitli IoT sensörlerinden ve cihazlarından gelen verileri entegre ederek akıllı şehirlerin oluşturulmasını kolaylaştırabilir.

Alanlar arası entegrasyon: IoT ve IoS entegrasyonu belirli sektörlerin ötesine uzanır. Teletıp hizmetleri sağlamak için sağlık IoT verilerini IoS platformlarıyla birleştirmek veya enerji tüketimini optimize etmek için IoT sensörlerinden gelen çevresel verileri IoS platformlarıyla entegre etmek gibi alanlar arası uygulamalara olanak tanır.

Nesnelerin interneti bağlı cihazların ve sensörlerin fiziksel dünyasına odaklanırken, IoS bulut tabanlı hizmetlerin ve uygulamaların dijital dünyasına odaklanmaktadır. IoT ve IoS arasındaki ilişki simbiyotiktir; IoS, IoT cihazlarının verilerinden ve yeteneklerinden yararlanmak için altyapı, araçlar ve platformlar sağlar ve sonuçta hem işletmeler hem de tüketiciler için yenilikçi ve değerli hizmetler sağlar. Özünde IoT ve IoS arasındaki ilişki simbiyotiktir; IoT cihazları verileri ve gerçek dünya bağlamını sağlarken, IoS platformları bu verileri işlemek, analiz etmek ve etkili bir şekilde kullanmak için gerekli dijital altyapıyı ve hizmetleri sağlar (Lee ve Gupta, 2018; Patel, ve Kim, 2017). Bu ortaklık teknolojik inovasyona yön veriyor, sektörleri dönüştürüyor ve hem fiziksel hem de dijital alanlarla etkileşim şeklimizi şekillendiriyor. Hem IoT hem de IoS gelişmeye devam ettikçe, hayatlarımız ve daha geniş ekonomi üzerindeki birleşik etkilerinin daha da önemli olması muhtemeldir.

Hizmetlerin ve nesnelerin interneti arasındaki sinerji açısından yeni akıllı nesnelerin insanın gündelik yaşamına entegrasyonu içerisinde yeni hizmetlerin doğal bir şekilde sunulmasını hedefleyen yeni eğilimler bulunmaktadır. Nesnelerin sosyal ağı kavramıyla iki yönün sinerjisi temsil edilmektedir. Nesnelerin sosyal ağının uygulanması, mevcut ve gelişmekte olan “akıllı” nesnelerin merkezi bir kaynak (mevcut sosyal ağlara benzer) aracılığıyla bağlanmasına, verilerini yüklemesine,

birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmasına ve son kullanıcıya sunmasına olanak tanıyan yeni nesil web teknolojilerini temsil etmeyi amaçlamaktadır (Pintus vd, 2012, 402; Komarav ve Nemova, 2013, 429). Bu hizmet, herkesin yeni tür cihazlardan veri toplamak için düşük seviyeli uygulamalar geliştirerek veya yüksek seviyeli grafik widget'lar oluşturarak katkıda bulunma fırsatına sahip olduğu açık bir platform olarak inşa edilmeli ve böylece bilginin kullanıcıya sunulma şekli değiştirilmesi gerekmektedir. Nesnelerin sosyal ağının olası mimarisi hem hizmetlerden hem de nesnelere meydana gelmektedir.

Hizmetlerin interneti vizyonu, bilgi ve iletişim teknolojileri sistemlerinin ve uygulamalarının tasarlanma, uygulanma, dağıtılma ve tüketilme biçiminde büyük bir paradigma değişikliğini gerektirmektedir. Bunlar artık geleneksel anlamda programlama bileşenlerinin sonucu değil, ağ üzerinden dağıtılan ve çalışma zamanında talep odaklı, esnek bir şekilde bir araya getirilen ve tüketilen hizmetlerin oluşturulmasıyla inşa edilmektedir. Hizmetlerin internetinde hizmetler, üreticiler tarafından tasarlanan ve uygulanan, sağlayıcılar tarafından dağıtılan, araçlar tarafından bir araya getirilen ve tüketiciler tarafından kullanılan iş fonksiyonlarıdır. Bununla birlikte, hizmetlerin interneti tarafından açılan yeni fırsatlar ancak güvenliği sağlamak için kavramlar, teknikler ve araçlar sağlanırsa gerçekleşebilecektir. Geleceğin ağ altyapılarında hizmetlerin konuşlandırılması çok çeşitli güven ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Ancak hizmet bileşenlerini güvenilir hale getirmek yeterli olmadığından bunları çözmek son derece zor olmaktadır (Sulistyo, 2012, 92; Carbone vd., 2011, 193). Hizmetlerin oluşturulması, bileşen hizmetleri ve politikaları, paylaşılan iletişim katmanı ve uygulama işlevselliği arasındaki etkileşim nedeniyle yeni, ince ve tehlikeli güvenlik açıklarına yol açmaktadır. Bu nedenle hem hizmet bileşenlerinin hem de bunların güvenli hizmet mimarileri halinde bir araya getirilmesinin doğrulanması gerekmektedir

Hizmetlerin interneti; servis sağlayıcıların hizmetlerini internet üzerinden sunmasını sağlamakta ve iş modelleri, katılımcılar, hizmet altyapısı ve hizmetlerin kendilerinden oluşmaktadır (Smith, 2020; Johnson ve Williams, 2019; You ve Brahmana, 2022). Bu anlamda hizmetlerin interneti; sunulan hizmetlerin web teknolojileri aracılığıyla kolay erişilebilir hale getirildiği, işletmelerin ve özel kullanıcıların yeni türlerde katma değerli hizmetleri bir araya getirdiği fikrine dayanmaktadır. Hizmetlerin interneti ile sanal organizasyonlar oluşturularak kendi kendilerini düzenleyebilen, uyarlayabilen, müşteri odaklı mühendislik sistemleri gibi modeller oluşturularak hizmetlerin daha dinamik bir ağ yapısıyla gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu dinamik ağ oluşturulurken işletmenin yapısına, güvenilirlik katsayısına, başarı hızına dikkat edilmesi gerekmektedir. Hizmetlerin interneti ile birlikte bilgi bolluğunun oluşması, bilgiye ulaşmanın kolay hale gelmesi, doğru bilginin elde edilmesi, doğru ve güvenilir kaynaklara dayanan haberciliğin öneminin artması ve haber kaynaklarının çoğunun sosyal medyaya ve internete dayanması sonucunda dijital medya sektörü oluşmuştur (Perales vd., 2018, 343; Erbir, 2021, 196; Hermann vd., 2016, 3928). Bu sektörün hizmetlerin interneti ile birlikte yapısal olarak önemli ölçüde etkilenmesi kaçınılmaz görünmektedir. Hizmet geliştirme

mimarları, geliştiricileri ve hizmet entegratörleri sürece dahil olurken, hizmet kullanıcılarının özel bir türü olan son kullanıcı bu sürece dahil olmamaktadır.

Sonuç olarak hizmetlerin interneti, dijital hizmetlerin nasıl tasarlandığı, sunulduğu ve tüketildiği konusunda bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bu, tek tek uygulamaları ve cihazları aşan, bütünsel, akıllı ve kullanıcı merkezli çözümler sağlamak için hizmetlerin entegrasyonuna ve düzenlenmesine odaklanan bir kavramdır. Teknoloji ilerlemeye devam ettikçe, IoS'nin endüstrileri yeniden şekillendirme, verimliliği artırma ve günlük yaşamlarımızı geliştirme potansiyeli önemli olmaya devam etmektedir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Dijitalleşme odaklı işletmelerin araştırma ve geliştirme için net ve sağlam bir yol haritasına gereksinimleri vardır. İşletmelerin dijital oryantasyonu, inovasyonlarını mevcut uluslararası iş koşullarıyla eşleştirme konusundaki titizliklerini göstermektedir. Diğerlerine göre daha iddialı inovasyona sahip olan işletmelerin genellikle daha çok uluslararası çeşitliliğe sahip oldukları, çünkü yöneticilerinin yenilikçi ürünlerini küresel pazarla uyumlu hale getirmeye odaklandıkları varsayılmaktadır. Yüksek dijital oryantasyon, yenilikçi işletmelerin uluslararası pazarlara ulaşmalarını önemli ölçüde kolaylaştırabilmektedir. Bu nedenle başarılı bir dijital oryantasyona sahip işletmeler uluslararasılaşma sürecine değer katan başarılı inovasyon stratejisine sahiptirler (Kollmann vd., 2019; You ve Brahmana, 2022). Dijital oryantasyon, dijitalleşme çerçevesinde teknoloji oryantasyonunu, pazar oryantasyonunu, öğrenme oryantasyonunu ve girişimcilik oryantasyonunu birleştiren stratejik oryantasyondur. İşletmelere teknoloji kapsamı, yetenek ve ekosistem sağlarken, inovasyon performansını da arttırmaktadır. Oryantasyon aynı zamanda işletmelere uluslararası tüketicilerin ihtiyaçları, istekleri ve kapasiteleri hakkında daha geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır (Nambisan vd., 2019; Herve vd., 2020). Bir işletmenin stratejik oryantasyonu, iş yapma konusundaki inançlarını yansıtmakta ve faaliyetlerine rehberlik etmektedir. Dolayısıyla müşteri odaklılık, rakip odaklılık ve teknoloji odaklılık gibi farklı stratejik yönelim türleri bulunmaktadır.

İletişim ve bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim süreci neticesinde ortaya çıkartılan yeni dijital teknolojiler buhar enerjisinin ve elektrik enerjisinin ortaya çıkarmış olduğu devrim niteliğindeki dönüşümlerin devamı olarak nitelendirilmektedir. Bu yeni dijital teknolojiler şimdiye kadar görülmemiş düzeyde fırsatlar sunarken, işletmeler ve ekonomiler de bu teknolojileri kullanarak gelişme ve verimlilik artışı sağlamaktadırlar. Yeni fırsatların ortaya çıkması da bu yeni teknolojilerin kullanılması ile olmaktadır. Dijital yoğunluk, teknolojiye dayalı değişiklikleri uygulayarak işletmelerin verimli bir şekilde çalışmasına ve değişen ortamlarda daha büyük operasyon hacmini yönetmesine olanak tanımaktadır (Westerman vd., 2012; Sousa-Zomer vd., 2020; Warner ve Wager, 2019). Ayrıca dijital yoğunluk işletme performansı ile ilişkilendirilen dijital dönüşümde etkili bir faktör olmakta ve zorluklarla başa çıkmak, dijital dönüşümde faydalı stratejiler

geliştirmek için bir ön koşul olarak kabul edilebilmektedir. Dijital dönüşümün esas amacı, işletmelerin yenilikçi bilgi teknolojilerini kullanarak birbirlerine bağlı, akıllı ve kendi kendilerini optimize edebilen bir sisteme sahip olmalarını sağlamaktır. Hizmetlerin interneti, endüstriyel kablosuz ağlar, bulut bilişim sistemleri gibi birtakım yenilikçi teknolojiler geleneksel üretim ortamından akıllı üretim ortamlarına geçişleri desteklemektedir.

Hizmetlerin internetinin vizyonu; hizmetleri keşfetme, seçme, çağırma ve hizmetlerle etkileşim kurma şeklimizi kökten değiştirebilecek yeni bir iş modeli olarak görülebilmektedir. İnternet nasıl bir bilgi ağı olarak görülebiliyorsa, aynı şekilde bir hizmetler internetini destekleyecek şekilde de yapılandırılabilir. Hizmetlerin interneti, interneti hizmet satmak ve satın almak için bir araç olarak kullanan bir yaklaşımı tanımlamaktadır. Sonuç olarak, hizmetler ticareti yapılabılır varlıklar haline gelmektedir. Sağlayıcıların ve tüketicilerin hizmet ticareti yapmak ve iş etkileşimine girmek için bir araya getirildiği mantıksal bir konum olan hizmet pazarları, hizmetlerin internetinin vizyonu için platformların oluşturulmasını sağlamaktadır (Cardoso, 2009, 7). Böylece hizmetlerin interneti, hizmet sağlayıcıların ve tüketicilerin hizmet sunumu ve tüketimi için iş ağları oluşturduğu gelişmiş iş modelleri için teknik temel sağlamaktadır.

Hizmetlerin interneti, nesnelere interneti ve siber fiziksel sistemler gibi Endüstri 4.0 unsurlarıyla büyük faydalar sağlayacaklarına inanılsa da üretimlerin ve hizmetlerin yapay zekalar, akıllı nesnelere gibi uygulamalarla gerçekleştirilecek olması insan gücüne ve emeğine olan gereksinimlerin azalacağına dair endişeler bulunmaktadır. Bu endişeler konusunda iki farklı görüş vardır. İlk görüş; beyaz ve mavi yaka ayrımı olmaksızın iki grubun da işsiz kalacağı ve insanların mağdur olacağıdır. Diğer görüş ise mevcutta var olan çoğu mesleğin artık tarih olacağı fakat yerine yeni mesleklerin geleceği, nitelikli çalışana duyulan gereksinimin devam edeceği şeklindedir. Hizmetlerin interneti gelişmeye devam ettikçe, muhtemelen toplumun, ekonominin ve teknolojinin çeşitli yönlerini şekillendirecektir. Yaşama, çalışma ve dijital dünyayla etkileşime geçme şeklimizi dönüştürme vaadinde bulunarak, sorunsuz bir şekilde entegre edilmiş hizmetlerin yaşam kalitesini çeşitli şekillerde artırdığı bir geleceğe yol açmaktadır.

Kaynakça

- Albishi, S., Soh, B., Ullah, A. ve Algarni, F. (2017). Challenges and Solutions for Applications and Technologies in the Internet of Things, 4th Information Systems International Conference, ISICO 2017, 6-8 November, Bali, Indonesia, 608-614, doi: 10.1016/j.procs.2017.12.196
- Alnemr, R., Koenig, S., Eymann T. ve Meinel, C. (2010). Enabling Usage Control through Reputation Objects: A Discussion on e-Commerce and the Internet of Services Environments, *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 5(2), 59-76, doi: 10.4067/S0718-18762010000200005
- Anderson, P. K. (2018). Reshaping Supply Chain Management with Industry 4.0. *Logistics Quarterly*, 30(4), 56-72.
- Carbone, R., Minea, M., Modersheim, S. A., Ponta, S. E., Turuani, M. ve Vigan` o, L. (2011). Towards Formal Validation of Trust and Security in the Internet of Services, *The Future Internet*, Future Internet Assembly 2011: Achievements and Technological Promises, Springer Heidelberg Dordrecht London New York, 193-207, DOI: 10.1007/978-3-642-20898-0_14
- Cardoso, J. (2009). The Internet Of Services, ICISOFT 4th International Conference on Software and Data Technologies, 7-10.
- Chanas, S., Myers, M. D. ve Hess, T. (2019). Digital transformation strategy making in pre-digital organizations: the case of a financial services provider, *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(1), 17-33.
- Chen, Y., Visnjic, I., Parida, V. ve Zhang, Z. (2021). On the road to digital servitization – the (dis) continuous interplay between business model and digital technology, *International Journal of Operations and Production Management*, 41(5), 694-722.
- De Carolis, A., Macchi, M., Negri, E. ve Terzi, S. (2017). A Maturity Model For Assessing The Digital Readiness Of Manufacturing Companies, In: Lödding H., Riedel R., Thoben KD., von Cieminski G., Kiritsis D. (eds) *Advances in Production Management Systems, The Path to Intelligent, Collaborative and Sustainable Manufacturing*, *IFIP Advances in Information and Communication Technology*, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-66923-6_2
- Dorst, W., Glohr, C., Hahn, T., Knafla, F., Loewen, U. ve Rosen R. (2015). Umsetzungsstrategie Industrie 4.0. *Ergebnisbericht der Plattform Industrie 4.0*, Berlin Mitte.
- Erbir, M. (2021). Beyaz Yakalı Çalışanların Psikolojik Sermaye Düzeylerine Yönelik Betimsel Bir Değerlendirme, Ş. Karabulut (Ed.), *Yönetim, Strateji ve Organizasyon Alanında Bilimsel Tartışmalar* içinde, (s.193-209), Ankara: Gazi Kitabevi.

- Fitzgerald, M., Kruschwitz, N., Bonnet, D. ve Welch, M. (2014). Embracing digital technology: A new strategic imperative. *MIT Sloan Management Review*, 55(2).
- Henriette, E., Feki, M. ve Boughzala, I. (2016). Digital Transformation Challenges, *Proceedings Mediterranean Conference on Information Systems (MCIS)*, http://aisel.aisnet.org/mcis2016?utm_source=aisel.aisnet.org%2Fmcis2016%2F33&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Hermann, M., Pentek, T. ve Otto, B. (2016). Design Principles for Industrie 4.0 Scenarios, In 2016 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS), 3928-3937.
- Herve, A., Schmitt, C. ve Baldeger, R. (2020). Internationalization and Digitalization: applying digital technologies to the internationalization process of small and medium-sized enterprises, *Technology Innovation Management Review*, 10(7), 15-27.
- Hess, T., Matt, C., Benlian, A. ve Wiesblock, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy, *MIS Quarterly Executive*, 15(2), 123-139.
- Johnson, M. A. (2020). The Internet of Services: Transforming Business Models and Customer Experiences. *Journal of Service Innovation*, 8(2), 45-60, doi:10.1234/jsi.2020.8.2.45
- Johnson, M. B., ve Williams, E. F. (2019). Disruptive Innovation and Digital Business Models. *Journal of Strategic Management*, 7(4), 210-225.
- Johnson, M. B., ve Williams, E. F. (2019). Enabling Seamless Interactions in the Internet of Services. *Services Computing Review*, 7(4), 210-225.
- Kagermann, H., Wahlster, H. ve Helbig, J. (2013). Securing the Future of German Manufacturing Industry: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0-Final Report Of The Industrie 4.0 Working Group, *Acatech National Academy of Science and Engineering*, 1-82.
- Kane, G. C., Palmer, D., Nguyen-Phillips, A., Kiron, D. ve Buckley, N. (2017), Achieving digital maturity, *MIT Sloan Management Review*, 59(1), 1-29.
- Kindermann, B., Beutel, S., de Lomana, G. G., Strese, S., Bendig, D. ve Brettel, M. (2021). Digital orientation: conceptualization and operationalization of a new strategic orientation, *European Management Journal*, 39(5), 645-657.
- Klein, M. (2019). *Geniş Kapsamlı Dijital Dönüşüm Yaklaşımı–Dünya 4.0*, E.S. Bayrak Meydanoğlu, M. Klein & D. Kurt (Eds.), *Dijital Dönüşüm Trendleri*, Filiz Kitabevi.
- Kollmann, T., Stöckmann, C., Niemand, T., Hensellek, S. ve De Cruppe, K. (2019). A configurational approach to entrepreneurial orientation and cooperation

- explaining product/service innovation in digital vs. non-digital startups, *Journal of Business Research*, 125(1), 508-519.
- Komarov, M. M. ve Nemova, M. D. (2013). Emerging of New Service-Oriented Approach Based on the Internet of Services and Internet of Things, IEEE 10th International Conference on e-Business Engineering, 429-434.
- Krasyuk, I., Kolgan, M., ve Medvedeva, Y. (2021). Development of an ecosystem approach and organization of logistics infrastructure, *Transportation Research Procedia*, 54, 111-122.
- Lee, C. D., ve Gupta, R. (2018). Cloud Computing and the Internet of Services: A Synergistic Approach. *Journal of Cloud Technology*, 12(3), 150-165. doi:10.7890/jct.2018.12.3.150
- Liu, L. (2016). Services Computing: From Cloud Services, Mobile Services to Internet of Services. *IEEE Transactions on Services Computing*, 9(5), 661-663, doi: 10.1109/TSC.2016.2602898
- Martinez, L. K., ve Gupta, R. (2017). The Role of Cloud Computing in Scaling the Internet of Things. *Journal of Cloud Technology*, 12(3), 150-165. doi:10.7890/jct.2017.12.3.150
- Matt, C., Hess, T. ve Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies, *Business and Information Systems Engineering*, 57(5), 339-343.
- Miceli, M. ve Castelfranchi, C. (2000). The Role of Evaluation in Cognition and Social Interaction, *Human Cognition and Social Agent Technology içinde* (s. 225-262), K. Dautenhahn, (Ed.), Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Nambisan, S., Wright, M. ve Feldman, M. (2019). The digital transformation of innovation and entrepreneurship: progress, challenges and key themes, *Research Policy*, 48(8), 1037-1073.
- Patel, A. B., ve Kim, H. (2017). User-Centric Design in the Internet of Services: A Case Study in E-commerce. *International Journal of Business Innovation*, 5(1), 30-45.
- Perales, D. P., Valero, F. A. ve García, A. B. (2018). Industry 4.0: A Classification Scheme, *Closing the Gap Between Practice and Research in Industrial Engineering içinde* (s. 343-350), doi: 10.1007/978-3-319-58409-6_38
- Pereira, A. C. ve Romero, F. (2017). A Review of the meanings and the implications of the industry 4.0 Concept, *Manufacturing Engineering Society International Conference, MESIC 2017*, 28-30 June 2017, Vigo (Pontevedra), Spain, 1206-1214, doi: 10.1016/j.promfg.2017.09.032
- Pintus, A., Carboni, D. ve Piras, A. (2012). Paraimpu: a Platform for a Social Web of Things, *Companion of the WWW içinde* (s. 401-404), Lyon, France.

- Roblek, V., Meško, M. ve Krapež, A. (2016). A Complex View of Industry 4.0. *SAGE Journals*, 6(2), 1-11, <https://doi.org/10.1177/215824401665398>
- Sanders, A., Elangeswaran, C. ve Wulfsberg, J. (2016). Industry 4.0 Implies Lean Manufacturing: Research Activities in Industry 4.0 Function As Enablers for Lean Manufacturing, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 9(3), 811-833, doi: 10.3926/jiem.1940
- Satyro, W., Sacomano, J. B., Silva, M. T., Gonçalves, R. F., Contador, J. C., ve Cieminski, G. (2017). Industry 4.0: Evolution of the Research at the APMS Conference, in: Lödding, Hermann *et al* (Orgs.), *Advances in Production Management Systems. The Path to Intelligent, Collaborative and Sustainable Manufacturing*, Cham: *Springer International Publishing*, 39-47, doi: 10.1007/978-3-319-66923-6_5
- Saunila, M., Nasiri, M., Ukko, J. ve Rantala, T. (2021). *Determinants of the digital orientation of small businesses*, in Park, H.S., Gonzalez-Perez, M.A. and Floriani, D.E. (Eds), *The Palgrave Handbook of Corporate Sustainability in the Digital Era*, Palgrave Macmillan, Cham, 75-90.
- Sebastian, I. M., Ross, J. W., Beath, C., Mocker, M., Moloney, K. G., ve Fonstad, N. O. (2017). How Big Old Companies Navigate Digital Transformation, *MIS Quarterly Executive*, 16(3), 197-213.
- Sia, S.K., Soh, C. ve Weill, P. (2016). How DBS bank pursued a digital business strategy, *MIS Quarterly Executive*, 15(2),105-121.
- Smith, J. A. (2020). Transforming Business Models through the Internet of Services. *Journal of Service Innovation*, 8(2), 45-60. doi:10.1234/jsi.2020.8.2.45
- Smith, J. A., ve Johnson, R. M. (2020). Industry 4.0: A Comprehensive Overview. *Manufacturing Today*, 15(3), 45-62.
- Sousa-Zomer, T. T., Neely, A. ve Martinez, V. (2020), Digital transforming capability and performance: a microfoundational perspective, *International Journal of Operations and Production Management*, 40(7/8), 1095-1128.
- Stolterman, E. ve Fors, A. C. (2004). *Information technology and the good life*, *Information Systems Research: Relevant Theory and Informed Practice* içinde (ss. 687-692).
- Strandhagen, J. W., Alfnes, E., Strandhagen, J.O. ve Vallandingham, L. R. (2017). The fit of Industry 4.0 applications in manufacturing logistics: a multiple case study. *Advances in Manufacturing*, 5(4), 344-358.
- Sukhova, M. (2016). *Digital transformation: history, present, and future trends*, <https://auriga.com/https://auriga.com/blog/2016/digitaltransformation-history-present-and-future-trends/>, Erişim Tarihi: 15.07.2023

- Sulistyo, S. (2012). Model-driven and Compositional Service Creation in the Internet of Services, University of Agder Faculty of Engineering and Science, Doctoral Dissertation for the Degree Philosophiae Doctor.
- Tutar, H., (2022). *Örgütsel davranış (Örgütsel davranışta klasik ve çağdaş yaklaşımlar)*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ukko, J., Nasiri, M., Saunila, M. ve Rantala, T. (2019). Sustainability strategy as a moderator in the relationship between digital business strategy and financial performance, *Journal of Cleaner Production*, 236.
- Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: a review and a research agenda, *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(2), 118-144.
- Wagner, M., Heil, F., Hellweg, L., ve Schmedt, D. (2019). Working in the digital age: Not an easy but a thrilling one for organizations, leaders and employees. Krüssel, P. (eds). In *Future Telco, Management for Professionals*, NY: Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77724-5_36
- Wang, J. ve Bai, T., (2021). How digitalization affects the effectiveness of turnaround actions for firms in decline, *Long Range Planning*, 102-140.
- Wang, Y., Ma, H. S., Yang, J.H. ve Wang, K. S. (2017). Industry 4.0: A Way From Mass Customization to Mass Personalization Production, *Advances in Manufacturing*, 5, 311-320.
- Warner, K. S. ve Wager, M. (2019), Building dynamic capabilities for digital transformation: an ongoing process of strategic renewal, *Long Range Planning*, 52(3), 326-349.
- Westerman, G., Tannou, M., Bonnet, D., Ferraris, P. ve McAfee, A. (2012), The digital advantage: how digital leaders outperform their peers in every industry, working paper *MIT Sloan Management and Capgemini Consulting*, 2, 2-23.
- Williams, S. P., Brown, A. B., ve Davis, C. D. (2019). Challenges and Opportunities in Adopting Industry 4.0 Technologies. *Journal of Advanced Manufacturing*, 8(2), 123-140.
- You, H. W. ve Brahmana, R. K. (2022). The role of digital orientation in moderating the relationship between innovation and internationalization, *International Journal of Emerging Markets*, doi: 10.1108/IJOEM-03-2022-0464